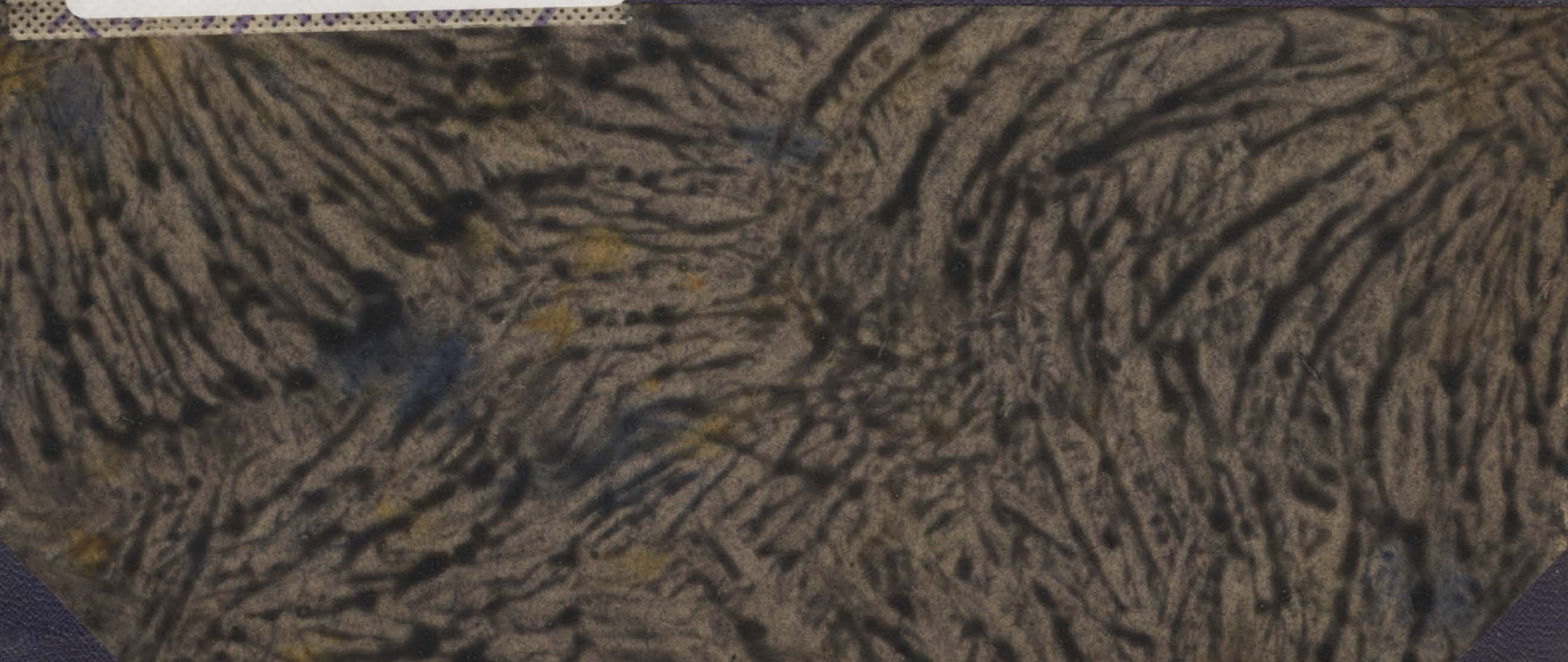
XII-1925- Km 11

729.

PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO
PUBLICZNEGO
U. J.

MNIEJSZOŚCI
W NAJNOWSZEM PRAWIE MIĘDZYNARODOWEM

x 112

STANISŁAW KUTRZEBA

BIBLIOTEKA KATEDRY PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO PUBLICZNEGO U. J.

MNIEJSZOŚCI
W NAJNOWSZEM PRAWIE MIĘDZYNARODOWEM

LWÓW-WARSZAWA-KRAKÓW
WYDAWNICTWO ZAKŁADU NAROD. IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WARSZAWA, KSIĘGARNIA WŁASNA, UL. NOWY ŚWIAT L. 69
KRAKÓW, FILJA WYDAWNICTWA, UL. ŚW. ANNY L. 11
POZNAŃ, SKŁAD GŁÓWNY, KSIĘGARNIA ŚW. WOJCIECHA
WILNO, SKŁAD GŁÓWNY, KSIĘGARNIA ŚW. WOJCIECHA
1925

Wydz. Bibl. Prawnicza

Z DRUKARNI ZAKŁADU NARODOWEGO IMIENIA OSSOLIŃSKICH WE LWOWIE
pod zarządem A. Wierzbickiego.

Kwestją stanowiska prawnego mniejszości w Polsce zajmowano się niejednokrotnie już w naszej literaturze prawniczej i politycznej. Pozostawiano jednak na boku pytanie, jak jest poza Polską, które to kraje i w jakiej mierze przyjęły zasadę międzynarodowej ochrony mniejszości. A sprawa ta nietylko może ciekawić z naukowego ściśle punktu widzenia. Ma ona także ważne znaczenie praktyczne. Przyjęte przez Polskę zobowiązania mogą być w określonych warunkach zmienione. Wiemy, że ich zmiana byłaby wskazaną. Nim taka akcja mogłaby być podjętą, konieczną rzeczą zaznajomić się z całokształtem zagadnienia, z stosunkiem innych państw do tego problemu, z dotychczasowym przebiegiem sprawy. Nie braknie w jej krótkiej historji bardzo ciekawych przejawów — dość wskazać na zgoła różny charakter zobowiązań, które przyjęły Finlandja, Estonja i Łotwa, i na całą akcję, jaką w tym celu prowadziły.

W tej pracy zająć się chcę właśnie kwestją praw mniejszości poza Polską na zasadzie zobowiązań międzynarodowych, oddanych pod ochronę Ligi Narodów. W rozbiór szczegółowy zasadniczych przepisów, tyczących się mniejszości, wspólnych tym aktom najnowszego prawa międzynarodowego, nie będę wchodził, gdyż są to rzeczy już dość u nas znane, a przezemnie już gdzieindziej dokładnie opracowane (ob. moje Polskie prawo polityczne według traktatów, Kraków 1923, str. 118 i n., oraz specjalnie co do Górnego Śląska tamże t. II str. 185 i n.). Starać się będę uwypuklić głównie różnice, jakie zachodzą w zobowiązaniach co do mniejszości, i objąć zagadnienie w całej jego rozciągłości terytorjalnej.

Literatura: *Liga Narodów. Ochrona praw mniejszości. Genewa 1924 (broszura będąca urzędowem wydawnictwem Ligi Narodów; podaje wcześniejszą literaturę).*

I.

Traktaty międzynarodowe i deklaracje tyczące się mniejszości.[1])

Traktat, podpisany w Wersalu 28 czerwca 1919 r. przez pięć wielkich mocarstw z jednej strony, a Polskę z drugiej strony, zainicjował szereg aktów międzynarodowych, zawierających przepisy o ochronie mniejszości rasowych, etnicznych, językowych i religijnych, a oddających opiekę nad temi mniejszościami Lidze Narodów.

Różnego rodzaju to akty międzynarodowe i różny też ich charakter. Odróżnić można wśród nich pięć grup:

1) traktaty pokojowe;

2) specjalne traktaty o mniejszościach, zawierane przez poszczególne państwa z wielkiemi mocarstwami t. zw. głównemi (Stanami Zjednoczonemi, Anglją, Francją, Włochami i Japonją);

3) deklaracje, składane wobec Rady Ligi Narodów;

4) traktaty między poszczególnemi państwami, oparte o tamte traktaty, grupa uzupełniająca tylko w stosunku do dwóch pierwszych grup, tak, że łącznie będę o tych traktatach mówił;

5) mandaty.

---

[1]) Opieram się częściowo na wydaniach autentycznych traktatów, częściowo zaś na przedrukach części traktatów, tyczących się specjalnie mniejszości, wydanych przez Ligę Narodów, oraz na publikacjach Ligi, zwłaszcza na jej *Journal Officiel.*

I. **Traktaty pokojowe.** Pierwszy z traktatów pokojowych, zawarty po ukończeniu wojny, a podpisany przez Niemcy i koalicję w Wersalu 28 czerwca 1919 r., nie zawiera — dziwna rzecz — żadnych przepisów o ochronie mniejszości, choć w obrębie Niemiec pozostało trochę ludności, różnej etnicznie i językowo od większości. Niemcy więc nie mają żadnych ogólnych zobowiązań międzynarodowych co do ochrony mniejszości. Dopiero później nałożono im takie obowiązki w stosunku do mniejszości na tej części Górnego Śląska, która poddana była plebiscytowi, a przypadła Niemcom; zasadniczo obowiązek przyznania praw mniejszościom na tem terytorjum nałożyła na Niemcy uchwała paryska Rady Ambasadorów z 20 października 1921 r. (II. K. ust. 5 i 6), dokładnie zaś określiła prawa mniejszościom przyznane konwencja t. zw. górnośląska, podpisana przez Niemcy i Polskę 15 maja 1922 r. w Genewie. Zobowiązania Niemiec mają jednak — w przeciwstawieniu do innych — tylko czasowy charakter, gdyż mają moc tylko na lat 15 od wejścia w życie konwencji górnośląskiej, t. j. do 15 czerwca 1937 r. Za podstawę zobowiązań Niemiec w sprawie ochrony mniejszości wzięto traktat polski o mniejszościach, który zastosowano także do niemieckiego G. Śląska (konwencja genewska część III tytuł I, art. 64—72), nadto jeszcze jednak pomieszczono tamże (część III tytuł II, art. 73—146) dalej idące przepisy w tej mierze.[1])

Co się tyczy innych traktatów pokojowych, to we wszystkich z nich znajdujemy przepisy o mniejszościach. Tworzą te przepisy dział V części III (art. 62—69) traktatu pokojowego, zawartego 10 września 1919 r. z Austrją w St. Germain en Laye, który wszedł w życie 16 lipca 1920 r., ten sam dział (art. 54—60) w traktacie pokojowym z Węgrami, podpisanym w Trianon 4 czerwca 1920 r., a obo-

---

1) Ob. dokładniej w mojem Polskiem prawie politycznem według traktatów t. II (Gdańsk — Górny Śląsk) str. 186—187.

wiązującym od 26 lipca 1921 r., zaś dział IV części III (art. 49—57) traktatu z Bułgarją, podpisanego w Neuilly sur Seine 27 listopada 1919 r., a mającego moc obowiązującą od 9 sierpnia 1920 r.

Pomieszczono przepisy o ochronie mniejszości także w traktacie pokoju, który został zawarty z Turcją w Sèvres 10 sierpnia 1920 r., a to jako część IV tegoż traktatu (art. 140—151). Traktat ten jednak z powodu późniejszych wypadków nie został ratyfikowany, nie wszedł w życie, dziś już należy tylko do historji. Kiedy jednak następnie został podpisany drugi traktat pokoju z Turcją w Lozannie 24 lipca 1923 r., pomieszczono w nim przepisy o mniejszościach jako dział III części I (art. 37—45).

Tak w traktatach pokojowych narzucono ochronę mniejszości jako zobowiązanie międzynarodowe: Austrji, Węgrom, Bułgarji i Turcji, tylko co do drobnej części swego terytorjum musiały je przyjąć przez decyzję Rady Ambasadorów Niemcy.

Traktaty te jednak nietylko zobowiązywały państwa pokonane, ale równocześnie zastrzegały pewne prawa i obowiązki na rzecz Ligi Narodów, powołanej przez nie do ochrony tych praw. Trzeba więc było stwierdzić, że Liga tych praw i obowiązków, objętych nazwą „gwarancyj", z swej strony podejmuje się. Uczyniono temu zadość w ten sposób, że rada Ligi Narodów przyjęła gwarancję co do każdego z tych traktatów przez osobną swoją rezolucję.

Stało się to[1]) co do Austrji i Bułgarji przez rezolucję z 22 paźdz. 1920 r., co do Węgier przez rezolucję z 30 sierpnia 1921 r. Co do G. Śląska, Rada Ligi przyjęła prowi-

[1]) *Journal Officiel* rok I nr. 3 str. 82—83, nr. 8 str. 9—10, 11—12, rok II str. 1079—1080. Resumé mensuel des travaux de la Société des Nations t. IV str. 194. Formuła rezolucji brzmi mniej więcej stale tak: les stipulations contenues dans les articles... du traité... dans la mesure, où elles affectent des personnes appartenant à des minorités de race, de religion ou de langue, seront par le présent acte placées sous la garantie de la Société des Nations.

zorycznie gwarancję 16 maja 1922 r., definitywnie 20 lipca 1922 r. Co do Turcji, to Rada Ligi już 11 kwietnia 1920, więc jeszcze przed podpisaniem pierwszego traktatu pokojowego, uchwaliła, iż gwarancji praw mniejszości w Turcji podejmie się, lecz, że wpierw muszą być ustalone odpowiednie klauzule. Niewejście tego traktatu pokojowego w życie oczywista uczyniło tę uchwałę bezprzedmiotową; 26 września 1924 r. Rada Ligi przyjęła gwarancję co do praw mniejszości, określonych przez nowy traktat pokoju z Turcją, lozański.

II. **Traktaty o mniejszościach.** Również charakter narzuconych zobowiązań mają przepisy o mniejszościach, pomieszczone w specjalnych traktatach, które podpisane zostały przez poszczególne państwa, nowo powstałe lub też rozszerzone terytorjalnie po wojnie. Charakter takich jednostronnych zobowiązań nadaje tym przepisom to, iż druga strona, podpisująca te traktaty, t. j. mocarstwa główne, w stosunku do siebie takich zobowiązań nie przyjęły; a cechą jest zobowiązań traktatowych — poza traktatami pokoju i zależności— iż zawierają postanowienia, obowiązujące narówni obie strony.

W tych traktatach tylko jedna strona jest zobowiązaną. Jakże do tego doszło? Dlaczego państwa te zdecydowały się przyjąć tego rodzaju jednostronne zobowiązania, uchodzące jakby za capitis deminutio suwerenności?

Stało się to w taki sposób. W traktacie wersalskim, z Niemcami zawartym, na którego ułożenie w częściach politycznych prawie żadnego lub nawet żadnego nie miały wpływu t. zw. państwa o interesach ograniczonych, pomieszczono w art. 86 ust. 1 co do Czech, a w art. 93 ust. 1 co do Polski, przepis, iż te państwa godzą się na pomieszczenie w traktatach, jakie zawrą z głównemi mocarstwami, postanowień, które te główne mocarstwa uznają za konieczne dla ochrony w tych państwach, t. j. w Czechach i w Polsce, interesów mieszkańców, różniących się od większości

ludności rasą, językiem lub religją.[1]) Oczywiście zależało tak Polsce, jak Czechom, na tem, by być uczestnikami traktatu wersalskiego i móc korzystać z różnorodnych jego postanowień; podpisując zaś traktat, podpisać musiały te państwa i to zobowiązanie do przyjęcia w specjalnych traktatach z głównemi mocarstwami postanowień o mniejszościach, jakie im one zechcą narzucić. Tak też się stało.

W ten sposób stworzono wzór, jak inne także państwa zobowiązać do przyjęcia specjalnych traktatów o mniejszościach. Artykuł 86 ust. 1 traktatu wersalskiego, zgodny z art. 93 ust. 1, znalazł odpowiedniki w następnych traktatach pokojowych, tylko zamiast oznaczenia Czech, względnie Polski, wprowadzano tam nazwy innych państw nowo powstających lub rozszerzanych, a podpisujących te traktaty po stronie koalicji. Tak w traktacie z St. Germain dosłownie powtórzono ten przepis w art. 57 ust. 1 jeszcze raz co do Czech, w art. 51 ust. 1 co do Jugosławji, w art. 60 ust. 1 co do Rumunji. Powtórzono go w art. 46 traktatu z Bułgarją i w artykule 86 traktatu w Sèvres zawartego z Turcją — w zastosowaniu do Grecji. W tymże traktacie sewrskim art. 93 nałożył obowiązek przyjęcia przepisów o ochronie mniejszości na Armenję, która miała tworzyć odrębne udzielne państwo.

Na tej podstawie mocarstwa główne przedłożyły tym państwom do podpisania traktaty o mniejszościach; zaznaczam, iż obok przepisów o mniejszościach pomieszczono w nich nadto jeszcze przepisy o wolności handlu, w podobny sposób narzucone w tych samych artykułach traktatów pokojowych (w ust. 2); te przepisy o wolności handlu tu oczywista pomijam. Przepisy o mniejszościach tworzą

---

[1]) Polska (Czechy): accepte, en agréant l'insertion dans un traité avec les principales puissances alliées et associées, les dispositions que ces puissances jugeront nécessaires pour protéger en ... les intérets des habitants qui diffèrent de la majorité de la population par la race, la langue ou la religion.

w nich rozdział I, wyjątkowo w traktacie z Czechami rozdziały I i II.

Wykaz tych traktatów jest następujący:

1. Traktat z Polską, podpisany w Wersalu 28 czerwca 1919 r. (art. 1—12), wszedł w życie razem z traktatem wersalskim, t. j. 10 stycznia 1920 r. Rada Ligi gwarancję uchwaliła dla przepisów o mniejszościach już rezolucją z 13 lutego 1920 r.[1]) Traktat ten tyczy się całego państwa polskiego, więc także części Górnego Śląska, która Polsce przypadła. Następnie poszła Polska jeszcze dalej. Rozstrzygnięcie Rady Ambasadorów co do przynależności Górnego Śląska z 20 paźdz. 1921 r. nie rozszerzało zobowiązań Polski; przecież w konwencji genewskiej z Niemcami z 15 maja 1922 r. przyjęła Polska dalej idące zobowiązania w stosunku do mniejszości mieszkających na polskiej części Górnego Śląska i poddała je także pod gwarancję Ligi. Kiedy jednak ogólne zobowiązania nie mają ograniczenia czasowego, te ostatnie, tyczące się polskiej części G. Śląska, mają moc tylko przez lat 15 od wejścia w życie konwencji. Rada Ligi przyjęła co do tych przepisów dla Górnego Śląska gwarancję najpierw prowizorycznie 16 maja 1922 r., następnie definitywnie 20 lipca 1922 r.[2]).

2. Traktat z Czechami, podpisany w St. Germain en Laye 10 września 1919 r. (art. 1—14), wszedł w życie razem z traktatem pokoju z Austrją 16 lipca 1920 r. Gwarancję uchwaliła Rada Ligi 29 listopada 1920 r.[3]), dodając — jedyny to taki dodatek w rezolucjach o gwarancji — iż Czechy mają dostarczać Lidze wiadomości, tyczących się specjalnie wykonania artykułów 10—12 o zapewnieniu autonomji Rusi podkarpackiej. W wstępie do traktatu umotywowano te przepisy chęcią Czech dostosowania swoich instytucyj do zasad wolności i słuszności i dania zupełnych gwarancyj ludności

1) *Journal Officiel* rok I nr. 2 str. 55—56.
2) Tamże rok III str. 542, 680, 806 i 919—920.
3) Tamże rok I nr. 8 str. 80—81.

terytorjów, na których wykonywują suwerenność. W uzupełnieniu tego traktatu Czechy zawarły specjalny układ z Austrją, w Bernie 7 czerwca 1920 r., uzupełniony przez konwencję, podpisaną w Karlsbadzie 23 sierpnia 1920 r.

3. Traktat z Jugosławją, podpisany również w St. Germain en Laye 10 września 1919 r. (art. 1—11), wszedł w życie razem z traktatem pokoju z Austrją 16 lipca 1920 r. W wstępie do traktatu, motywującym jego podpisanie, zaznaczono, że Jugosławja pragnie „z własnej woli" dać mieszkańcom wszystkich swoich terytorjów, bez względu na rasę, język i religję, pełną gwarancję, iż będą rządzeni „zgodnie z zasadami wolności i sprawiedliwości". Gwarancja Rady Ligi z 29 listopada 1920 r.[1]).

4. Traktat z Rumunją, podpisany — wskutek oporu Rumunji — dopiero 9 grudnia 1919 r. w Paryżu (art. 1—12), wszedł w życie wraz z traktatem pokoju w St. Germain, t. j. 16 lipca 1920 r. Podobnie jak w traktacie z Jugosławją, zaznaczono we wstępie, iż Rumunja z własnej woli pragnie zapewnić zupełne gwarancje (de sûres garanties) wolności i sprawiedliwości dla mniejszości, tak na dawnym obszarze państwowym, jak w terytorjach nowo nabytych. Gwarancję Rada Ligi dała rezolucją z 30 sierpnia 1921 r.[2]). Następnie jednak zawarła jeszcze Rumunja w Paryżu 28 paźdz. 1920 r. osobny traktat z państwami głównemi (już tylko czterema, bez Stanów Zjednoczonych), przyznający jej suwerenność i nad Besarabją. Otóż w tym traktacie we wstępie powtórzono motywację przyznania ochrony mniejszościom, zaś w art. 4 wyraźnie zobowiązała się Rumunja, iż także w Besarabji będzie stosować przepisy traktatu z 9 grudnia 1919 r., jak w innych terytorjach.

5. Traktat z Grecją podpisany został w Sèvres 10 sierpnia 1920 r. (art. 1—16), więc razem z traktatem po-

1) Tamże str. 82—83.
2) Tamże rok II str. 1078—1079.

koju z Turcją. Równocześnie został podpisany tamże drugi traktat Grecji z głównemi mocarstwami (również czterema tylko) co do przyznania Grecji Tracji (w myśl art. 48 pokoju w Neuilly), w którym zastrzeżono (art. 3 ust. 2), iż przepisy poprzedniego traktatu mają mieć i do Tracji zastosowanie. Co do wejścia w życie pierwszego traktatu postanowiono, iż nastąpi to razem z decyzją o Tracji, zaś traktat o Tracji miał wejść w życie po uprawomocnieniu się traktatu pokojowego z Bułgarją i po specjalnem ratyfikowaniu tegoż traktatu o Tracji przez mocarstwa główne i Grecję. Jednakże z powodu dalszego rozwoju wypadków — wojny grecko-tureckiej — o ratyfikacji traktatu, tyczącego się Tracji, nie mogło być mowy, a wskutek tego także nie wszedł w życie i traktat o mniejszościach. Kiedy wreszcie został podpisany pokój z Turcją w Lozannie 24 lipca 1923 r., tegoż dnia został podpisany tamże przez cztery główne mocarstwa i Grecję protokół dodatkowy do traktatów o mniejszościach w Grecji z 10 sierpnia 1920 r. i o Tracji, postanawiający, iż ratyfikacje tych traktatów mają być złożone — o ile już ich poprzednio nie złożono — razem z ratyfikacjami lozańskiego traktatu pokojowego; przeprowadzono jednak pewne zmiany, ze względu na dokonane przez traktat lozański inne określenie granic między Turcją a Grecją, mianowicie zastrzeżono, iż przepisy co do Tracji mają znaczenie tylko w granicach, określonych w Lozannie, zaś z traktatu o mniejszościach skreślono art. 7 ust. 2 (tyczący się systemu wyborczego, jaki miała Grecja stosować w nowo nabytych terytorjach) i art. 15 (mówiący o Adrjanopolu, który został przy Turcji). Gwarancję dała Rada Ligi tym przepisom 26 września 1924 r.[1]).

W uzupełnieniu niejako przepisów traktatu o mniejszościach Grecja w traktacie pokojowym lozańskim z 24 lipca 1923 r. przyjęła (w art. 45) zobowiązanie, iż zastosuje do swoich mniejszości muzułmańskich te przepisy, które przyjęła

1) Resumé mensuel des travaux de la Société des rations t. IV str. 194.

Turcja dla siebie co do mniejszości niemuzułmańskich; tak więc Grecję zobowiązują zasady, przyjęte w ogólnym traktacie o mniejszościach, a nadto jeszcze pewne specjalne przepisy co do muzułmanów.

W traktacie o mniejszościach, w jego wstępie, obok stwierdzenia ze strony Grecji, iż zasady wolności praw, które już zapewniła swoim mieszkańcom, chce rozszerzyć na nowo nabyte terytorja, zaznaczono, iż Francja i Anglja ze względu na ten traktat zrzekły się ze swej strony praw, które im przyznał protokół nr. 3 kongresu londyńskiego z 3 lutego 1830 co do ochrony wolności religijnych w Grecji.

6. Traktat z Armenją został podpisany razem z pierwszym traktatem pokojowym z Turcją 10 sierpnia 1920 r. i razem z nim miał wejść w życie (art. 1—8). Wypadki dalsze związały Armenję z państwem sowietów. Cały ten traktat upadł więc i nie ma prawnego znaczenia.

Na mocy zatem specjalnych traktatów obowiązuje ochrona mniejszości: w Polsce, Czechach, Jugosławji, Rumunji i Grecji.

W inny sposób, niż co do państw, o których wyżej była mowa, zapewniono ochronę mniejszości w Wolnem Mieście Gdańsku.

Na Gdańsk nałożył obowiązek ochrony mniejszości traktat wersalski, ale wyłącznie co do jednej mniejszości: narodowej, polskiej. Mianowicie w art. 104 ust. 5 zastrzeżono, iż w konwencji, którą zawrą Polska i Gdańsk, ma być zapewnione, „iż żadne różnice nie będą czynione w Wolnem Mieście Gdańsku na niekorzyść obywateli polskich i innych osób polskiego pochodzenia lub mówiących po polsku". Konwencją tą jest konwencja, nosząca nazwę paryskiej, a datę 9 listopada 1920 r., zawarta przez Polskę i Gdańsk, a raczej narzucona im przez główne mocarstwa. W tej konwencji w art. 33 przepis powyżej cytowany tak rozprowadzono, o ile chodzi o ochronę mniejszości, iż Gdańsk zobowiązał się do mniejszości — nietylko polskich, ale wogóle wszystkich: rasowych, religijnych i językowych — zastosować przepisy

podobne (semblables) do tych, które są stosowane w Polsce w wykonaniu rozdziału I traktatu o mniejszościach. Miejsce więc mocarstw głównych zajęła tutaj w stosunku do Gdańska Polska, wobec której Gdańsk przyjął zobowiązanie; jednakże nie określono ściśle treści, gdyż przepisy mają być tylko „podobne", nie określono też wyraźniej kompetencji Ligi do ingerencji w tych kwestjach[1]).

III. **Deklaracje.** Przepisy o mniejszościach narzucono państwom pokonanym w wojnie światowej, z wyjątkiem Niemiec, oraz państwom nowo powstałym lub rozszerzonym w wyniku wojny, a podpisującym traktaty pokojowe. Jeżeli jednak międzynarodowa ochrona mniejszości ma zyskać trwałą podstawę w zakresie prawa międzynarodowego, to jasną jest rzeczą, że musi ona zostać rozszerzona także na inne państwa. Ale właśnie te państwa, które ją wprowadziły w zakres prawa międzynarodowego, narzuciły przez swoje przewodnie stanowisko, nie miały i nie mają zgoła zamiaru przyjąć tych reguł w stosunku do siebie. Również brakło podstawy do rozciągnięcia ich na inne już istniejące państwa. Pierwotny projekt prezydenta Wilsona, by już w pakcie Ligi Narodów pomieścić odpowiednie ogólne zobowiązanie dla wszystkich państw, nie powiódł się; umieszczony w projekcie paktu pierwotnie artykuł, tyczący się tej kwestji, został rychło w czasie obrad nad tym projektem skreślony. Zwrócono uwagę w innym kierunku — by poddać pod te przepisy przynajmniej jeszcze niektóre państwa, a to przy sposobności dopuszczania ich do udziału w Lidze Narodów.

Takich państw, które nie weszły do Ligi na mocy jej statutu, przyznającego części państw wprost prawo udziału w niej, inne znowu zapraszającego do tego udziału, nie było wiele. W każdym razie już w czasie pierwszego zebrania (assemblée) Ligi w grudniu 1920 r. zaczęły się zgłaszać niektóre,

1) Co do stanowiska specjalnie Polaków bliżej tą kwestją zajmuję się w książce: Gdańsk — Górny Śląsk (Polskie prawo polityczne według traktatów, część II), Kraków 1923, str. 91 i n.

przeważnie niewielkie państwa, by uzykać przyznanie im członkostwa Ligi; były to nowo powstałe na gruzach Rosji państwa bałtyckie i kaukaskie oraz Albanja. Nim jeszcze o ich przyjęciu zadecydowało pierwsze zebranie Ligi, powzięło ono 15 grudnia 1920 r. taką uchwałę:

„W razie dopuszczenia do Ligi Narodów państw bałtyckich, kaukaskich i Albanji, zebranie poleca (recommande) tymże państwom powzięcie zarządzeń (de prendre les mesures), któreby zdolne były zapewnić zastosowanie ogólnych zasad, wpisanych do traktatów o mniejszościach, i żąda (leur demande, t. j. od tych państw), by zechciały ułożyć się (se mettre d'accord) z Radą Ligi Narodów co do szczegółów zastosowania (sur les détails d'application).

Uchwała ta ma treść bardzo wiotką; nie czyni z przyjęcia zasad ochrony mniejszości warunku przyjęcia do Ligi, poleca tylko wprowadzenie ogólnych zasad tej ochrony, nie precyzując ich też, lecz co do szczegółów odsyła do pertraktacyj z Radą Ligi, mających prowadzić do porozumienia. W ten sposób otwarto możność rozmaitych targów o zakres tej ochrony, umożliwiono różne formułowanie zasad w zastosowaniu do poszczególnych państw. Zgoła też nie zastrzeżono, iż zobowiązania pod tym względem, o ile zostaną przyjęte, mają mieć charakter międzynarodowych. Trosce Rady Ligi pozostawiono wyszukanie formy, w jaką takie zobowiązania miałyby być ujęte, gdy forma traktatów — jak w wypadkach poprzednio omówionych — nie mogła być zastosowaną, a jakiejś innej, nowej, jeszcze nie wytworzono.

Przebieg dalszy tej sprawy był różny co do poszczególnych państw bałtyckich i Albanji; państwa kaukaskie — z powodu ich połączenia się z Rosją — przestały tu wchodzić w rachubę.

1. Albanja.[1]) Do Ligi przyjęto Albanję na drugi dzień po uchwaleniu podanej wyżej rezolucji — 16 grudnia 1920 r.

[1]) *Journal Officiel* rok II nr. 2 str. 124, druk Ligi A. 176. 1921 (C. 361).

Sekretarjat Ligi wysłał do Albanji dwa listy (20 grudnia 1920 r. i 11 stycznia 1921 r.) z zawiadomieniem o przyjęciu do Ligi oraz życzeniem (recommandation), wyrażonem przez zebranie, i z wezwaniem do dania wyjaśnień co do kwestji mniejszości. Na to albański prezydent ministrów telegramem z 13 lutego 1921 r. odpowiedział, iż rząd albański „wprowadza zarządzenia, zdolne zapewnić zastosowanie ogólnych zasad, wpisanych w traktaty o mniejszościach“ (prend des mesures propres à assurer l'application des principes généraux inscrits dans les traités des minorités), i że gotów się zastosować do życzenia zebrania. W osobnem piśmie powtórzono to, zapewniono, że rząd albański weźmie pod rozwagę „dobre rady“ (les conseils bienveillants) Ligi, i przedstawiono obraz stosunków co do mniejszości. Wmieszał się w tę sprawę także rząd grecki ze względu na mniejszości greckie w Albanji, żądając dla siebie specjalnie także prawa wnoszenia skarg przed Ligę w razie naruszenia praw mniejszości przez Albanję. Rozpoczęły się pertraktacje z sekretarjatem Ligi. Referent Ligi pretensje Grecji uznał za nieuzasadnione, zaś co do załatwienia kwestji zaproponował złożenie przez Albanję deklaracji, precyzującej — na wzór traktatów — prawa mniejszościowe. Taką deklarację, liczącą 7 artykułów, tyczących się wyłącznie kwestyj praw mniejszości, złożył na posiedzeniu Rady Ligi z 2 października 1921 r. delegat Albanji przy Lidze; Rada w rezolucji swej przyjęła deklarację do wiadomości (prend acte), a przepisy tyczące się mniejszości wzięła pod swoją gwarancję od daty ratyfikowania tej deklaracji przez rząd albański. Ratyfikował rząd albański deklarację 17 lutego 1922 r.

Tak przy tej sposobności stworzono nowy typ aktu międzynarodowego: deklarację, składaną wobec rady Ligi i przez nią przyjmowaną do wiadomości. Co do treści deklaracji, oparto ją w tym wypadku ściśle na wzorze traktatów mniejszościowych.

2. Finlandja.[1]) Równocześnie z Albanją przyjęto do Ligi jeszcze tylko Finlandję (16 grudnia 1920 r.). Takie same do niej wystosowano pisma, jak do Albanji. Reprezentant Finlandji przy Lidze, poseł paryski Enckell, przedłożył memorjały z dokładnem przedstawieniem praw służących mniejszościom w Finlandji (11·6% Szwedów, 0·2% Rosjan, 0·2% Niemców, 0·1% Lapończyków), podkreślił, iż co do pewnych objekcyj, podnoszonych ze strony L. Motzkina, generalnego sekretarza Komitetu Delegacyj Żydowskich, i Luciena Wolffa, sekretarza Związku Angielsko-Żydowskiego, w sprawie naturalizacji Żydów w Finlandji, doszedł z nimi do porozumienia. Skończyło się na tem, iż referent Ligi, stwierdzając, że przepisy wewnętrznego ustawodawstwa finlandzkiego są zgodne z ogólnemi zasadami traktatów mniejszościowych i wystarczają dla zapewnienia praw mniejszości, zaproponował Radzie Ligi na posiedzeniu z 2 października 1921 r. przyjąć poprostu do wiadomości wyjaśnienia ze strony Finlandji i zawiadomić o tem zebranie Ligi.

Tak co do Finlandji ograniczono się do stwierdzenia, iż jej wewnętrzne ustawodawstwo wystarcza dla ochrony mniejszości. Ani nie złożyła ona żadnej deklaracji, ani też prawa mniejszości nie zostały wzięte pod gwarancję Ligi z zastrzeżeniem możności interwencji ze strony Ligi w razie naruszenia tych praw w drodze ustawodawczej, czy faktycznej.

Zosobna jednak załatwiono sprawę jednej części terytorjum finlandzkiego — wysp Alandzkich.[2]) Wyspy te zasiedlone są omal wyłącznie przez ludność szwedzką (22.000 mieszkańców), która w drodze spontanicznego plebiscytu (w r. 1919) zażądała przyłączenia do Szwecji. Anglja kwestję wysp Alandzkich, jako grożącą wojną, wprowadziła (listem z 19 czerwca 1920 r.) przed forum Rady Ligi. Rada Ligi

[1]) Druk Ligi C. 222. M. 161. 1921. I (raport z 7 lipca 1921 r.) *Journal Officiel* rok II str. 1165—1166.

[2]) *Journal Officiel* rok II str. 691—705.

po zbadaniu sprawy postanowiła w decyzji z 24 czerwca 1921 r. ze względów geograficznych i historycznych (wyspy należały do Finlandji od przyłączenia jej do Rosji w r. 1808) przyznać to terytorjum Finlandji, mimo, iż mają ludność szwedzką, zastrzegła jednak, iż ludność ma otrzymać specjalne gwarancje ochrony swej narodowej odrębności. Decyzja podawała główne punkty, jakie to mają być przepisy; uznawała, iż najwłaściwiej byłoby, gdyby Szwecja i Finlandja ustaliły te prawa w drodze umowy, a Rada Ligi miałaby czuwać nad ich zastosowaniem. Do umowy doszło rzeczywiście; Rada Ligi zatwierdziła ją 27 czerwca 1921 r. i dołączyła jako „garanties à assurer à la population" (artykułów 7) do decyzji z 24 czerwca 1921 r. W umowie Finlandja zobowiązała się przepisy o prawach mniejszości wciągnąć do prawa o autonomji wysp Alandzkich, wydanego 7 maja 1920 r.

3. Estonja.[1]) Już w czasie pierwszego zebrania Ligi w r. 1920 zwróciły się o dopuszczenie do niej: Estonja, Łotwa i Litwa, zebranie jednak odmówiło ich żądaniu. Ponowiły one swoje propozycje w rok później, przyczem przed głosowaniem reprezentanci tych państw przy Lidze wystosowali — każdy zosobna — listy do Ligi, datowane 13 i 14 września, identyczne w osnowie, widocznie więc w porozumieniu z sekretarjatem Ligi ułożone, iż ich rządy gotowe są chętnie zgodzić się na życzenie zebrania Ligi z 15 grudnia 1920 r. co do zapewnienia praw mniejszości i rozpocząć pertraktacje z Radą Ligi „w celu określenia rozciągłości i szczegółów zastosowania swoich zobowiązań międzynarodowych, tyczących się ochrony mniejszości". Te listy wychodziły więc poza uchwałę z r. 1920, gdyż mówiły, że to mają być zobowiązania międzynarodowe.

---

1) *Journal Officiel* rok II str. 985—986, 987—988, rok III str. 90—91, 112—113, 123—124, 483—485, rok IV str. 232—234, 379—383; druk A. 82. 1923. I.

Dnia 22 września 1921 r. te trzy państwa zostały do Ligi przyjęte [1]).

Rada Ligi wyznaczyła referenta. Ten przyszedł z raportem na posiedzenie Rady z 11 stycznia 1922 r. Co do określenia rozciągłości i szczegółów zastosowania przepisów, proponował, by to uczynić w formie deklaracji dotyczącego państwa przed Radą Ligi, któraby wzięła stypulacje pod gwarancję Ligi. Przygotować mianoby deklaracje w porozumieniu z reprezentami rządów. Na posiedzeniu jeszcze dodał referent, da Cunha, wniosek, by zobowiązać rządy do wydania w ciągu 6 miesięcy potrzebnych ustaw (dispositions législatives) i do przedłożenia ich Lidze.

Tak rozpoczęły się pertraktacje, prowadzone zosobna z każdem państwem. Reprezentant Estonji, poseł w Paryżu Pusta, zastrzegał się na posiedzeniu Rady Ligi z 11 stycznia 1922 r. odrazu co do żądania, by miano wydawać nowe ustawy dla ochrony mniejszości, gdyż konstytucja dostatecznie gwarantuje ich prawa, na następnem zaś posiedzeniu z 14 stycznia 1922 r., gdy referent Rady Ligi proponował odroczenie sprawy, ażby rząd estoński przedłożył materjały tyczące się tych kwestyj, i prowadzenie tymczasem, do następnego zebrania Rady Ligi, narad z Estonją „w sprawie określenia rozciągłości i szczegółów zastosowania jej zobowiązań międzynarodowych co do ochrony mniejszości", Pusta zastrzegł się, iż rząd jego chce dostosować się do „ogólnych zasad" o tej ochronie, ale iż nie ciążą na nim pod tym względem „zobowiązania międzynarodowe w ścisłem tego słowa znaczeniu co do ochrony mniejszości", gdyż traktaty o mniejszościach wiążą tylko te kraje, które je podpisały; kiedy zaś przewodniczący wskazał na list Estonji z 13 września 1921 r., który mówi o jej zobowiązaniach międzynarodowych, Pusta prowadził dalej swój wywód w tym kierunku, iż takie zobowiązania mogą być dwojakie: albo wypływające z trak-

[1]) *Journal Officiel* rok II, suplement 6 str. 35.

tatu, albo z zasad prawa narodów, a tymczasem ani traktatu żadnego Estonja nie podpisała, ani niema ogólnie przyjętych zasad prawa narodów o ochronie mniejszości. Wskazywał na to, że konstytucja zadość czyni postulatom mniejszościowym, następnie zaś przedłożył 22 marca 1922 r. obszerny memorjał, przedstawiający, jakie jest stanowisko prawne mniejszości (10% według spisu z r. 1897) w Estonji według jej konstytucji z 15 czerwca 1920 r., obowiązującej od 20 grudnia 1920 r., jak się przedstawiają przepisy o nabyciu obywatelstwa, specjalnie zaś prawa w zakresie szkolnictwa. Memorjał kończył Pusta wnioskiem, iż „niema potrzeby żądania od Estonji wypracowania specjalnych traktatów". Po dalszych naradach referent Ligi przedstawił 1 września 1922 r. projekt deklaracji, którąby miała złożyć Estonja; Pusta przeciwstawił temu wniosek, by Rada Ligi przyjęła tylko do wiadomości, iż konstytucja zadość czyni potrzebie zapewnienia praw dla mniejszości. Ostatecznie referent Rady Ligi, da Gama, zmienił zdanie i 20 września 1922 r. proponował zgodzić się na wniosek Pusty, ale zastrzec na przyszłość dla Ligi prawo działania, gdyby pojawiły się propozycje zmiany przepisów o mniejszościach i prawo interwencji w razie naruszania tych przepisów. I przeciw temu oponował Pusta. Potem nieco ustąpił; 22 lutego 1923 r. przystawał już na to, by w razie znaczniejszych (appréciables) zmian miała Liga prawo rozpatrzenia sprawy wspólnie z Estonją (de connaître à nouveau la question), jednakże z wykluczeniem interwencji, bo to jest kwestją należną do sądów działać w razie naruszeń prawa. Jeszcze się sprawa odwlokła, jeszcze nowy memorjał przedłożył referent Estonji. Ostatecznie załatwiono sprawę na sesji Rady Ligi 17 września 1923 r., a to w taki sposób. Referent Ligi (tym razem Rio-Branco) przedłożył Radzie do uchwały rezolucję, brzmiąca tak, iż Rada przyjmuje do wiadomości wyjaśnienia reprezentanta Estonji, według których ochrona mniejszości jest zapewniona przez konstytucję w sposób zgodny z ogólnemi zasadami tej

ochrony, a będzie mogła na nowo badać położenie mniejszości (statut des minorités) w Estonji w razie, gdyby Estonja przestała zapewniać zastosowanie tych ogólnych zasad; w tym celu będzie miała Rada Ligi prawo żądania informacyj co do wszelkich kwestyj, tyczących się mniejszości, jeśli to uchwali na wniosek jednego ze swoich członków, a w razie sporu co do kwestyj prawnych lub faktycznych, dotyczących tej rezolucji, może być każdy spór przesłany do stałego sądu sprawiedliwości międzynarodowej (Cour permanente de justice internationale). Na to z swej strony Pusta złożył deklarację, że w imieniu rządu przyjmuje rezolucję, podkreślając, iż według niej żądanie informacyj może nastąpić tylko, jeśli na Radzie taki wniosek postawi jeden z jej członków; dodał nadto, iż skargi. wnoszone do Ligi (określone jako informations), będą wpierw komunikowane rządowi estońskiemu, z wyjątkiem tych, które odznaczają się gwałtownością wyrażeń (violence de langage), albo pochodzą z źródła anonimowego lub nie mającego autorytetu (d'une source anonyme ou mal établie), zwłaszcza jeśli można przypuszczać, iż pochodzą z poza Estonji; wreszcie dodał, iż jego oświadczenie razem z rezolucją Rady tworzy jedną całość, której nie można uważać za traktat o mniejszościach. Rada Ligi przystała na to, uchwaliła rezolucję przedłożoną przez referenta, oraz przyjęła do wiadomości deklarację Pusty, godząc się na jej treść.

4. Łotwa[1]). Podobny przebieg miały pertraktacje, prowadzone z Łotwą. Zwracając się ponownie do Ligi o przyjęcie Łotwy na członka, jej prezydent ministrów (w liście z 13 września 1921 r.) zaznaczał, iż konstytuanta wydała już postanowienia, zabezpieczające mniejszościom bardzo szeroki samorząd szkolny i kulturalny, a przepisy są ściśle sto-

[1]) *Journal Officiel* rok II str. 984—985, rok III str. 90, 113, 123—124, 248—252, 469—481, 481—483, 733—750, 1035—1037, 1092—1095, 1419—1424, rok IV str. 111—112, 207, 277—278; druk A. 22 1923. I.

sowane w praktyce. Gdy po przyjęciu Łotwy — razem z Estonją i Litwą — do Ligi rozpoczęły się dalsze narady, także reprezentant Łotwy, poseł w Rzymie Walters, zaraz na wstępie, oświadczając gotowość do dyskusji, zastrzegał na posiedzeniu Ligi z 11 stycznia 1922 r., że nie może zobowiązywać rządu łotewskiego do narzucenia przezeń sejmowi specjalnego ustawodawstwa, i to jeszcze w określonym czasokresie, na posiedzeniu zaś z 14 stycznia 1922 r. przyłączył się do wywodów Pusty, podkreślał, że niema jeszcze międzynarodowych norm prawnych co do ochrony mniejszości, niema więc zobowiązań prawnych we właściwem tego słowa znaczeniu co do Łotwy. Zobowiązania, któreby mogły wyniknąć z przyjęcia przez Łotwę zasad ogólnych ochrony mniejszości, musiałyby poprzednio być określone. Łotwa przestrzega tych zasad jako zasad sprawiedliwości i zobowiązań moralnych, pragnie też, by zostały określone pozytywne przepisy co do praw mniejszości, ale jako obowiązujące dla wszystkich państw, a gwarantowane przez Ligę. Wymiana zdań między Radą Ligi i Łotwą ciągnęła się, podobnie jak z Estonją, czas dłuższy. Przedstawiciel Łotwy przy Lidze nie szczędził trudu na memorjały, któremi wprost zasypywał Ligę, coraz uzupełniając swoje informacje i wywody prawne. W memorjale z 10 stycznia 1922 r. przedstawiał prawa mniejszości przy wyborach, udział w piastowaniu urzędów, przepisy o nabywaniu obywatelstwa i stan szkolnictwa elementarnego, w liście z 18 marca 1922 r. polemizował co do możliwości ingerencji Ligi w sprawie nadawania obywatelstwa, a w dwa dni później osobno rozpatrywał prawną stronę zobowiązań Łotwy do przyjęcia traktatu o mniejszościach, w olbrzymim memorjale z 10 maja 1922 r., podzielonym na cztery części, zbierał razem wszystko, co pisał poprzednio, uzupełniając wiadomości faktyczne i dopełniając argumenty prawne, oraz przeprowadzał porównanie przepisów, obowiązujących w Łotwie, z „ogólnemi zasadami“ co do mniejszości, przyczem za podstawę porównania wziął

polski traktat mniejszościowy. Jeszcze potem (list z 17 lipca 1922 r.) wrócił do kwestji prawnej podstawy żądań, by Łotwa przyjęła na siebie zobowiązania międzynarodowe, oświadczał, iż wystarczyć powinna prosta deklaracja, że co do Łotwy obowiązujące w niej ustawodawstwo czyni zadość wszelkim wymaganiom, nieco później (31 lipca 1922 r.) jeszcze raz uzupełnił wiadomości faktyczne co do szkolnictwa mniejszości.

Nie będę oczywista przytaczał wywodów, tyczących się stosunków prawnych i faktycznych co do mniejszości na Łotwie. Muszę jednak bliżej wyjaśnić, jak Łotwa argumentowała, by nie przyjąć zobowiązań międzynarodowych co do ochrony mniejszości. Traktaty o mniejszościach nie są oparte na wzajemności (réciprocité), a właśnie wzajemność jest zasadą prawa publicznego, uznaną i ustaloną przez naukę prawa. Gdyby Łotwa miała podpisać taki traktat, to warunkiem byłoby oparcie się o zasadę wzajemności w stosunku po państw, członków Ligi. Usunięcie tej zasady w stosunkach między państwami udzielnemi jest rzeczą niemożliwą, przy podpisywaniu zaś deklaracji co do mniejszości brakłoby właśnie tej wzajemności. Taka deklaracja naruszałaby też zasadę ogólności (principe de généralité). Ogólnych zasad co do ochrony mniejszości niema; wyraźnie przecież komisja Ligi dla sprawy wysp Allandzkich zaznaczyła, iż „by jakaś zasada stała się ogólną, nie wystarczy wpisanie jej w kilka traktatów". W pełni obowiązuje w sprawie narodów poszanowanie ustawodawstwa państwowego, na tem stanowisku stoi i statut Ligi, który przyznaje państwom zupełną suwerenność. Tak uregulowanie kwestji praw mniejszości usuwa się prawie zupełnie z możności uregulowania go międzynarodowego. Byłoby rzeczą niesprawiedliwą narzucać państwom tego rodzaju zobowiązania bez wzajemności, zmienianie ich ustawodawstwa byłoby naruszeniem suwerenności; tworzyłoby to państwa półudzielne, a wszakże Liga zapewnia równość państw. Liga nie mogłaby nawet pośredniczyć

w zawieraniu takiego układu między państwami, jako wykraczającego przeciw zasadzie równości państw. Jakże Liga miałaby wogóle pertraktować z jakiemś państwem o taką deklarację? Wszakże w skład Ligi wchodzi według jej statutu państwo, o którego sprawach się traktuje — więc brakłoby dwóch stron, potrzebnych do podpisania układu. Państwo takie, będące w tym wypadku częścią organu Ligi, jej Rady, nie mogłoby działać przeciw duchowi statutu Ligi. Uchwała zebrania Ligi z 15 grudnia 1920 r. może mieć znaczenie tylko życzenia (voeu), sprawę mniejszości należy traktować tylko w granicach paktu Ligi. Liga nie może nakładać zobowiązań na część swoich członków. Mogłaby być mowa tylko albo o ogólnej konwencji co do praw mniejszości, albo o zmianie w tym kierunku statutu Ligi. Sprawa mniejszości powinna też być pozostawiona ustawodawstwu wewnętrznemu poszczególnych państw, powinno wystarczyć takie stwierdzenie stanu rzeczy, jak stało się to w stosunku do Finlandji.

Referent Ligi de Gama, po dłuższych pertraktacjach, przedłożył na posiedzeniu Rady Ligi z 26 września 1922 r. projekt deklaracji, na wzór albańskiej, zgodnej co do treści z traktatem mniejszościowym polskim, którąby podpisała Łotwa, a zatwierdziła Rada. Sprawę jednak jeszcze kilkakrotnie odraczano z powodu choroby reprezentanta Lotwy, potem dymisji rządu łotewskiego, i jeszcze znowu ze względu na dalsze pertraktacje. Nareszcie załatwiono sprawę na posiedzeniu Rady Ligi z 7 lipca 1923 r. w taki sposób. Walters złożył deklarację ogólnej treści: uregulowanie stanowiska mniejszości powinno liczyć się z konstytucją i suwerennością Łotwy. Łotwa już powzięła postanowienia odpowiednie (des mesures adéquates) dla ochrony mniejszości, a różne punkty widzenia w sprawie tej ochrony stanowią jeszcze przedmiot studjów rządu łotewskiego. Z tych powodów — wywodzi Walters — proponuje zamknięcie narad z Radą Ligi w tej sprawie. Rada Ligi będzie mogła zająć się na nowo tą kwe-

stją i rozpocząć rokowania (les pourparlers), gdyby stanowisko mniejszości na Łotwie nie zdawało się odpowiadać ogólnym zasadom, wyrażonym przez traktaty mniejszościowe. Takież prawo żądania wznowienia narad ma mieć rząd łotewski; godzi on się dostarczać Radzie Ligi informacyj, o ile na radzie Ligi zażąda tego jeden z jej człoków (s'il se trouve saisi par l'un de ses membres), a Rada oczywiście to uchwali. Skargi (les pétitions), wnoszone do Ligi, będą dla uwag przesyłane rządowi łotewskiemu i z takiemi uwagami doręczane członkom Rady Ligi dla informacji, ale sekretarjat będzie odrzucał je, jeśliby pochodziły z źródła anonimowego lub nie mającego autorytetu (d'une source anonyme ou mal établie) lub gdyby były pisane w sposób gwałtowny (avec violence de langage). W razie sporu (divergence d'opinion) w kwestjach prawnych lub faktycznych co do tej deklaracji rząd łotewski, jak i Rada Ligi, mają prawo żądania przedłożenia go stałemu trybunałowi międzynarodowej sprawiedliwości.

Rada Ligi deklarację tę przyjęła do wiadomeści i oświadczyła gotowość zgodzić się na te propozycje, o ile rząd łotewski zatwierdzi deklarację swego reprezentanta. Tak też się stało; rząd łotewski dał swoją aprobatę w telegramie z 28 lipca 1923 r.

W ten sposób także Łotwa uniknęła podpisania deklaracji na wzór albańskiej, precyzującej — na wzór traktatów — prawa mniejszości i zakres jej ochrony przez Ligę. Tem to dziwniejsze, jeśli się weźmie pod rozwagę łotewską konstytucję. Miały być w niej pomieszczone obszerne przepisy o prawach obywatelskich, także o prawach mniejszościowych. Na projekt tej konstytucji pod tym względem powoływał się Walters, uważając to za jeden z walnych argumentów. Tymczasem konstytucja łotewska, uchwalona 20 czerwca 1922 r., a obowiązująca od 7 listopada 1922 r., ostatecznie całkiem działu o prawach społeczeństwa nie pomieściła.[1])

[1]) Laserson Maksymiljan, Die Verfassungsentwicklung Lettlands, Jahrbuch des oeffentlichen Rechts t. XI, Tybinga 1922.

5. Litwa.[1]) Przebieg sprawy co do Litwy początkowo był identyczny z przebiegiem co do Estonji i Łotwy. Także Litwa zobowiązała się w liście przewodniczącego jej delegacji z 14 września 1921 r. zastosować do życzenia zebrania Ligi z 15 grudnia 1920 r. Przy pierwszych naradach w Radzie Ligi — w listopadzie 1921 r. — reprezentant Litwy, Naruszewicz, wywodził, iż prawa mniejszości są zabezpieczone od początku powstania państwa litewskiego, zapowiadał przedłożenie tekstów ustawodawczych. By temu uwierzono, trudno przypuszczać wobec skarg, jakie podnosiła co do traktowania Polaków na Litwie Polska, żądająca (w piśmie z 11 stycznia 1922 r)., by przyznano na Litwie mniejszościom takie prawa, jakie mają w Polsce; zwracał się też do Ligi Komitet Delegacyj żydowskich (30 grudnia 1921 r.), wskazując, iż delegacja żydowska na kongresie paryskiem złożyła komitetowi 1 sierpnia 1919 r. deklarację, w której podawała zasady określenia stosunku państwa litewskiego do Żydów, mające wejść w konstytucję litewską. Referent Ligi, da Gama, zaproponował Radzie Ligi na posiedzeniu z 12 maja 1922 r., by od Litwy zażądano złożenia deklaracji (z 9 artykułów złożonej) na wzór albańskiej, identycznej co do treści z artykułami polskiego traktatu mniejszościowego. Rada przyjęła wniosek. Tegoż dnia deklarację podpisał reprezentant Litwy, Sidzikauskas, a 15 maja 1922 r. Rada uchwaliła gwarancję dla tych stypulacyj od chwili ratyfikacji deklaracji ze strony rządu litewskiego. Pod różnemi pozorami starała się Litwa tę ratyfikację odraczać, tak, że sprawa przewlokła się aż do końca 1923 r., kiedy ostatecznie na radzie Ligi z 11 grudnia stwierdzono, że ratyfikacja ze strony Litwy wreszcie nastąpiła. Ratyfikował jednak deklarację tylko rząd, na podstawie uchwały sejmu, nie sejm; delegat litewski tłumaczył, iż według konstytucji litewskiej ratyfikacji sejmu nie potrzeba.[2]) Moc tej deklaracji została rozszerzona następnie także na te-

1) *Journal Officiel* rok III str. 123—124, rok IV str. 483.
2) Tamże rok V str. 384 i 332—333.

torjum Kłajpedy przez konwencję co do Kłajpedy z 7 maja 1924 r., art. 11[1]).

IV. **Mandaty.** Możnaby się spodziewać, iż ogólne przepisy, zabezpieczające prawa mniejszości, będą uwzględniane zwłaszcza w tych zakresach działalności Ligi, gdzie ma ona zapewniony wpływ bezpośredni. Tyczy się to t. zw. krajów mandatowych, t. j. terytorjów, które po wojnie zostały od państw pobitych oddzielone przez traktaty pokojowe, a następnie przekazane w zarząd, pod zwierzchnictwem Ligi, poszczególnym państwom. Kraje takie mają być rządzone według specjalnych aktów, stanowiących jak gdyby ich konstytucje, układanych przez państwa mandatowe, zatwierdzanych przez Radę Ligi, a określanych jako mandaty. Dwa takie mandaty już uzyskały zatwierdzenie Rady Ligi, a to: 1) mandat dla Syrji i Libanu i 2) mandat dla Palestyny.[2])

Syrję i Liban oddały mocarstwa główne Francji. Mandat został opracowany i przedłożony Radzie Ligi, która go zatwierdziła 24 lipca 1922 r., wejście jego w życie uzależniono od dojścia do porozumienia co do pewnych punktów między Francją a Włochami i zawiadomienia o tem prezydenta Rady Ligi. Palestyna miała stać się wedle deklaracji angielskiej z 2 listopada 1917 r., przyjętej następnie przez mocarstwa główne, home (foyer national) dla Żydów. Mandat został udzielony przez te mocarstwa Anglji. Tekst mandatu zatwierdziła Rada Ligi tak samo 24 lipca 1922 r.

Oba mandaty przedstawiają typ zgoła odmienny co do treści przepisów, tyczących się mniejszości, od traktatów mniejszościowych, jak i od deklaracyj. Również o ile chodzi o ingerencję Ligi w sprawach, tyczących się mandatu, a więc i przepisów o mniejszościach, ograniczono ją tylko do kwestji zmiany przepisów statutów, które mają być wypracowane zgodnie z mandatami, spory zaś między mandarjuszem a członkami Ligi przekazano trybunałowi sprawiedliwości międzynarodowej, atrybucyj żadnych dla Rady Ligi nie zastrzegając.

[1]) Tamże str. 1204.

[2]) *Journal Officiel* rok III str. 824—825, 1007—1017.

II.

Treść praw, przyznanych mniejszościom.

Traktaty i deklaracje mniejszości zawierają treść różnorodną. Deklaracje Estonji i Łotwy, oraz rezolucja Rady Ligi co do Finlandji, nie precyzują praw mniejszościowych, ograniczają się tylko do stwierdzenia, iż tamtejsze ustawodawstwo zapewnia te prawa w dostatecznej mierze. Te więc akty usuwają się z pod rozbioru, stanowiąc odrębną grupę. Co się tyczy innych traktatów i deklaracyj, przepisy, w nich zawarte, tyczą się: 1) nabywania obywatelstwa, 2) praw, przyznanych wogóle wszystkim mieszkańcom (habitants) państw, w których obowiązują, i 3) praw, przyznanych na rzecz mniejszości, posiadających obywatelstwo danego kraju. O ile chodzi o te dwie ostatnie grupy przepisów, odróżnić w nich należy: 1) przepisy ogólne co do jakichkolwiek mniejszości i 2) przepisy specjalne, tyczące się bądź pewnych tylko mniejszości, dokładniej oznaczonych, bądź pewnych terytorjów, których ludność, będąca większością w tem terytorjum, jest jednak mniejszością, o ile chodzi o ludność całego obszaru państwowego, do którego takie terytorjum należy. W tym porządku pokolei tu te przepisy omówię: 1) o obywatelstwie, 2) ogólne o mniejszościach, 3) ogólne o obywatelach i 4) specjalne dla różnych grup mniejszości. Zaznaczam, że nie będę się wdawał w rozbiór przepisów, tłumaczenie ich rozciągłości; to czyniłem już przeważnie gdzie indziej (w mojem Polskiem prawie politycznem według traktatów

t. I str. 113 i n.), tu zaś chodzi mi tylko o zestawienie przepisów według wszystkich w mocy będących traktatów i deklaracyj, by wykazać, o ile co do mniejszości są w nich przyjęte te same zasady prawne, o ile zaś i jakiego rodzaju zachodzą między niemi różnice. Za podstawę porównań biorę polski traktat o mniejszościach z 28 czerwca 1919 r. nietylko jako przystępniejszy dla polskich czytelników, lecz także jako ten, który pierwszy rozpoczął szereg traktatów i deklaracyj mniejszościowych i służył im za wzór.

I. **Nabycie obywatelstwa.** W traktacie mniejszościowym polskim tyczą się kwestji nabycia obywatelstwa cztery artykuły: Art. 3 przyznaje obywatelstwo z samego prawa na podstawie stałego zamieszkania wszystkim obywatelom tych państw, których części zostały włączone do Polski (niemieckim, austrjackim, węgierskim i rosyjskim), dozwala im, o ile mają przynajmniej lat 18, dokonać opcji na rzecz każdego innego dostępnego im obywatelstwa (przyczem opcja jest kolektywna, t. j. rozciąga się na żonę i dzieci do lat 18), muszą jednak optanci w ciągu roku przenieść się na terytorjum państwa, za którem optowali, zachowując prawo zatrzymania majątku nieruchomego oraz mogąc wywieźć ruchomości bez żadnych opłat. Art. 4 przyznaje obywatelstwo z samego prawa tymże obywatelom na podstawie urodzenia się na temże terytorjum z rodziców tamże zamieszkałych, choćby nie miały zamieszkania w chwili uprawomocnienia się traktatu, zastrzegając prawo zrzeczenia się tegoż obywatelstwa w ciągu dwóch lat, przyczem to zrzeczenie się ma także charakter kolektywny. Art. 5 zabezpiecza swobodę dokonania opcji na podstawie traktatów pokojowych. Art. 6 przyznaje obywatelstwo na podstawie urodzenia na terytorjum Polski osobom, którym nie przysługuje żadne inne obywatelstwo.

W traktacie polskim jest ustęp, którego niema — z wyjątkiem traktatu greckiego — w żadnym innym; mianowicie w art. 3 ust. 1 jest dodane zastrzeżenie, iż co do

nabycia obywatelstwa na podstawie zamieszkania pierwszeństwo mają przepisy traktatów z Niemcami i Austrją. Traktat pokojowy z Niemcami przyznaje w art. 91 obywatelstwo polskie na podstawie zamieszkania nie wszystkim, którzy je posiadają, ale tylko tym, którzy na terytorjach polskich osiedli co najpóźniej 1 stycznia 1908 r.; traktat pokoju z Austrją, w czasie podpisywania polskiego traktatu mniejszościowego jeszcze nie istniejący, żadnych takich przepisów nie zawarł.[1]) W traktacie greckim (art. 3 ust. 3) zastrzeżono, iż pierwszeństwo mają przepisy traktatów pokojowych z Bułgarją i Turcją.[2])

Przepisy o nabyciu obywatelstwa powtarzają się z modyfikacjami, w przeważnej ilości tych aktów międzynarodowych; jednakże w niektórych brak ich, mianowicie nie pomieszczono ich całkiem w traktatach z Turcją, zarówno sewrskim jak lozańskim, oraz w traktacie z Armenją, który zresztą nie wszedł w życie; w tym ostatnim znalazł się zato przepis, iż Armenja przyjmie przepisy o wzajemnej i dobrowolnej emigracji mniejszości etnicznych, które mocarstwa główne uznają za właściwe. W deklaracji litewskiej również znalazła się tylko drobna część tych przepisów, mianowicie odpowiednik — ze zmianą — artykułu 6 (jako art. 3 ust. 2), zato nałożono na Litwę obowiązek (art. 3 ust. 1) zawiadamiania Ligi Narodów o postanowieniach konstytucyjnych lub ustawodawczych, tyczących się nabycia obywatelstwa litewskiego.

Co się tyczy zasady, wyrażonej w art. 3 traktatu polskiego, widzimy, iż główna zmiana w niektórych traktatach polega na tem, że podstawą nabycia obywatelstwa jest niekiedy nie zamieszkanie (domicyl), ale t. zw. prawo swojszczyzny (indygenat, Heimatsrecht, pertinenza). Mianowicie

[1]) Dokładny rozbiór przepisów nabycia obywatelstwa co do Polski ob. w mojem Polskiem prawie politycznem według traktatów t. I. str. 73 i n.

[2]) Traktat z Bułgarją w art. 44 ust. 2 wykluczył od nabycia obywatelstwa tych, którzy nabyli domicyl po 1 stycznia 1913 r. W traktatach z Turcją kwestje te inaczej unormowano.

tyczy się to Austrji (art. 64) i Węgier (art. 56), które znały właśnie prawo swojszczyzny, obce Niemcom i Bułgarji, oraz Czech (art. 3), których terytorjum pochodzi z dawnych terytorjów austro-węgierskich. Tylko o domicylu mowa jest w traktacie z Bułgarją (art. 51), toż w traktacie z Rumunją (art. 3) i Grecją (art. 3). W traktacie z Jugosławją przyjęto obie ewentualności, a więc domicyl lub prawo swojszczyzny jako podstawę nabycia obywatelstwa. Ten ostatni przepis tłumaczyć mógłby się tem, iż Jugosławji dostały się częściowo terytorja po-austrjackie i po-węgierskie, gdzie znany był indygenat, częściowo po-bułgarskie, gdzie tej instytucji prawnej nie było. Jednakże nie sposób jest na podstawie stylizacji traktatu rozróżniać stosowania tych przepisów w stosunku do obywateli austrjackich i węgierskich z jednej, a bułgarskich z drugiej strony; powinien więc przepis ten być stosowany — co do obywateli austrjackich i węgierskich — tak, iż obywatelstwo jugosłowiańskie mogli nabyć tak na jednej, jak na drugiej podstawie. Dziwić musi, iż tej zasady nie zastosowano do Rumunji; przepisanie, iż obywatelstwo rumuńskie nabywa się tylko na podstawie domicylu, liczbę nabywających obywatelstwo rumuńskie stosunkowo ograniczyło, usuwając z pod niego tych, którzy mieli prawo swojszczyzny, ale nie mieszkali stale na terytorjach węgierskich przypadłych Rumunji. Toż domicyl przyjęto jako podstawę nabycia obywatelstwa albańskiego (art. 3. ust. 2), jednakże z ważnemi ograniczeniami; kiedy z zasady rozstrzyga posiadanie domicylu w chwili wejścia w życie traktatu, co do Albanji określono to tak, iż nadanie obywatelstwa uwarunkowane jest posiadaniem domicylu w czasie przed wojną (avant la guerre); przepis ten przypomina specjalne zastrzeżenie co do Polski z ust. 91 traktatu wersalskiego, o którem wyżej była mowa. Ważniejsza, iż w Albanji taki domicyl nie daje ipso iure obywatelstwa albańskiego, ale stanowi tylko podstawę do żądania nadania tego obywatelstwa; takie nadanie ma charakter kolektywny.

Odstępstwo od zasady domicylu lub swojszczyzny zawiera traktat z Rumunją, tyczący się specjalnie Besarabji, który przepisuje nabycie obywatelstwa przez tych obywateli rosyjskich (tylko tych!), którzy są tamże „établis"; termin to nieścisły, prawdopodobnie ma obejmować grupę szerszą, niż domicyljowani, ale węższą, niż mieszkańcy (habitants).

Przez domicyl lub swojszczyznę nabywają obywatelstwo w państwach nowych lub rozszerzonych ci, którzy mają domicyl lub swojszczyznę w obrębie granic terytorjalnych państwa, na które nałożono ten obowiązek, o ile należą do obywateli państw, odstępujących swoje terytorja, a więc w Polsce obywatele niemieccy, austrjaccy, węgierscy, rosyjscy, w Czechach ciż z wyjątkiem rosyjskich, w Jugosławji austrjaccy, węgierscy i bułgarscy, w Grecji bułgarscy, tureccy i albańscy. Co do Austrji, Węgier i Bułgarji określono tę kwestję tak, iż te państwa uznają za obywateli osoby, mające swojszczyznę (Austrja, Węgry) lub domicyl (Bułgarji) tamże, o ile nie są obywatelami innego państwa. Nie zmienia to istoty przepisu, zmiana stylistyczna była konieczną ze względu na to, że te państwa zachowywały własne tylko terytorjum, obcięte przez traktaty pokojowe. Dodano w nich, iż nie wolno pobierać żadnych opłat od optantów także przy wjeździe na te terytorja. Przepisy, odbiegające od norm ogólnych pod tym względem, spotykamy w dwóch traktatach: greckim i rumuńskim. W greckim (art. 3) zastrzeżono, iż nabycie przez domicyl obywatelstwa tyczy się tylko terytorjów, przyznanych Grecji po 1 stycznia 1913 r., a więc nie dawnych greckich. W rumuńskim traktacie (art. 3) przyznano prawo powoływania się na domicyl tylko obywatelom austrjackim i węgierskim, więc z wykluczeniem bułgarskich. Zato w tymże traktacie znalazł się przepis (art. 7), nie spotykany w żadnym innym, mianowicie, iż obywatelstwo rumuńskie nabędą ipso iure Żydzi, przebywający (habitants) na terytorjach (wszystkich) rumuńskich, o ile nie mają inne-

go obywatelstwa; przepis ten tłumaczy się tem, iż Rumunja odmawiała obywatelstwa Żydom, którzy w niej mieszkali.

Postanowienia o nabyciu obywatelstwa przez urodzenie w warunkach, określonych w art. 4 traktatu polskiego, nie mają traktaty pokojowe: austrjacki, węgierski i bułgarski, oraz deklaracja litewska; niema w nich też odpowiednika artykułu 5 o nieutrudnianiu opcji z wyjątkiem traktatu bułgarskiego (art. 56 ust. 1). W innych traktatach znajdują się te przepisy, z tą różnicą, iż traktaty: rumuński (art. 4 i 5) oraz grecki (art. 4 i 5), jak również rumuński o Besarabji (art. 6) mówią — jak polski — o domicylu, zaś czeski (art. 4 i 5) i jugosłowiański (art. 4 i 5) narówni z domicylem stawiają także prawo swojszczyzny, szerszemu więc kręgowi osób prawo nabycia obywatelstwa przyznają. W deklaracji albańskiej (art. 3 ust. 3) nakazano tylko uznanie opcyj, dokonanych w ciągu roku przez obywateli albańskich, którzy nabyli obywatelstwo greckie na terytorjach, oddanych Grecji po 1 stycznia 1913 r., a zamieszkałych tamże w dniu wejścia w życie greckiego traktatu mniejszościowego.

Artykuł 6 traktatu polskiego ma odpowiedniki w innych traktatach i deklaracjach co do Austrji (art. 65), Węgier (art. 57), Bułgarji (art. 52), Czech (art. 6), Rumunji (art. 6), Jugosławji (art. 6), Grecji (art. 6), Albanji (art. 3 ust. 1) i Litwy (art. 3 ust. 2).

W przepisy traktatów o mniejszościach tyczące się obywatelstwa wpisano wyjątkowo jeszcze przepisy innego rodzaju. Już wyżej wspomniałem, iż w traktacie armeńskim zastąpiono te przepisy postanowieniem o wzajemnej emigracji mniejszości etnicznych. Otóż podobny przepis wciągnięto także w traktat pokoju z Bułgarją (art. 56 ust. 2), która zobowiązała się przyjąć postanowienia o emigracji i immigracji, jakie przepiszą mocartwa główne.[1]) Otóż taki traktat został podpisany między Grecją a Bułgarją w Neuilly 27 listopada

[1]) Podobny obowiązek nałożono na Turcję w art. 143 traktatu lozańskiego w stosunku do Grecji.

1919 r., a miał wejść w życie razem z traktatem pokoju z Bułgarją; emigrację przepisano jako dobrowolną, przewidziane w nim komisje zaczęły urzędować 18 grudnia 1920 r. W traktacie o Tracji przepisano (art. 3 ust. 3), iż i jej tyczy się umowa o emigracji. W tej umowie z 27 listopada 1919 r. przewidywano możność przystąpienia do niej innych państw bałkańskich w określonym terminie. Do tego jednak nie doszło. Liga Narodów byłaby chętnie widziała przystąpienie do niej Albanji, ale gdy ta składała swoją deklarację, już termin upłynął; Albanja jednak zgodziła się w deklaracji (art. 4) przyjąć wskazania (recommandations), które Rada Ligi poczyni co do wzajemnej emigracji mniejszości. Dopiero 30 stycznia 1923 r. przyszła do skutku w Lozannie podobna konwencja grecko-turecka (concernant l'échange des populations grecques et turques); odbiega jednak ona od tamtej pod tym względem, iż wymiana ludności, należących do mniejszości etnicznych, jest nie dobrowolną, ale przymusową (art. 1); jedynie zastrzeżono, iż nie tyczy się to Greków, mieszkających w Konstantynopolu, i muzułmanów, mieszkających w Tracji (art. 2). Ten sposób załatwienia sprawy mniejszości przez emigrację dobrowolną lub przymusową stanowi więc wyjątek.

II. **Prawa, zapewnione mieszkańcom.** O prawach mieszkańców (habitants), t. j. osób przebywających na pewnem terytorjum państwowem, choćby zresztą z niem zgoła nie byli związani, mówi artykuł 2 traktatu polskiego, składający się z dwóch ustępów. Ustęp pierwszy artykułu 2-go zapewnia mieszkańcom: 1) ochronę życia i 2) ochronę wolności (liberté) bez różnicy urodzenia, obywatelstwa, języka, rasy lub religji. Iż tylko do tych dwóch praw ograniczają się prawa mieszkańców, chronione przez prawo międzynarodowe, wyraźnie stwierdzono także w Radzie Ligi Narodów.[1])

Ustęp 2-gi tegoż artykułu zapewnia wszystkim mieszkańcom swobodę wykonywania praktyk religijnych, i to tak

[1]) *Journal Officiel* rok III ny. 6 str. 703 i n.

prywatnie, jak publicznie, z zastrzeżeniem, by te praktyki nie wykraczały przeciw porządkowi publicznemu lub dobrym obyczajom.

Artykuł 2-gi, z obu ustępami, odnajdujemy we wszystkich traktatach, tak pokojowych (Austrja art. 63, Węgrzy art. 55, Bułgarja art. 50, Turcja traktat lozański art. 38 ust. 1—2), jak w specjalnych mniejszościowych (Czechy, Jugosławja, Rumunja, Grecja — wszędzie jako art. 2-gi), oraz w deklaracjach (Albanja art. 2 ust. 1—2, Litwa art. 1). Są jednak pewne drobne uzupełnienia. Mianowicie w deklaracji albańskiej dodano ustęp trzeci, postanawiający, iż ci mieszkańcy mają prawo swobodnej zmiany religji (ils auront le droit de changer la religion). Toż w traktacie lozańskim z Turcją przybył ustęp 3-ci, zapewniający, iż mniejszości niemuzułmańskie posiadać będą swobodę ruchów (la liberté de circulation) oraz emigracji, chyba żeby rząd turecki wydał zarządzenia przeciwne; dla całego terytorjum państwowego lub jego części, co do wszystkich obywateli tureckich, a to ze względu na potrzeby obrony narodowej (la défense nationale) lub porządku publicznego (le maintien de l'ordre public). Nadto dodano (art. 39 ust. 2) zasadę równości wszystkich mieszkańców wobec prawa bez względu na religję.[1])

III. **Ogólne prawa mniejszości należących do obywateli państwa.** Tych praw tyczą się artykuły 7—9 traktatu

---

[1]) W traktacie sewrskim z Turcją artykułowi 2-mu odpowiadał artykuł 141; tego ustępu, dodanego w traktacie lozańskim, tam nie było, zaś inną stylizację miał ustęp 2 tego artykułu; mianowicie nie było tam zastrzeżenia, iż praktyki religijne nie mogą naruszać dobrego porządku i sprzeciwiać się dobrym obyczajom, a zato znajdowało się zdanie, że naruszenia wolnego wykonywania praktyk religijnych będą karane takiemi samemi karami, bez względu na to, o jaki kult chodzi. W traktacie z Armenją odpowiadał artykułowi 2 artykuł 2 ust. 1 i 2 z opuszczeniem zastrzeżenia co do porządku publicznego i dobrych obyczajów, a nadto dodany był ustęp 3, postanawiający to samo, co art. 141 traktatu sewrskiego, co do karania za naruszenia wolnego wykonywania praktyk religijnych.

polskiego. Artykuł 7 wypowiada zasadę równości wobec prawa wszyskich obywateli danego państwa bez względu na rasę, język i religję (ust. 1), w szczególności co do piastowania urzędów publicznych, co do obowiązków (fonctions) i zaszczytów, oraz co do wykonywania różnych zawodów i przemysłu bez względu na różnicę religji (ust. 2), zapewnia swobodę używania jakiegokolwiek języka w stosunkach prywatnych, handlowych, w sprawach religijnych, prasowych i publikacjach wszelkiego rodzaju oraz na zebraniach (ust. 3), tudzież wymaga dopuszczenia ułatwień w używaniu języka mniejszości wobec sądów ustnie lub pisemnie (art. 4). Art. 8 przepisuje zasadę wolności zakładania i prowadzenia przez mniejszości instytucyj dobroczynnych, religijnych lub społecznych, oraz szkół i innych zakładów wychowawczych, i to z zastrzeżeniem możności używania tamże języka mniejszości i wykonywania swobodnego praktyk religijnych. Wreszcie w art. 9 unormowana jest kwestja zapewnienia przez państwo w szkołach publicznych początkowych nauki w języku wykładowym mniejszości, a to w miastach i okręgach, gdzie mieszka znaczny odłam tych mniejszości (ust. 1), pod takim też warunkiem ma być na cele wychowawcze, religijne i dobroczynne dla mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych przyznawany słuszny udział z budżetów: państwowego, gminnych lub innych (ust. 2).

Przepisy tych trzech paragrafów odnajdujemy we wszystkich traktatach i deklaracjach, mianowicie co do Austrji (art. 66—68) Węgier (art. 58 ust. 1—4, 58 ust. 5, 59), Bułgarji (art. 53—55), Turcji (traktat lozański art. 39—41), Czech (art. 7—9), Jugosławji (art. 7—9), Rumunji (art. 8—10), Grecji (art. 7—9), Albanji (art. 4—6) i Litwy (art. 4—6).[1]) Są jednak w niektórych traktatach pewne różnice.

a) W tekście traktatu mniejszościowego z Grecją dodano — jako ustęp 2 artykułu 7 — postanowienie, iż Grecja

[1]) Też w armeańskim (art. 4 ust 1, 3—5, ust.. 5—6).

do trzech lat od wejścia w życie tego traktatu ma w terytorjach, nabytych po 1 sierpnia 1914 r., wprowadzić w życie system wyborczy, uwzględniający prawa mniejszości etnicznych; jednakże w protokole z 24 lipca 1924 r. ustęp ten skreślono. W tekście pierwszego traktatu pokojowego z Turcją, zawartego w Sèvres, podobny znajdował się ustęp (na końcu art. 145), ściślej nawet i szerzej precyzujący jej obowiązki, mianowicie, iż do 2 lat wypracuje projekt ordynacji wyborczej — dla całego państwa — na zasadzie proporcjonalności co do mniejszości etnicznych; jednakże w traktacie lozańskim odpadło to postanowienie. Podobny przepis był także w traktacie z Armenją (jako ustęp 2 artykułu 4), iż ma ona do dwóch lat przedstawić mocarstwom głównym projekt systemu wyborczego, liczącego się z mniejszościami etnicznemi, ale ten traktat — jak mówiłem — nie wszedł w życie. Tak jedynie co do Albanji obowiązuje przepis (art. 4 ust. 2), iż ma ona — w nieoznaczonym czasie — zastosować system wyborczy, liczący się z prawami mniejszości rasowych, religijnych i językowych. Jedyny to ślad zamierzeń dalej idących, formułowanych dość różnie, bo albo ogólnie zastrzegających przy systemie wyborczym uwzględnianie mniejszości, albo też narzucających zasadę proporcjonalności, nieraz z przepisem co do czasu, w jakim ma być taki system wprowadzony, na jakiem terytorjum, nawet z żądaniem przedłożenia go do aprobaty mocarstwom głównym.

Zresztą w tych przepisach wprowadzono pewne zmiany tylko w traktacie lozańskim z Turcją. Początkowe przepisy wystylizowano nieco inaczej, mianowicie ustęp pierwszy rozbito na dwie części, z których pierwsza stylizuje zasadę równości w taki sposób, iż zastrzega ją dla wszystkich mniejszości niemuzułmańskich (art. 39 ust. 1; tak te mniejszości i w następnych artykułach się określa), zaś dodano jako ustęp 2 przepis o równości wobec prawa wszystkich mieszkańców (habitants, więc nietylko obywateli) bez względu na religję, jak o tem wyżej była mowa. Nadto przepisano co do ułatwień

językowych dla mniejszości w sądach, iż mają się one tyczyć tylko używania w słowie tych języków przed sądami, a zatem nie na piśmie (art. 39 ust. 5). Zobowiązania Turcji zatem są pod tym względem ciaśniejsze, niż wszystkich innych państw, które podpisały traktaty lub deklaracje o mniejszościach.

b) Co do przepisów z artykułu 8 traktatu polskiego znajdujemy odmiany w traktacie z Turcją i w deklaracji albańskiej. W traktacie z Sèvres silniej podkreślono, iż prawo zakładania i prowadzenia szkół przez mniejszości tyczy się „wszystkich szkół początkowych, średnich, studjów wyższych i wszystkich zakładów szkolnych (art. 147; toutes écoles primaires, secondaires et d'instruction supérieure et tous autres établissements scolaires); w traktacie lozańskim złagodzono ten ustęp, dano jednak wyrażenie: toutes écoles (art. 40) zamiast prostego: des écoles, użytego w innych traktatach; merytorycznie nie stanowi to jednak różnicy. Istotną zmianę przyniosła tylko deklaracja albańska, dodająca (na końcu artykułu 5) postanowienie, że Albanja da do 6 miesięcy Radzie Ligi szczegółowe wyjaśnienia co do stanowiska prawnego (statut legal) gmin (communautés) religijnych, kościołów, klasztorów, szkół, zakładów i stowarzyszeń humanitarnych (associations benévoles) mniejszości rasowych, religijnych i językowych, i że rząd albański weźmie pod uwagę (prendra en considération) polecenia (recommandations), które pod tym względem uczyni Rada Ligi.

c) Przepisy co do szkół publicznych dla mniejszości (z art. 9 traktatu polskiego i odpowiednich mu artykułów innych traktatów) ograniczono terytorjalnie co do niektórych państw; mianowicie w Polsce mają one obowiązywać co do niemieckich szkół tylko na obszarze, który przez traktat wersalski od Niemiec dostał się Polsce (art. 9 ust. 3), w Grecji (art. 9 ust. 3) i Jugosławji (art. 9 ust. 3) zaś stosują się te przepisy tylko do terytorjów nabytych po 1 stycznia 1913 r. Bardzo ważną zmianę spotykamy co do Czech; opuszczono tam (art. 9) przy szkołach określenie, iż chodzi o szkoły

tylko początkowe, tak, że Czechy — jedyne ze wszystkich państw — mają utrzymywać wszelkiego rodzaiu szkoły dla mniejszości, więc aż do szkół wyższych; tłumaczy się ten przepis względem na stanowisko kulturalne Niemców w Czechach. Innego rodzaju zmianę przeprowadzono co do Turcji. Już w traktacie sewrskim (art. 148), opuszczając odpowiednik ustępu 1 artykułu 9 traktatu polskiego, zastrzeżono, że sumy, przeznaczone na rzecz instytucyj wychowawczych i dobroczynnych (religijne opuszczono), mają być wypłacane do rąk uprawnionych (qualifiés) reprezentantów interesowanych gmin (communautés). W traktacie lozańskim (art. 41) sformułowano przepisy te tak, jak w innych traktatach, t. j. zobowiązując Turcję także do utrzymywania szkół publicznych początkowych dla mniejszości niemuzułmańskich, ale zostawiono przepis, iż te sumy mają być wypłacane do rąk uprawnionych reprezentantów — lecz nie gmin, ale tych interesowanych zakładów i instytucyj (art. 41 ust. 3). Wobec przepisu art. 45 traktatu lozańskiego, który nakłada na Grecję wobec muzułmanów te obowiązki, jakie ma Turcja wobec niemuzułmanów, ten przepis o wypłacaniu sum, przeznaczonych na tego rodzaju instytucje, ma zastosowanie także w Grecji, ale wyłącznie w stosunku do takichże instytucyj i zakładów muzułmańskich.

Ściśle biorąc, już te przepisy nie należą do ogólnych, lecz do specjalnych, gdyż w Turcji tyczą się tylko niemuzułmańskich mniejszości, w Grecji znowu tylko muzułmańskich.

Nadto jednak spotykamy w tych aktach międzynarodowych

IV. **Specjalne prawa niektórych mniejszości,** zosobna sformułowane w odrębnych artykułach.[1]) Przejść je trzeba pokolei.

---

[1]) Pomijam tymczasowe znaczenie mający przepis artykułu 11 traktatu greckiego o niezmienianiu przez 6 miesięcy od jego wejścia w życie ustroju rolnego w nowo nabytych (w latach 1914—1919) terytorjach.

a) Prawa muzułmanów. Jugosławja została zobowiązana w art. 10, iż 1) kwestje, tyczące się stosunków rodzinnych i osobistych muzułmanów (statut familial ou personnel), ureguluje przez postanowienia, zgodne z zwyczajami muzułmańskiemi (ust. 1), 2) zapewni zupełną opiekę meczetom, cmentarzom i innym religijnym zakładom muzułmańskim, wszelkie ułatwienia i zatwierdzenia (facilités et autorisations) dla t. zw. wakufów, t. j. fundacyj pobożnych, jak i dla istniejących już muzułmańskich zakładów religijnych i dobroczynnych, oraz nie odmówi dla powstania nowych takich zakładów koniecznych ułatwień, przyznawanych innym podobnym (de cette nature) zakładom (ust. 3), wreszcie 3) postara się o nominację dostojnika kościelnego, t. zw. reiss-ul-ulemy (ust. 2).

Są to więc specjalne prawa mniejszości muzułmańskiej (wogóle, nietylko obywateli) do szanowania pewnego działu zwyczajów prawnych z zakresu prawa rodzinnego i osobistego, wychodzące zatem poza zasadę równości wobec prawa, jak również do szanowania instytucyj kościelnych i związanych z kultem dobroczynnych. W całości ten artykuł odnajduje się (jako ustęp 7) w traktacie z Armenją, który nie wszedł w życie. Przejęto go też, ale tylko co do dwóch pierwszych części (t. j. bez obowiązku co do nominacji reiss-ul-ulemy) w traktat z Grecją (art. 13), w nieco tylko zmienionej — wyłącznie stylistycznie — redakcji. Ogólniej sformułowano ten przepis w deklaracji albańskiej (art. 1 ust. 3), iż mają być wydane odpowiednie zarządzenia (des mesures appropriées) co do muzułmanów, regulujące zgodnie z ich zwyczajami kwestje prawa familijnego i stanu osobistego (statut personnel). W Grecji specjalnie nadto na podstawie art. 45 traktatu lozańskiego muzułmanie (więc nietylko obywatele) mają prawo domagać się niezmuszania ich do czynności, będących naruszeniem ich wiary i praktyk religijnych, oraz są zabezpieczeni przed skutkami niekorzystnemi, gdyby w piątki nie chcieli stawać przed sądem lub dopełniać innych aktów prawnych — z zastrzeżeniem, iż nie mogą się

usuwać od obowiązków, nałożonych na wszystkich obywateli ze względu na utrzymanie porządku publicznego.

b) Prawa niemuzułmanów (w Turcji). W pierwszym sewrskim traktacie pokoju z Turcją zastrzeżono (art. 149), iż uzna i uszanuje ona samorząd (l'autonomie) kościelny i szkolny wszystkich mniejszości etnicznych (nietylko obywateli) oraz utrzyma w mocy w całej rozciągłości przywileje i swobody (les prérogatives et immunités) charakteru religijnego, szkolnego i sądowego, przyznane przez sułtanów, ministrów albo wielkiego wezyra rasom niemuzułmańskim, a to pod nieważnością zarządzeń z tamtemi sprzecznych. Ustęp ten jednak odpadł w redakcji lozańskiej traktatu pokoju z Turcją, wzamian zaś został wstawiony inny artykuł (art. 42), który zastosował do Turcji częściowo przepisy poprzednio omówione, które w Jugosławji i Grecji tyczą się Turków, z pewnem uzupełnieniem. Mianowicie rząd turecki zobowiązał się uregulować kwestje, tyczące się stosunków rodzinnych i osobistych mniejszości niemuzułmańskich zgodnie z zwyczajami tychże mniejszości (ust. 1), a to w taki sposób (ust. 2), iż odnośne postanowienia mają być wypracowane przez specjalne komisje, złożone porówni z przedstawicieli rządu tureckiego i przedstawicieli każdej z tych mniejszości — tylko nie określono, kto ma tych przedstawicieli mniejszości wyznaczyć; przewidziano, iż w razie różnicy zdań między temi przedstawicielami ma być przez rząd turecki i Radę Ligi Narodów nominowany za wspólną zgodą superarbiter z pośród prawników europejskich; nie przewidziano jednak, co się ma stać, jeśli do porozumienia co do jego wyboru nie dojdzie.

Obok tych przepisów jeszcze jeden w traktatach z Turcją znalazł się przepis, naprzód w traktacie sewrskim (art. 150), potem — z pewną modyfikacją — w lozańskim (art. 43). Traktat sewrski postanawiał, iż w miastach lub okręgach (régions), w których mieszka znaczniejsza ilość (une proportion considérable) obywateli muzułmańskich chrześcijan

lub żydów, nie mają oni być zmuszani do dopełniania aktów, stanowiących naruszenie ich wiary lub praktyk religijnych, nie będą też ściągać na siebie żadnych konsekwencyj ujemnych (être frappés d'aucune incapacité), jeśli nie staną wobec sądu lub nie dopełnią innego aktu w dniu ich tygodniowego odpoczynku; w każdym razie nie mogą z tej racji usuwać się od obowiązków, nałożonych na wszystkich obywateli w celu utrzymania porządku publicznego. W traktacie lozańskim (art. 43) zmieniono ten przepis tak, iż ogólnie przyznano ten immunitet mniejszościom niemuzułmańskim, obywatelom tureckim, więc w zakresie całego państwa, nietylko w pewnych miastach czy okręgach.

c) Prawa Żydów w Polsce, na Litwie i w Grecji. Tylko w tych trzech państwach wprowadzono specjalne przepisy co do praw Żydów. W Polsce (art. 10) i na Litwie (art. 7) mają powstać komitety szkolne miejscowe, wyznaczane przez społeczność żydowską, które mają przyznany rozdział stosunkowej części funduszów publicznych, przeznaczonych na szkoły żydowskie (dla Żydów — obywateli polskich), oraz organizację i kierownictwo tych szkół. Nadto w Polsce (art. 11) i na Litwie (art. 8) nie mają być Żydzi (wogóle — nietylko obywatele) przymuszani do dokonywania jakichkolwiek czynności, stanowiących pogwałcenie szabasu, i nie ma pociągać dla nich niekorzystnych skutków, jeśli odmówią stawienia się w sądzie lub wykonania czynności prawnych w dzień szabasu — z zastrzeżeniem, iż nie zwalnia to ich od obowiązków, nałożonych na wszystkich obywateli ze względu na konieczności służby wojskowej, obrony narodowej lub utrzymania porządku publicznego. Te przepisy o święceniu szabasu są także w traktacie greckim (art. 10), ale mają moc tylko w miastach i okręgach, gdzie mieszka znaczny odłam Żydów.

Te wyjątkowe przepisy na rzecz Żydów pojawiły się już w traktacie polskim, pierwszym ze wszystkich; do innych nie zostały przyjęte prócz deklaracji litewskiej i traktatu grec-

kiego. Jak jednak wynika z porównania tych postanowień z przepisami wyżej podanemi co do stanowiska ludności chrześcijańskiej i żydowskiej w Turcji, stały się podstawą dla nich, rozszerzono jednak w traktatach sewrskich i lozańskim ochronę na kwestję pogwałcenia wiary lub praktyk, nietylko szabasu, odpadły zaś przepisy co do służby wojskowej.

Nie ma zato już odpowiednika nawet w przepisach dla Grecji i dla Turcji postanowienie traktatu mniejszościowego polskiego (art. 11 ust. 2), przejęte w deklarację litewską (art. 8 ust. 2), iż wybory, państwowe czy lokalne, oraz wciągania na listy wyborcze lub inne nie mają się dokonywać w soboty. Jest to więc wyłączny przepis na korzyść Żydów w Polsce i Litwie, zgoła w żadnej podobnej formie w innych aktach międzynarodowych nie powtórzony.

d) Prawa Szeklerów i Sasów w Siedmiogrodzie. Przepis, tyczący się tej kwestji, zawarty w traktacie rumuńskim (art. 11), postanawia, iż społeczności (communautés) szeklerskie i saskie w Siedmiogrodzie mają mieć przyznany, pod kontrolą państwa, samorząd lokalny w kwestjach religijnych i szkolnych. Jak ten samorząd ma być urządzony, zgoła traktat bliżej nie określa. Łączy się ten przepis w pewnej mierze z postanowieniami co do Żydów w traktacie polskim, ale jest wystylizowany w sposób bardziej ogólnikowy, naodwrót znowu ten przepis mógł się stać podstawą do artykułu 149 traktatu sewrskiego o samorządzie szkolnym i kościelnym mniejszości w Turcji, następnie przekreślonego w redakcji lozańskiej traktatu pokojowego z Turcją, oraz do przepisów o Kuco-Wołochach w Grecji.

e) Prawa, przyznane w Grecji Kuco-Wołochom i klasztorom na górze Atos. Traktat grecki o mniejszościach zastrzega przyznanie przez Grecję samorządu (l'autonomie) w sprawach religijnych i szkolnych dla społeczności (communautés) Kuco-Wołochów koło Pindu (des Valaques du Pinde), z zastrzeżeniem kontroli państwa (art.

12) oraz uznanie i zachowanie tradycyjnych praw i wolności, z których korzystają społeczności klasztorne (les communautés monastiques) niegreckie na górze Atos według przepisów art. 62 traktatu berlińskiego z 13 lipca 1878 r. (art. 13).[1])

f) Prawa Rusi podkarpackiej. Traktaty: wersalski (art. 81), z St. Germain (art. 53) i z Trianon (art. 48) przyznały Czechosłowacji terytorjum autonomiczne (territoire autonome) Rusi podkarpackiej. W traktacie czeskim o mniejszościach bliżej określono warunki, jakich mają Czechy przestrzegać przy zarządzie tego kraju: 1) Czechy zobowiązały się zorganizować to terytorjum jako jednostkę autonomiczną (une unité autonome) w obrębie (à l'intérieur) państwa czeskiego, z autonomją jak najszerszą, o ile da się ona pogodzić z jednością państwa czeskiego (munie de la plus large autonomie compatible avec l'unité d'Etat tchéco-slovaque, art. 10); 2) zapewniono utworzenie dla tego terytorjum sejmu autonomicznego, mającego wykonywać władzę ustawodawczą w zakresie spraw językowych, nauki i religji (en matière de langue, d'instruction et de la religion), jak również administracji lokalnej, oraz wszystkich innych kwestyj, któreby sejmowi przekazało ustawodawstwo czeskie (art. 11 ust. 1); 3) terytorjum temu miała być przyznana słuszna (équitable) reprezentacja w sejmie (l'asemblée législative) czeskim, i to przez posłów, wybieranych zgodnie z konstytucją czeską, ci posłowie nie mieliby jednak prawa głoso-

[1]) Traktat grecki postanawiał nadto w artykule 17, który został skreślony w protokole z 24 lipca 1923 r., iż Grecja: 1) przedłoży do roku od wejścia w życie tego traktatu do aprobaty Rady Ligi Narodów projekt organizacji miasta Adrjanopola, według którego w szczególności miałaby być zapewniona w radzie miejskiej reprezentacja różnych czynników etnicznych, zamieszkujących to miasto, i prawo muzułmanów do udziału w funkcjach wykonawczych; 2) zgodzi się na uznanie budynków, poświęconych tamże kultowi muzułmańskiemu, za niepozbywalne na wieczność i że nawet względy użyteczności publicznej nie będą mogły służyć za motyw do naruszenia tej zasady.

wania w tymże sejmie w sprawach ustawodawczych, które zostały przekazane sejmowi autonomicznemu (art. 13); 4) na czele terytorjum ma stać gubernator, nominowany przez prezydenta Rzeczypospolitej Czeskiej, a odpowiedzialny wobec sejmu ruskiego (art. 11 ust. 2); 5) funkcjonarjusze tego terytorjum powinni być brani, o ile możności, z pośród mieszkańców tego terytorjum (art. 12).

g) Prawa wysp Alandzkich. Poprzednio omówionych przepisów najbliższe są, jednak dość różne, przepisy, tyczące się wysp Alandzkich, posiadających autonomję nadaną już przez ustawę fińską z 7 maja 1920 r., więc nie dopiero na mocy aktu międzynarodowego. Przepisy zabezpieczać mają głównie stan posiadania ludności szwedzkiej. Są one następujące: 1) Gubernator alandzki ma być mianowany przez prezydenta Rzeczypospolitej Fińskiej w porozumieniu z prezydentem sejmu (landstingu) alandzkiego, w razie zaś braku takiej zgody ma być ten gubernator wybrany przez prezydenta Finlandji z listy 5 kandydatów, wyznaczonych przez landsting i dających gwarancje, żądane dla dobrej administracji wysp i bezpieczeństwa państwa (art. 5); 2) na rzecz prowincji alandzkiej idzie 50% podatku gruntowego, prócz dochodów, przewidzianych przez statut autonomiczny (art. 6); 3) immigranci, mający obywatelstwo fińskie, nabywają prawo głosowania w prowincji i gminach dopiero po pięciu latach prawnego zamieszkania (domicylu, art. 4); 4) prowincja alandzka, jak i gminy, nie mają obowiązku utrzymywania lub subwencjonowania innych szkół, jak tylko szkoły z szwedzkim językiem nauczania, toż tylko język szwedzki ma być językiem nauczania w szkołach państwowych, język fiński jako przedmiot nauki może być wprowadzony w szkołach początkowych, utrzymywanych przez państwo lub gminy, tylko za zgodą interesowanej gminy (art. 2); 5) w razie sprzedaży nieruchomości osobie, nie mającej prawnego zamieszkania w prowincji, zastrzeżone jest prawo odkupu na rzecz bądź rady prowincjonalnej, bądź gminy, gdzie

leży nieruchomość, bądź jakiejkolwiek osoby, mającej na wyspach prawo zamieszkania, cenę zaś, w razie braku zgody, oznacza trybunał pierwszej instancji (hardastatt) według cen zwykłych; bliżej pierwszeństwo co do prawa odkupu i procedurę ma określić osobna ustawa, która zmienioną, usuniętą lub interpretowaną może być tylko w taki sposób, jak statut autonomiczny (art. 3).

V. **Przepisy dla krajów mandatowych.** W mandatach dla Palestyny oraz dla Syrji i Libanu nie sformułowano przepisów, chroniących mniejszości, w taki sposób, jak to uczyniono w traktatach i deklaracjach. Kwestji nabycia obywatelstwa poświęcone są niektóre przepisy tylko w mandacie dla Palestyny; administrator jej obowiązany jest wydać przepisy o obywatelstwie, któreby ułatwiły Żydom jego nabywanie (art. 7), ma on też popierać immigrację żydowską, byle bez naruszania praw i instytucyj innych części ludności (art. 6). Przepisy to więc nie ogólne, ale specjalne, mające na oku tylko ułatwienia dla jednej narodowości. W traktacie dla Syrji niema takich postanowień. W obu mandatach brak ogólnych gwarancyj ochrony życia i wolności mieszkańców, a tylko mandat palestyński ogólnie postanawia (art. 2), iż mają być chronione prawa cywilne i religijne wszystkich mieszkańców (habitants) Palestyny, bez względu na ich rasę lub religję. Dokładniej jest zabezpieczona jedynie zupełna wolność sumienia i swoboda wykonywania kultów wszelkich form, o ile są one zgodne z porządkiem publicznym i dobremi obyczajami, oraz równe traktowanie mieszkańców (habitants) bez względu na rasę, religję i język, przyczem zastrzeżono, ż nikogo nie wolno wydalać z racji jego przekonań politycznych (Palestyna art. 15 ust. 1, Syrja art. 8 ust. 1). Przepisy te są więc przeróbką postanowień, wywodzących się z art. 2 ust. 2 traktatu polskiego. Szerzej jeszcze rozwinięto przepisy, tyczące się ochrony praw religijnych. Syrji i Libanu tyczą się przepisy, iż mandatarjusz ma się wstrzymać od interwencji co do zarządu społeczności (communautés) religij-

nych i świętości (sanctuaires) różnych religij (art. 9), zaś kontrola nad misjami ma się tyczyć tylko kwestji przestrzegania porządku publicznego i dobrej administracji, bez ograniczania ich swobody działalności (activité), misje mogą się zajmować dawaniem nauki (instruction) i pomocą społeczną (assistance publique) na zasadzie równości praw, członkowie misyj nie mogą być ograniczani w prawach ze względu na obywatelstwo, o ile nie wychodzą poza działalność religijną (art. 10). W mandacie palestyńskim na mandatarjusza nałożona jest odpowiedzialność wobec Ligi Narodów za miejsca święte, przyczem osobna komisja ma określić prawa, ich się tyczące, zakazano mu ingerencji co do nieruchomości i co do zarządu świętości ściśle muzułmańskich (toucher aux immeubles ou à intervenir dans l'administration des sanctuaires purement musulmans, art. 13 i 14); i tu znalazł się przepis (art. 16), że kontrola mandatarjusza ściąga się — o ile chodzi o instytucje religijne — tylko do kwestji porządku publicznego i dobrej administracji (art. 16). Przepisy o mniejszościach nawiązują głównie co do sformułowania do postanowień, tyczących się praw mniejszości muzułmańskich według traktatów mniejszościowych. Tak zarówno co do Palestyny (art. 9 ust. 2), jak Syrji (art. 6 ust. 2), zastrzeżono, iż w pełni uszanowane ma być stanowisko prawno-osobiste jednostek i osób zbiorowych (le respect de statut personnel des diverses populations et communautés) oraz ich interesów religijnych (de leurs intérêts d'ordre religieux), zwłaszcza kontrola wakufów. Obok tego zabezpieczono szkolnictwo mniejszości przez przepisy, iż nie wolno naruszać praw społeczności (communautés) do zachowania — w granicach przepisów ustaw — szkół z ich własnym językiem dla nauki i wychowywania ich członków (Palestyna art. 15, ust. 2, Syrja art. 15 ust. 2), przyczem co do Syrji dodano, iż mandatarjusz ma rozwinąć naukę publiczną (instruction publique) w języku rodzinnym. Mandatarjusze mają popierać samorząd (autonomie) lokalny, o ile na to okoliczności pozwolą (Pa-

lestyna art. 3, Syrja art. 1). Nie są jednak traktowane i pod tym względem mniejszości w Palestynie narówni; mandat tylko co do Żydów postanawia (art. 4), że oficjalnie zostanie uznana organizacja żydowska (un organisme juif), która będzie miała prawo dawania opinji dla mandatarjusza. Tylko też co do Palestyny postanowiono, iż dni świąteczne różnych społeczności mają być uznane jako dnie spoczynku (repos legal) dla ich członków (art. 23). Za języki oficjalne uznano dla Palestyny: angielski, hebrajski i arabski, dodając, że napisy (indications lub inscriptions) na monetach i znaczkach pocztowych mają być w językach: angielskim i hebrajskim, więc z pominięciem arabskiego (art. 22); w Syrji i na Libanie językami oficjalnemi są: francuski i arabski (art. 16).

* * *

Tak — w zwięzłym, może za zwięzłym, — wywodzie przedstawiają się przepisy, tyczące się mniejszości narodowych, zawarte w aktach międzynarodowych. Tylko przepisów o mniejszościach z konwencji górnośląskiej tu dokładniej nie przedstawiam, zarówno z tego względu, iż to uczyniłem gdzie indziej, jak zwłaszcza z tej racji, że treścią swoją, bardzo drobiazgową, odbiegają od ogółu tych przepisów, a mają tylko znaczenie przejściowe na pewien okres czasu. Jak widać, jedna grupa tych przepisów właściwie tu nie należy: przepisy o nabyciu obywatelstwa; w szeregu traktatów tych przepisów niema w grupie przepisów, tyczących się mniejszości. Także w konwencji górnośląskiej z r. 1922, choć opierającej się na polskim traktacie mniejszościowym co do praw mniejszości, tych przepisów o obywatelstwie nie pomieszczono razem z innemi, ale w osobnym dziale.

Jak z tego przeglądu widać, prawa przyznawane są mniejszościom nie jako jakimś organizacjom prawnym, nie jako osobom prawnym. Wbrew twierdzeniom niektórych autorów, nigdzie w traktatach czy deklaracjach niema podstawy do twierdzenia, iż te mniejszości stanowią taką organizację; jedyny wyjątek stanowi — poza temi aktami prawnemi znaj-

dujący się — przepis mandatu dla Palestyny, tworzący „un organisme juif", jako ciało zresztą tylko opinjodawcze. Prawa czy dla mieszkańców, czy dla obywateli, przyznawane są przedewszystkiem jako dla poszczególnych jednostek, które się różnią od większości. Artykuły: 2-gi oraz 7—9 traktatu mniejszościowego polskiego tudzież ich odpowiedniki w innych traktatach i deklaracjach, zawierające ogólne prawa mniejszości, wyłącznie oparte są na tej konstrukcji prawnej. Bierze się w pewnych wypadkach (z artykułu 9) na uwagę liczbę tych mniejszości w miastach i okręgach, która uzasadnia większy nadział ich praw, ale bez jakiegoś organizowania tych mniejszości.

Dopiero w artykułach, które przyznają specjalne prawa pewnym grupom, spotykamy przepisy, które niekiedy tworzą pewne organizacje mniejszościowe. Są to organizacje lokalnego znaczenia, więc: organizacje kościelne na górze Atos, zresztą istniejące już poprzednio, a przez traktat mniejszościowy grecki zużytkowane, komitety szkolne żydowskie, wyznaczane przez gminy żydowskie w Polsce i na Litwie, oraz organizacje samorządowe Szeklerów i Sasów w Siedmiogrodzie, a Kuco-Wołochów w Grecji.[1]) Jedynie na Rusi podkarpackiej oraz na wyspach Alandzkich widzimy, iż mniejszości mają przyznane stanowisko silniejsze, ale nie jako mniejszości, lecz na gruncie urządzeń terytorjalnej autonomji w ziemiach, gdzie te mniejszości w stosunku do państwa są na tych ziemiach większościami. Tak więc traktaty i deklaracje w stosunku do mniejszości, o ile chodzi o ich organizację, nie wychodzą poza zakres przyznania samorządu lokalnym ugrupowaniom tych mniejszości.

---

[1]) Toż w Adrjanopolu według pierwotnego traktatu greckiego.

III.

Ochrona praw, przyznanych mniejszościom.

Akta międzynarodowe nietylko określają, jakie prawa mają przysługiwać mniejszościom; zawierają one nadto przepisy, które mają zapewnić, iż rzeczywiście te prawa dostaną im się w udziale, iż nie będą w praktyce naruszane. Czynią to akta te w dwojaki sposób: 1) zobowiązując państwa, iż przepisy o prawach mniejszości będą miały podstawowe znaczenie w ich wewnętrznem ustawodawstwie dla określenia stanowiska prawnego mniejszości, oraz 2) zapewniając w pewnych wypadkach ingerencję organów międzynarodowych co do tych przepisów; ta ingerencja przejawiać się zaś może w trzech wypadkach: a) jako ingerencja Rady Ligi Narodów przy zmianie przepisów międzynarodowych o mniejszościach. b) jako ingerencja tejże Rady Ligi w razie naruszenia lub obawy naruszenia praw mniejszości, wreszcie c) jako ingerencja stałego trybunału sprawiedliwości międzynarodowej w razie sporów, wynikających z tych przepisów.

I te przepisy jednak nie są jednakie w stosunku do wszystkich państw, które przyjęły zobowiązania międzynarodowe co do zabezpieczenia praw mniejszości; widzimy też co do tych norm formalnych znaczne odchylenia w niektórych z tych aktów, i to mimo, że zwłaszcza początkowo w grupie aktów najbliżej stojących pierwszych poczynań starano się utrzymać te same formalne zasady postępowania. Praktyka życia okazała się przecież silniejszą i wprowadziła wcale znaczne wyłomy.

I. **Prawa mniejszości jako prawa zasadnicze.** Na początku przepisów mniejszościowych w art. 1 traktatu polskiego pomieszczono postanowienie, iż Polska zobowiązuje się uznać przepisy zawarte w art. 2—8 za prawa zasadnicze (lois fondamentales), oraz że żadna ustawa, żadne rozporządzenie (réglement) ani żadna działalność urzędowa nie stanie w sprzeczności lub w przeciwieństwie do tych postanowień, że żadna ustawa, żadne rozporządzenie ani też żadna działalność urzędowa nie będzie miała wbrew nim mocy. Właściwie wystarczałoby stwierdzenie, że przepisy te mają charakter zasadniczych, gdyż wszystko inne jest tylko konsekwencją, która z tego postawienia kwestji wynika.

Artykuł ten powtarza się dosłownie — również jako pierwszy — w traktatach o mniejszościach: czeskim, jugosłowiańskim, rumuńskim i greckim.[1])

Za prawa zasadnicze nie są więc uznane wszystkie przepisy, zawarte w tych traktatach mniejszościowych, ale jedynie te, które zostały objęte artykułami od 2-go do 8-go, a zatem: przepisy o nabyciu obywatelstwa (z art. 3—6), ogólne przepisy o prawach wszystkich mieszkańców (habitants, z art. 2) oraz część ogólnych przepisów o prawach obywateli (z art. 7 i 8). Za przepisy zasadnicze nie poczytano z ogólnych praw obywateli przepisów o szkołach publicznych (art. 9), jak również przepisów specjalnych, w tych traktatach pomieszczonych.

Zwrócić należy uwagę na jedną różnicę, zachodzącą między Rumunją a wszystkiemi innemi temi państwami. We wszystkich traktatach artykuły: 2—8 odpowiadają sobie — z wyjątkiem rumuńskiego; w tym ostatnim traktacie bowiem po artykule 6 dodano jeden, specjalny, o nabyciu obywatelstwa rumuńskiego przez Żydów, wskutek czego następne artykuły mają cyfry o jedną wyższe, niż w innych traktatach: artykuł rumuński 8-my odpowiada artykułowi 7-mu innych traktatów,

[1]) Także w armeńskim.

art. 9-ty 8-mu. Otóż przeoczono to widocznie przy redakcji artykułu 1 traktatu rumuńskiego, w którym wskazano, jako mające posiadać charakter zasadniczych, tylko artykuły 2—8. Rezultatem tego jest, iż co do Rumunji przepisy, tyczące się zakładania przez mniejszości ich kosztem zakładów dobroczynnych, religijnych, szkół i innych zakładów wychowawczych, nie muszą mieć charakteru przepisów zasadniczych. Dość dziwne to niedbalstwo redakcyjne, gdyż widoczne, iż tylko z przeoczenia to się stało.[1])

Inaczej tę kwestję unormowano w drugiej grupie aktów, a to w traktatach pokojowych: z Austrją (art. 62), Węgrami (art. 54), Bułgarją (art. 49), Turcją (traktat lozański (art. 37)[2]), oraz w deklaracjach: albańskiej (art. 1) i litewskiej (art. 1). W tych aktach uznano jako zasadnicze wszystkie przepisy, zawarte w odpowiednich działach traktatów pokojowych, względnie wszystkie przepisy, znajdujące się w deklaracjach mniejszościowych. W ten sposób w tych państwach zasadniczy charakter mają postanowienia, odpowiadające wszystkim ogólnym przepisom o mniejszościach (więc także odpowiadające artykułowi 9-mu traktatu polskiego o szkołach publicznych), jak również specjalne przepisy, więc dla Litwy o Żydach (które w Polsce nie mają charakteru zasadniczych), dla Turcji o mniejszościach niemuzułmańskich, dla Albanji o muzułmanach.

Niema odpowiednich postanowień co do Finlandji, Estonji i Łotwy, co do których ograniczono się tylko do stwier-

1) Podobnie stało się z traktatem armeńskim; artykuły, analogiczne do tych, które w traktacie polskim uznano jako mające charakter praw fundamentalnych, kończą się w traktacie armeńskim na artykule 5; jednakże za fundamentalne uznano przepisy i dalszych artykułów tego traktatu: 6-go (o szkołach publicznych), 7-go (o muzułmanach) i 8-go (o zmianie przepisów i ich ochronie).

2) W traktacie sewrskim uznano (art. 140) za prawa zasadnicze przepisy wyszczególnionych tylko artykułów 141 (=art. 2, z zmianami, traktatu polskiego), 145 (=art. 7, z zmianami) i (=art. 8), z wykluczeniem przepisów o obywatelstwie i o specjalnych prawach mniejszości.

dzenia, że przepisy konstytucyjne wystarczają. Specjalnie zaś co do Alandu przepisy o mniejszościach nakazano wciągnąć do statutu autonomicznego — jako surogatu więc prawa zasadniczego.

Jakże wobec tych przepisów zachowały się poszczególne państwa, na które je nałożono?

Najskrupulatniej wykonały traktat o mniejszościach Czechy i Austrja.

W konstytucję czeską z 29 lutego 1920 r.[1]) wprowadzono omal dosłownie przepisy traktatu o mniejszościach. Tak artykułowi 2 ust. 1 odpowiada § 106 ust. 2 zd. 1 (dodano, jako zdanie 2-gie, iż odstępstwa od tej zasady są dozwolone tylko, o ile na to dozwala prawo narodów), artykułowi 2 ust. 2 — § 122, artykułowi 7-mu ust. 1—3 — § 128 ust. 1—3, artykułowi 8 — § 130 (z dodatkiem: o ile szkoły i zakłady tego rodzaju są dozwolone na podstawie ogólnych ustaw), artykułowi 9 ust. 1 — § 131, artykułowi 9 ust. 2 — § 132. Brak jedynie odpowiednika dla artykułu 7 ust. 4 (o języku mniejszości w sądzie); zastępuje ten przepis postanowienie artykułu 129, iż prawa językowe określi osobna ustawa, która stanowić będzie część konstytucji. Dodano przepisy: iż oznaczenie, co znaczy „znaczniejszy odłam" mniejszości, określą osobne ustawy (§ 133), i że gwałtowne wynaradawianie jest zakazane i może być przez ustawę uznane za przestępstwo (§ 134). Paragrafy 128—134 (t. j. odpowiadające artykułom 7—8 traktatu, z dodatkami) tworzą osobny dział (VI-ty) konstytucji, zatytułowany: Ochrona mniejszości narodowych, religijnych i rasowych.

Czechy poszły jeszcze dalej; nie mając obowiązku prawnego, uznały jako prawa fundamentalne także przepisy o Rusi podkarpackiej (art. 10—12 traktatu) i wciągnęły je też

[1]) Ob. wydanie konstytucji przez J. Hoelzela, Ustava Republiky Československé, Praga 1920. W tłumaczeniu polskiem Juljana Makowskiego: Nowe konstytucje, Warszawa 1925. W tłumaczeniu niemieckiem w Jahrbuch des öffentlichen Rechts t. XI, Tybinga 1922, str. 362—375.

w konstytucję jako § 3 ust. 2—7; uzupełniono tylko nieco te przepisy, mianowicie przez postanowienia, iż gubernatora Rusi mianuje prezydent Rzeczypospolitej na propozycję rządu, iż ustawy Rusi podpisuje gubernator, a wchodzą w życie, jeśli się zgodzi dać swój podpis prezydent Rzeczypospolitej, i że ogłasza się je w osobnym dzienniku praw; nie pomieszczono zaś przepisu, iż w sejmie czeskim nie mogą brać udziału posłowie (wzgl. senatorowie) z Rusi w tych rodzajach spraw, które należą do zakresu sejmu autonomicznego.

Inaczej postąpiła Austrja; w konstytucję związkową z 1 paźdz. 1920 r., później jeszcze raz ogłoszoną w tekście autentycznym[1]), nie wpisano odpowiednich przepisów, ale w jej artykule 149, mówiącym o prawach obywatelskich, uznano za część składową konstytucji przepisy całego rozdziału V części III traktatu z St. Germain.

Polska poszła podobną drogą, jak Czechy, t. j. nie wspominając o traktacie mniejszościowym, przepisy jego przejęła w konstytucję z 17 marca 1921 r., tylko niezawsze dosłownie. Artykuł 2 ust. 1 traktatu ma odpowiednik w art. 95, art. 2 ust. 2 — w art. 111 (dosłownie), art. 7 ust. 1 i 2 — w art. 96; ustępom 3 i 4 artykułu 7 traktatu odpowiada tylko ogólnie art. 109 konstytucji, artykułowi 8 — art. 110 (prawie dosłownie).

Dużo swobodniej traktują te kwestje konstytucje: jugosłowiańska i rumuńska. Pierwsza[2]), z 28 czerwca 1921 r., gwarantuje w art. 5 ust. 1 wolność osobistą, w art. 12 ust. 1 zd. 1 wolność religji i sumienia. W art. 12 ust. 2 zd. 1 czyni używanie praw obywatelskich i politycznych niezależnem od wyznania, z zastrzeżeniem, że nikt nie może ze względu na przepisy swej wiary usuwać się od obowiązków obywatelskich i wojskowych, a art. 12 ust. 6 postanawia, iż o ile w bud-

1) *Bundesgesetzblatt nr. 1.* W tłumaczeniu polskiem Juljan Makowski, Nowe konstytucje j. w.

2) W tłumaczeniu polskiem Makowski j. w., w tłumaczeniu niemieckiem Jahrbuch j. w. str. 200 i n.

żecie państwowym są przewidziane wydatki na cele wyznaniowe, należy je dzielić między poszczególne uznane wyznania w stosunku do liczby wiernych i wykazanych faktycznych potrzeb. Wreszcie art. 16 ust. ostatni zapewnia, że mniejszościom rasowym i językowym ma być udzielana nauka elementarna w języku macierzystym, a to ze zmianami, jakie określi ustawa. Ani jeden artykuł więc nie przejmuje dosłownie brzmienia traktatu mniejszościowego. Innych gwarancyj dla mniejszości brak zupełny.

Konstytucja rumuńska z 26 marca 1923 r., ogłoszona dekretem królewskim z 28 marca 1923 r.[1]), powtarza w szeregu artykułów, iż prawa, określone w niej, stosuje się bez różnicy pochodzenia etnicznego, języka i religji. Wszystkich mieszkańców tyczy się art. 9, który zapewnia „obcym", przebywającym na terytorjum rumuńskiem, ochronę, przyznaną przez ustawę co do osób i dóbr w ogólności, oraz art. 22, który mówi o zupełnej swobodzie kultu i o zapewnieniu przez państwo wszystkim kultom równej wolności i protekcji, o ile ich wykonywanie nie narusza porządku publicznego, dobrych obyczajów i praw organicznych państwa; są to więc odpowiedniki przepisów art. 2 traktatu, choć swobodnie w stosunku do tamtych przepisów stylizowane. Pełne równouprawnienie obywateli zapewnia art. 7, stanowiący, iż różnice religijne, etniczne i językowe nie stanowią przeszkody w nabyciu i używaniu praw cywilnych i politycznych, art. 5, 28 i 29 przepisują, iż wszyscy Rumuni (t. j. obywatele rumuńscy), bez różnicy pochodzenia etnicznego, języka i religji, mają przyznane wyliczone tam prawa obywatelskie. Wreszcie szkolnictwa tyczy się art. 24, który głosi, iż nauczanie jest wolne w warunkach ustalonych przez ustawy specjalne i o ile nie jest przeciwne dobrym obyczajom i porządkowi publicznemu. O używaniu języków mniejszości niema w szczególności

[1]) W tłumaczeniu polskiem Makowski j. w., w tłumaczeniu francuskiem w l'Europe Nouvelle z 19 maja 1923 r.

żadnych osobnych postanowień, toż o zakładach mniejszościowych, dobroczynnych czy społecznych; mogą pod tym względem wystarczyć przepisy o prawach obywatelskich, zwł. art. 28 i 29, mówiące o swobodzie zgromadzeń i stowarzyszeń bez względu na różnice etniczne, językowe i religijne.

Żadne z państw tych nie wprowadziło do konstytucyj przepisów, któreby odpowiadały artykułom, tyczącym się sprawy nabycia obywatelstwa według traktatów; i słuszna, gdyż przepisy te nie mają charakteru norm zasadniczych, któreby się nadawały do pomieszczenia ich w tego rodzaju aktach, jakiemi są konstytucje.

Węgry zmiany konstytucji nie przeprowadziły. Toż — dotąd — Grecja i Bułgarja.

Traktaty ani deklaracje nie przewidują sposobu badania kwestji, czy państwa, które przyjęły na siebie zobowiązania o uznaniu pewnych postanowień za zasadnicze, dotrzymały go; mogłyby więc z interwencją pod tym względem wystąpić tylko państwa, które z drugiej strony były stroną pertraktującą w traktatach pokojowych lub specjalnych mniejszościowych, a Liga Narodów, o ile chodzi o deklaracje złożone wobec niej. Co do pierwszej kategorji mogłoby być kwestją wątpliwą, czy prawo wystąpienia przysługuje tylko łącznie państwom kontraktującym, czy każdemu z nich zosobna.

II. **Zmiana przepisów o ochronie mniejszości.** W aktach międzynarodowych, tyczących się ochrony mniejszości, określono specjalnie sposób zmiany tych przepisów, które tyczą się mniejszości, a stanowią zobowiązania międzynarodowe. Zmiany mogą się dokonywać w sposób różny w stosunku do różnych państw, które takie zobowiązania przyjęły. Można te państwa podzielić na cztery grupy.

a) Do pierwszej grupy należą państwa, które podpisały traktaty mniejszościowe; brzmienie normy co do zmiany jest zupełnie w nich identyczne, więc co do Polski (art. 12), Czech (art. 14), Jugosławji (art. 11), Rumunji (art. 12), Grecji

(art. 16)[1]; tyczą się zmiany zdania: 2-gie i 3-cie ustępu pierwszego tych artykułów.

Postanawiają te traktaty, iż zmiana przepisów, tyczących się mniejszości rasowych, religijnych i językowych, zawartych w traktatach, może nastąpić za zgodą większości Rady Ligi Narodów (ust. 1 zd. 2). Ale państwami, które podpisały traktaty o mniejszościach, były t. zw. główne mocarstwa; trzeba więc było rozwiązać kwestję, co zrobić z prawami tych państw, wypływającemi z traktatów; mogłoby się zdarzyć, że Rada Ligi większością zgodziłaby się na zmiany postanowień, a nie przystałyby na to mocarstwa sygnatarne. Jakże przytem mogłaby uchwała Rady Ligi przekreślić formalnie traktat mniejszościowy? Zaradzono temu w taki sposób, iż państwa główne (w ust. 1 zd. 3) zobowiązały się nie odmawiać swej zgody na modyfikacje tych przepisów, któreby w formie prawnej zostały przyjęte przez większość Rady Ligi. A więc zmiana nastąpićby mogła w taki sposób. Najpierw Rada Ligi większością godzi się na zmianę przepisów. Oczywiście taka zmiana mogłaby nastąpić tylko za zgodą interesowanego państwa, bo takie państwo nie ma żadnego zobowiązania poddać się uchwale Rady co do zmiany. W razie osiągnięcia zgody między: 1) państwem interesowanem i 2) Radą Ligi, wyrażającą tę zgodę przez uchwałę większości, musiałby zostać podpisany nowy traktat między interesowanem państwem a pięciu mocarstwami głównemi, przyczem te mocarstwa główne nie miałyby prawa badania treści zmian przeprowadzonych. Oczywiście te państwa mogłyby nawet wogóle wyrzec się przez taki nowy układ swoich praw z tych traktatów.

b) Drugą grupę stanowią państwa, które podpisały traktaty pokojowe, zawierające przepisy o mniejszościach: Austrja (art. 69), Węgry (art. 60), Bułgarja (art. 57), Turcja (traktat lozański art. 44; wymienia tylko cztery mocarstwa główne,

[1]) Tak też było co do Armenji (art. 18).

bez Stanów Zjednoczonych).[1]) Zdanie 2-gie ustępu 1-go w tych artykułach brzmi tak samo, jak w traktatach mniejszościowych. Zdanie trzecie ustępu 1-go inaczej jest sformułowane — mianowicie, że na zmianę przepisów, o ile Rada Ligi zgodzi się na nią większością, przystaną państwa, reprezentowane w Radzie Ligi, t. j. mające tam swoich przedstawicieli, zatem nietylko mocarstwa główne, stale w Radzie Ligi zasiadające, lecz także te państwa, które do niej wybierane są co roku. Traktaty pokojowe podpisały nietylko państwa główne, ale znacznie większa ilość państw; wszystkie one mają więc prawo głosu co do modyfikacyj przepisów o mniejszościach. Dlaczego jednak zobowiązały się do udzielenia zgody na zmiany, przyjęte przez Radę Ligi, tylko państwa reprezentowane w tejże Radzie, mające już przez swoich w niej przedstawicieli wpływ na uchwałę — pozostaje zagadką. A gdyby te inne państwa swej zgody nie dały? Oczywista, iż uchwałę większości Rady Ligi musi uznać państwo interesowane. Jak formalnie ma być sprawa załatwiona? Trzebaby nowego traktatu między państwami, które sygnowały traktat pokoju. Ma się wrażenie jednak, że wogóle tej kwestji zgoła nie przemyślano.

c) Dużo prościej przedstawia się ta sprawa, o ile chodzi o deklaracje Albanji (art. 7) i Litwy (art. 9). Zobowiązania tych państw zostały przyjęte tylko wobec Ligi, wystarcza zatem do zmiany tych norm zgoda Ligi i państwa, które deklarację taką złożyło. Tak też ujęto tę kwestję; w zdaniu drugiem tych artykułów powiedziano, iż zmiana postanowień o mniejszościach nastąpić może tylko za zgodą większości Rady Ligi; zaś zdanie trzecie odpowiednich artykułów traktatów — poprostu tu odpadło.

d) Co się tyczy Łotwy, Estonji i Finlandji, sprawa przedstawia się inaczej, gdyż niema co do nich ani traktatów, ani szczegółowo sformułowanych deklaracyj. Zastąpiono je

---

[1]) W traktacie sewrskim takiego artykułu wogóle nie było.

przez przyjęcie do wiadomości postanowień konstytucyj i innych ustaw, określających: „statut des minorités". Otóż co do Łotwy i Estonji zastrzeżono tylko, iż w razie gdyby ten „statut" przestał zapewniać zastosowanie ogólnych zasad o ochronie mniejszości, może Rada Ligi zażądać otwarcia na nowo rokowań (co do Łotwy, to i rząd łotewski wyraźnie został do tego upoważniony); w razie różnicy zdań, Rada Ligi lub rząd estoński, wzgl. łotewski, mogą zażądać zwrócenia się do stałego trybunału sprawiedliwości międzynarodowej o „avis consultatif". Nie jest powiedziane, że takie avis, będące tylko opinją, rozstrzyga; ale zapewne to miano na myśli, iż mu się obie strony w tym wypadku poddadzą. Co do Finlandji, wogóle nie postanowiono nic co do zmian, także nic nie postanowiono w specjalnej rezolucji Rady Ligi co do wysp Alandzkich, ale przypuszczać należy, iż jej przepisy mogą być zmienione w takich warunkach, jak statut autonomiczny Alandji, do którego nakazano te przepisy wpisać.

Tak się przedstawiają normy co do możności zmian postanowień o mniejszościach. Mimo dążności Ligi do wytworzenia ogólnych zasad prawa międzynarodowego co do ochrony mniejszości, sama ona już niejednokrotnie od raz przyjętych zasad odstąpiła, przez co utrudnioną zostało ujednostajnienie takich zasad. Przytem naruszono podstawową dla Ligi zasadę równości wszystkich państw, które do niej należą. Jedyną właściwą drogą byłoby więc doprowadzenie do ogólnej konwencji w sprawach mniejszościowych, którąby zastąpiła specjalne traktaty i deklaracje. Ale o tem dotąd nie słychać. Za silne są te państwa, które w stosunku do siebie takich zobowiązań nie mają zamiaru przyjąć. Zebranie Ligi (l'assemblée) w punkcie 4 rezolucji w sprawie mniejszości, przyjętej 21 września 1922 r.,[1]) zajęło też stanowisko bardzo skromne w tej kwestji: „zebranie wyraża nadzieję (espoir —

[1]) Druk Ligi A. 103. 1922 r. Także Compte rendu de la troisième assemblée de la Société des Nations, 13-me séance plénière, str. 8.

tylko!), że państwa, które nie są w stosunku do Ligi Narodów związane żadnemi zobowiązaniami prawnemi co do mniejszości, przecież przestrzegać będą w traktowaniu swoich mniejszości rasowych, religijnych i językowych przynajmniej w tym samym stopniu sprawiedliwości i tolerancji, jakiego wymagają traktaty i stała działalność Rady Ligi".

III. **Ochrona mniejszości przez Radę Ligi.** Na początku artykułów, traktatów i deklaracyj, wyżej powoływanych, jako zdanie pierwsze ustępu pierwszego, postanowiono, iż państwo, przyjmujące ochronę mniejszości, godzi się na to, że przepisy traktatów i deklaracyj, o ile tyczą się osób, należących do mniejszości rasowych, religijnych lub językowych, stanowią zobowiązania charakteru międzynarodowego (des obligations d'intérêt international) i znajdować się będą pod ochroną (sous la garantie) Ligi Narodów. Tak czytamy w traktatach z Polską (art. 12), Czechami (art. 14), Jugosławją (art. 11), Rumunją (art. 12), Grecją (art. 16), Austrją (art. 69), Węgrami (art. 60), Bułgarją (art. 57), Turcją (traktat lozański (art. 44)[1]), oraz w deklaracjach Albanji (art. 7) i Litwy (art. 9).

Z tego zasadniczego postanowienia wyciągnięto wnioski, oddając Radzie Ligi Narodów kompetencję co do zmian traktatów i deklaracyj, co do występowania w razie naruszenia lub groźby naruszenia praw mniejszości, zaś trybunałowi sprawiedliwości międzynarodowej rozstrzyganie sporów w tych materjach. Nie określono jednak bliżej pojęcia gwarancji.

Zajęła się tą kwestją Rada Ligi Narodów, która na sesji z 22 października 1920 r. zatwierdziła referat w tym względzie swojego referenta Tittoniego. Pojęcie „gwarancji" określa on tak, iż to postanowienie oznacza przedewszystkiem, że przepisy, tyczące się mniejszości, są nienaruszalne (intangibles), t. j. nie mogą być zmienione tak, by doszło

[1]) Również z Armenją (art. 18).

do jakiegokolwiek naruszenia (une atteinte quelconque) praw obecnie uznanych i bez zgody większości Rady Ligi, w drugim rzędzie z pojęcia gwarancji wypływa, iż Rada Ligi ma prawo przekonać się (s'assurer), że przepisy są ściśle wykonywane (constamment executées[1]). Dość to bezpłodne roztrząsania; sądzę, iż zgoła wystarcza wskazanie na inne przepisy tegoż artykułu jako określające treść tej „gwarancji", t. j. prawa Ligi co do ingerencji przy zmianie tych przepisów, a zwłaszcza prawo występowania w razie ich naruszenia.

Praktyka Ligi zaczęła tłumaczyć przepis ten bardzo jednostronnie — jako obowiązek Ligi bezwzględnego ujmowania się za mniejszościami, publikowania też jak najszerszego skarg, wnoszonych do Ligi o naruszanie praw mniejszości, zgoła bez badania, od kogo pochodzą, jaka ich treść oraz forma. Dalej będzie o tem dokładniej mowa. Jednostronne stanowisko, zajęte przez Ligę, jej sekretarjat zwłaszcza, ale i Radę, wywołało jednak reakcję, która się przejawiła w uchwałach zebrania (assemblée) Ligi z 21 września 1222 r.[2]) Mianowicie trzeci punkt rezolucji, tyczącej się mniejszości, przyjętej przez zebranie, opiewa: „Zebranie, uznając w pełni zasadnicze prawo (tout en reconnaissant le droit fondamental) mniejszości do ochrony przez Ligę Narodów przeciw wszelkiemu uciskowi (oppression), podkreśla (insiste) obowiązek, ciążący na osobach, należących do mniejszości rasowych, religijnych lub językowych, by jako lojalni obywatele współpracowali (de coopérer en citoyens loyales) z państwem, do którego obecnie należą". Wyraźnie więc stwierdzono, że nietylko chronić należy mniejszości, ale że należy je także wprowadzać na drogę lojalnego spełnienia obowiązków państwowych; nałożono ten obowiązek na sekretarjat Ligi w punkcie 5-ym: „Sekretarjat generalny, na którym ciąży obowiązek zbierania informacyj co do sposobu

[1]) *Journal Officiel* rok I nr. 8, str. 8—9.

[2]) Obacz wyżej str. 55.

wykonywania traktatów o mniejszościach, ma nietylko pomagać Radzie Ligi w badaniu skarg co do naruszania traktatów, lecz powinien także wspierać Radę w sprawdzaniu, w jaki sposób osoby, należące do mniejszości rasowych, religijnych i językowych, wypełniają swoje obowiązki wobec swoich państw". Punkt zaś pierwszy, uznając, iż „w razie przypadków poważnego naruszenia traktatów mniejszościowych jest rzeczą konieczną, by Rada zachowała pełne prawo bezpośredniego wystąpienia", przecież silnie to podkreślił, że „w zwyczajnych wypadkach najlepszy środek dla Ligi w celu utrzymania dobrych stosunków między różnemi rządami, które traktaty podpisały, a osobami, należącemi do mniejszości rasowych, religijnych lub językowych, a oddanych pod władzę tych rządów — to zostawanie w poufnych i życzliwych stosunkach (d'avoir... des communications officieuses et bienveillantes) z temi rządami".

Kwestją nie jest określoną dokładniej, jakiego rodzaju przepisy podpadają pod te gwarancje: mają to być przepisy artykułów traktatów, o i l e tyczą się mniejszości. W szczególności chodzi o to, czy podpadają pod to przepisy o nabyciu obywatelstwa. Zdawałoby się, że nie; niektóre traktaty całkiem takich przepisów nie zawierają, w innych są one podane tylko w pewnej części, konwencja genewska co do Górnego Śląska — opierająca się o traktat polski mniejszościowy — całkiem te przepisy z pod kompetencji Ligi wyłącza. Nie mogę tu tej kwestji omawiać szczegółowo; chcę więc tylko stwierdzić, iż trybunał sprawiedliwości międzynarodowej, wezwany przez Radę Ligi Narodów o „avis consultatif" w tym względzie, ze względu na opozycję Polski co do przyjęcia punktu widzenia w tej materji Rady Ligi, w „avis" z 15 września 1923 r.[1]) uznał, że sprawy o obywatelstwo podpadają pod kompetencję Ligi.

[1]) Publications de la Cour permanente de justice internationale Serie B. Nr 7. Le 15 septembre 1923. Recueil des avis consultatifs. Acquisition de la nationalité polonaise.

Ta gwarancja Ligi przejawia się głównie w rozpatrywaniu zażaleń w myśl ustępu drugiego artykułu 12-go traktatu polskiego, dosłownie tak samo brzmiącego w wyżej cytowanych już traktatach i deklaracjach. Brzmi to postanowienie tak, iż państwo interesowane „zgadza się, aby każdy członek Rady Ligi Narodów (tout membre du conseil de la Société des Nations) miał prawo zwracać uwagę (aura droit de signaler) Rady na przekroczenie lub niebezpieczeństwo przekroczenia (toute infraction ou danger d'infraction) któregokolwiek z tych zobowiązań, oraz żeby Rada mogła postąpić w taki sposób i dać takie instrukcje, jakie uzna za wskazane i skuteczne w danych okolicznościach".

Wyjaśnienia, kto to jest członek Rady Ligi, szukać należy w statucie Ligi (t. zw. pakcie), który stanowi część pierwszą wszystkich traktatów pokojowych, podpisanych w czasie kongresu paryskiego. Odróżnić należy ściśle: członków Ligi (membres de la Société) od członków Rady Ligi (membres du conseil de la Société). Członek Ligi — to państwo, które do Ligi należy, czyto od początku jej istnienia (membre originaire, art. 1 ust. 1 paktu), czyto jako później do niej przyjęte przez zebranie Ligi (art. 1 ust. 2 paktu). Te państwa wysyłają do Ligi swoich przedstawicieli (représentants des membres de la Société), tak na zebrania Ligi (art. 3 ust. 1), jak — niektóre — do Rady Ligi (art. 4, 26). Otóż taki fizyczny przedstawiciel państwa w Radzie nosi nazwę członka Rady Ligi (art. 4 ust. 1 zd. ostatnie i art. 15 ust. 7). Taki zatem przedstawiciel państwa, który zasiada w Radzie, czyto więc czterech państw, które stale tam mają swoich przedstawicieli (Anglja, Francja, Japonja, Włochy)[1]), czyto tych obecnie sześciu państw, które są corocznie wybierane na zebraniu Ligi, ma prawo „zwrócić uwagę" Ligi. Obecnie przyjął się w Radzie Ligi termin na określenie skutku takiej czynności, mianowicie, iż

[1]) Według paktu miały też zasiadać Stany Zjednoczone A. P.

przez taki wniosek Rada jest „saisi“ tą sprawą. Nie trzeba bliżej wyjaśniać, co oznaczają wyrażenia naruszenia lub niebezpieczeństwa naruszenia praw mniejszości, choć ta ostatnia kwestja (niebezpieczeństwa) może budzić pewne wątpliwości w pewnych konkretnych przypadkach.

Jak z tego widać, możność podnoszenia spraw mniejszościowych w Radzie Ligi jest ograniczona wyłącznie do członków tejże Rady. Dopóki członek Rady sprawy nie podniesie, dopóki Rada nie jest przez niego „saisi“, niema żadnej akcji prawnej. Kiedy zaś taki członek Rady może wystąpić? To od niego zależy. Oczywista w praktyce będzie to zależało zwyczajnie od państwa, które on reprezentuje; nie bez wpływu jednak będzie stopień samodzielności, jaką państwo swojemu przedstawicielowi w Radzie Ligi zostawia. Nie można żądać od członka Rady, by się legitymował z tego, czy mu państwo pozwoliło na taką akcję, czy nie; to jest kwestją jego wewnętrznego stosunku do państwa, które przedstawia. Członek Rady Ligi Tittoni w zasadniczym raporcie z 22 października 1920 r. co do interpretacji tych postanowień wprost mówi, iż „chodzi tu w pewnej mierze o prawo i obowiązek państw, reprezentowanych w Radzie“. Formalnie jednak nie państwo czyni ten krok, ale jego przedstawiciel, w swojem — nie państwa — imieniu.[1]) Jeśli on stawia wniosek, to Rada jest „saisi“, musi się tą sprawą zająć i powziąć jakąś uchwałę.

Celem tych postanowień było widocznie ograniczenie koła uprawnionych do podnoszenia skarg z tytułu pokrzywdzenia mniejszości i nałożenia ścisłej odpowiedzialności na tego członka Rady, któryby taką sprawę podniósł. Tymczasem Rada Ligi Narodów na posiedzeniu z 25 października 1920 r. powzięła taką uchwałę:

---

1) Błędnie też przedstawiciel Polski przy Lidze w memorjale z 16 stycznia 1923 r., o którym niżej, stawia kwestję, iż prawo inicjatywy ma „un état membre du conseil“; takiej tezy obronić się nie da.

„By określić warunki (conditions), w których Rada Ligi wykonywać będzie funkcje, przyznane jej przez statut Ligi i rozmaite traktaty co do ochrony mniejszości, Rada uchwala następującą rezolucję, która zostanie wpisaną w jej regulamin wewnętrzny (réglement intérieur): W celu ułatwienia członkom Rady wykonywania ich praw i obowiązków co do ochrony mniejszości jest rzeczą pożądaną, by jej prezydent i dwaj członkowie, przez niego w każdym poszczególnym wypadku wyznaczani, przeprowadzali zbadanie (procédent à l'examen) każdej prośby lub zawiadomienia (pétition ou communication) wniesionych do Ligi Narodów, a tyczących się naruszenia lub niebezpieczeństwa naruszenia przepisów traktatów o ochronie mniejszości. Do takiego badania przystąpi się, jak tylko dotycząca prośba lub zawiadomienie zostaną podane do wiadomości (connaissance) członków Rady."

Komitet trzech miał więc być tylko instytucją wewnętrzną, przygotowującą sprawę; utworzenie go było rzeczą wewnętrznego regulaminu Rady Ligi. Nie ogłoszono też tej uchwały w publikacjach Ligi.[1]) Rzecz — zdawałoby się — jasna, iż jakikolwiek byłby rezultat takiego przedwstępnego badania sprawy przez komitet trzech, nie mogło to zmieniać przepisów traktatów, w szczególności opinja komitetu nie mogła zastępować wniosku formalnego jednego z członków Rady Ligi. W praktyce stało się inaczej. W szczególności w sprawie praw kolonistów niemieckich w Polsce traktowano opinję komitetu trzech tak, jakby ona zastępowała wniosek formalny członka Rady, jakby przez taką opinję komitetu Rada Ligi była już „saisi"[2]).

Podobnie ta kwestja ingerencji Rady Ligi przedstawia się co do Estonji i Łotwy; co do Finlandji brak wogóle ja-

1) Znana mi z odpisu maszynowego. Powoływano się jednak później na nią, po raz pierwszy w nocie sekretarjatu z 23 stycznia 1922 r., *Journal Officiel* rok III str. 253—255.

2) Ob. do tej sprawy *Journal Officiel* rok III str. 252, 254—255, 382, 419, rok IV str. 231—232, 240, 395—397.

kichkolwiek postanowień. W deklaracjach estońskiej i łotewskiej przepisano, iż rządy tych państw są obowiązane dać Lidze wszelkie informacje, o ile Rada Ligi tego zażąda na wniosek (jeśli będzie: saisi) jednego z swoich członków. Stylizacja jest inna, łagodniejsza, niż w traktatach: niema mowy o naruszaniu i niebezpieczeństwie naruszenia praw mniejszości, ale praktycznie na jedno to wychodzi. Zato określony jest obowiązek dawania informacyj, o czem niema mowy w traktatach i innych deklaracjach; prawnie jest to różnica, faktycznie jednak niema ona oczywiście znaczenia, gdyż w takich przypadkach rzadko chyba jakieś państwo odmówiłoby informacyj Radzie Ligi.

Drugą kwestją, którą w praktyce zaczęto traktować wbrew przepisom traktatów i deklaracyj, to sprawa skarg, wnoszonych do Ligi nie przez uprawnionych członków Rady. Zaraz po powstaniu Ligi zaczęły do niej napływać różne zażalenia, wychodzące od rozmaitych osób, zwłaszcza od mniejszości, które się uważały za krzywdzone. Sekretarjat Ligi zaczął te zażalenia rozsyłać wszystkim członkom Ligi, t. j. państwom do Ligi należącym, zgoła ich zresztą nie badając. Ze stanowiska prawnego zajął się temi kwestjami Tittoni w raporcie — już kilka razy wspomnianym — z 22 paźdz. 1920 r.[1]). Stwierdził, iż prawo „signaler les infractions" mają tylko członkowie Rady, iż inne państwa, nie reprezentowane w Radzie, czy mniejszości same, mogą donosić o naruszeniach traktatów mniejszościowych lub niebezpieczeństwach naruszenia, ale takie pisma mają charakter tylko zwykłej prośby lub informacji (le caractère d'une pétition ou d'une information pure et simple), i nie mogą wywrzeć tego skutku prawnego, by rada została zajętą tą kwestją i by wywołana była jej interwencja (avoir pour effet juridique de saisir le conseil et de provoquer son intervention). Referent przyjął jako zasadę, że w razie wpłynięcia takiej skargi (określa ją ogólnikowo jako: demande) sekretarz Ligi ma ją

[1]) *Journal Officiel* rok I nr. 8 str. 81—83.

podać do wiadomości członkom Rady (tylko im!), i to jedynie dla informacji; wyraźnie podkreślił, że to nie jest żaden akt prawny (acte juridique) Ligi lub jej organów, toż kompetencja w tej sprawie rozpoczyna się dopiero, jeśli jeden z członków Rady poda do wiadomości Rady (signale à son attention) naruszenie lub niebezpieczeństwo naruszenia praw mniejszości. Równocześnie ma być zawiadomione państwo interesowane; ale takie zawiadomienie nie ma charakteru żądania (une requête), by ono dało Lidze informacje w tej kwestji, nie zawiera konieczności przedstawienia obrony. Referent — jakby z pewnem zdziwieniem — stwierdził, iż sekretarjat przyjął od pewnego czasu praktykę, że każdy taki dokument przesyła także bezpośrednio wszystkim członkom Ligi, t. j. wszystkim państwom, do Ligi należącym. Referent dodaje, iż w razie, jeśli interwencja Ligi zdaje się być pilnie potrzebną (urgente), sekretarjat Ligi — tak samo zresztą postępując, jak w zwykłych przypadkach — może zawiadomić członków Rady w sposób jak najśpieszniejszy (dans le plus bref délai), także telegraficznie, i że każde państwo, reprezentowane w Radzie Ligi, może żądać — zgodnie z regulaminem — natychmiastowego (urgente) zwołania Rady Ligi.

Tak praktyka Ligi w dwóch kwestjach odbiegła od przepisów traktatów: przez stworzenie komitetu trzech, który jakoby mógł zastępować wniosek formalny członka Rady, i przez rozsyłanie wszystkim państwom członkom Ligi skarg, do niej nadesłanych, zgoła bez ich badania, gdy z ducha przepisów traktatów dałoby się uzasadnić co najwyżej przedkładanie takich skarg członkom Rady Ligi jako jedynie legitymowanym do występowania (signaler, saisir) w sposób prawny na Radzie Ligi. Na te odstępstwa od przepisów nie zwrócono jednak dostatecznie uwagi ze strony państw interesowanych.

Z pierwszą interwencją, bardzo zresztą niedostateczną, co do zmian w procedurze, przyjętej w praktyce, wystąpił przedstawiciel Polski przy Lidze w piśmie, noszącem datę

3 czerwca 1921 r.;[1]) tak długo trzeba było czekać na zorjentowanie się, że nie wszystko jest w porządku w działalności Ligi w stosunku do przepisów prawnych. Reprezentant Polski krytykował rozsyłanie bezpośrednio skarg prywatnych, wnoszonych do Ligi, gdy one zawierają często wiadomości jednostronne, niedokładne lub tendencyjne. Zaproponował, by skargi, nie od członków Ligi wychodzące, były poddawane egzaminowi sekretarza Ligi, któryby mógł odmówić traktowania ich (de... donner suite), jeśli podpisani nie mieli odpowiedniego autorytetu (ne possèdent pas d'autorité evidente); zresztą zaś skargi takie miałyby być komunikowane państwu zainteresowanemu, które do trzech tygodni od otrzymania tekstu skargi miałoby oświadczyć, czy da wyjaśnienia. Skargi rozsyłanoby dopiero po upływie tych trzech tygodni, gdyby państwo nie odpowiedziało na zapytanie lub odpowiedziało, że wyjaśnień nie przedłoży. Gdyby zapowiedziało wyjaśnienia, ma czas na to 2 miesiące, poczem dopiero rozsyłaćby można skargi członkom Ligi; alboby ich też nie rozsyłano, gdyby tego sobie życzyło państwo interesowane a sekretarjat uważał, że skarga nie zasługuje na wzięcie jej pod rozwagę.

Przedstawicielstwo polskie popełniło duży błąd przez takie postawienie kwestji. Przyjęło istnienie praktyki, która nie była uprawnioną, dążyło do jej zmiany, zamiast stanąć na stanowisku ściśle prawnem i zaprotestować przeciw rozsyłaniu niczem nie usprawiedliwionemu takich skarg wszystkim członkom Ligi. W ten sposób godziło się więc w zasadzie na takie postępowanie, a już zupełnie godziło się bez zastrzeżeń na to co do skarg państw, będących członkami Ligi, choćby w Radzie Ligi nie miały przedstawicielstwa, kiedy nawet referent rady Tittoni wyraźnie stał na stanowisku, że skargi państw, należących do Ligi, ale w Radzie nie reprezentowanych, stoją narówni z skargami osób prywatnych.

[1]) *Journal Officiel* rok II str. 796—797.

Żądania Polski zostały poparte przez Czechy, które w liście swego reprezentanta z 4 czerwca 1921 r.,[1]) widocznie więc wysłanym w porozumieniu z reprezentantem Polski, nie powołując się na notę polską, podobne stawiały wnioski. Powołały się Czechy na rozesłanie memorjału austrjackiego Związku Przyjaciół Ligi Narodów, w którym prezydent Czech stał się przedmiotem niesłychanych ataków; by zapobiec takim przypadkom, zaproponowały, by sekretarjat Ligi skargi (petitions) korporacyj prywatnych, dotykające honoru lub interesu jednego lub więcej członków Ligi, przedkładał państwu interesowanemu do wyrażenia opinji z terminem dwóch miesięcy, poczem dopiero mogłyby być rozsyłane; w wypadkach wyjątkowych sekretarjat przez ich rozsyłkę powinienby przynajmniej zawiadomić o skardze przedstawiciela państwa interesowanego przy Lidze. I czeski krok również nie był przemyślany dostatecznie co do petitum, jakie stawiano.

Rada Ligi zajęła się tą sprawą na sesji z 23 czerwca 1921 r.; sprawę odesłano do narad delegatów polskiego i czeskiego z sekretarzem Ligi, przyczem dodano, iż uchwały będą obowiązywać te dwa państwa, ale mają być tak opracowane, by inne państwa mogły do nich przystąpić[2]). Wnioski, opracowane w taki sposób, zostały przyjęte 27 czerwca 1921 r.:[3]) o każdej skardze ma być zawiadomione państwo interesowane, ma ono do trzech tygodni od dnia odebrania pisma Ligi przez delegata państwa przy Lidze oświadczyć, czy przedstawi swoje uwagi; jeśli to sobie zastrzeże, ma — od tegoż terminu — przyznany na to czas dwóch miesięcy. Jeśli nie odpowie lub odpowie, że nie nadeśle uwag, lub ich faktycznie nie przedstawi, skargę rozsyła się państwom członkom Ligi. W razie nagłości sprawy może być skarga

1) *Journal Officiel* rok II str. 796—797.
2) Tej uchwały w *Journal Officiel* nie ogłoszono.
3) *Journal Officiel* rok II str. 749—750.

zaraz rozesłana, tylko należy zawiadomić państwo interesowane.

O uchwale powiadomiono inne państwa, które przyjęły zobowiązania o ochronie mniejszości, z tem, że mogą do tych uchwał przystąpić; uczyniły też to one:[1]) Rumunja (7 września 1921), Austrja (24 września 1921), Węgry (8 listopada 1921), Jugosławja (5 grudnia 1921) i Bułgarja (5 stycznia 1922)[2]).

Tylko Jugosławja postawiła z swej strony pewne zastrzeżenia, mianowicie, iż takie skargi powinny: 1) tyczyć się kwestji ochrony mniejszości, zgodnie z przepisami traktatowemi, 2) nie żądać zerwania węzłów politycznych z państwem (ne pas revêtir la forme d'une demande de rupture politique entre minorités et État), 3) nie wychodzić ze źródła anonimowego lub bez autorytetu (mal établie), 4) nie używać gwałtownych wyrażeń (sans violence de langage); w takich wypadkach powinny być odrazu odrzucane.

Nieopatrzny sposób ujęcia sprawy przez Radę Ligi stworzył różnice między sposobem postępowania w tych sprawach wobec różnych państw; dlaczegoż miałaby Jugosławja inaczej być traktowana, niż inne państwa? Prześlepiono, iż przecie ustalenie procedury powinno być jednostajne, gdy w Lidze obowiązuje zasada równości traktowania wszystkich jej członków. Zastrzeżenia Jugosławji okazały się płodne; jak dalej będę mówił, do nich później nawiązano.

Jeszcze nim przyszło do zmiany tej procedury, pomieszczono pewne przepisy co do takich skarg w dwóch deklaracjach z r. 1923: estońskiej i łotewskiej. Wyraźnie stwierdzono — zgodnie z istniejącą już praktyką — iż wnoszenie takich petycyj jest możliwe, ale Liga ma je odsyłać do właściwego rządu, następnie dopiero przedkładać z uwagami rządu dla informacji członkom Rady, mają być jednak a limine odrzucane petycje, pochodzące z źródła anonimowego lub nie

[1]) Tamże rok II str. 981, rok III str. 51—52 i 247.

[2]) Podobno także Albanja.

mającego autorytetu (mal établie), albo pisane w sposób gwałtowny (avec violence de langage), przyczem w deklaracji estońskiej dodano, iż za pochodzące z źródła nieautorytatywnego będą uważane zwłaszcza petycje przysłane z poza Estonji.

Procedura, przyjęta przez praktykę Rady i sekretarjatu Ligi, a lekko tylko zmodyfikowana w rezolucji z 27 czerwca 1921 r., utrzymała się bez zmiany przez przeszło dwa lata. Dopiero w r. 1923 podjęto na nowo tę sprawę ze strony polskiej i czeskiej, przyczem już widać lepsze zorjentowanie się co do kwestyj prawnych. Rozpoczął akcję list polskiego delegata z 16 stycznia 1923 r.[1]). Treść tego długiego pisma jest taka: Traktat o mniejszościach jest narzucony; jako prawo wyjątkowe (loi exceptionelle) należy go tłumaczyć w sensie ścieśniającym (dans un sens restrictif). Zasady słuszności i humanitaryzmu (de l'equité et de l'humanité), tyczące się mniejszości, powinny być stosowane do Polski w imię zasady równości członków Ligi, w taki sposób, w jaki stosowanoby je do wielkich mocarstw, gdyby one takie traktaty podpisały. Ochrona mniejszości powinna być oparta na zasadach wolności i równości, lecz bez narażania konsolidacji (consolidation) tych państw, gdyż naruszenie tej konsolidacji groziłoby skutkami ujemnemi także dla tych mniejszości; wolność i równość mają związać z państwem mniejszości, obca interwencja nie powinna utrudniać stosunków między państwem i mniejszościami. Przyjęty sposób postępowania nie jest dostateczny; rozsyła się skargi ukraińskie i inne, wychodzące ze źródeł, które nie mają legitymacji (qui n'étaient aucunement autorisés). Sprzeczne to jest z traktatem o mniejszościach, gdyż prawo podnoszenia skarg ma tylko członek Ligi, nie związki prywatne (associations privées). Zmiany, proponowane w r. 1921, Rada Ligi przyjęła; ale utworzyła jeszcze w r. 1920 komitet z trzech, gdy traktat

[1]) *Journal Officiel* rok IV str. 480—483.

mówi o podnoszeniu takich spraw tylko przez państwo-członka tej Ligi. Tego rodzaju sposób postępowania dodaje odwagi do wnoszenia skarg; zagraża to normalnemu wykonywaniu sądownictwa. Po takich uwagach następują wnioski: 1) skarg (pétitions) nie wolno komunikować członkom Ligi jak tylko na podstawie wyraźnej uchwały Rady Ligi, powziętej na żądanie jednego z jej członków, 2) badanie, uwagi i uchwały (l'éxamen, les considérations et les conclusions) Komitetu Trzech są tylko pracą charakteru wyłącznie wewnętrznego i informacyjnego (des travaux d'ordre purement intérieur et informatif) na użytek Rady i sekretarjatu Ligi, nie stanowią żadnego aktu prawnego w znaczeniu inicjatywy (sans constituer une action juridique, comportant le droit d'initiative) według ust. 2 art. 12 polskiego traktatu o mniejszościach, 3) procedura przewidziana przez ten ust. 2 artykułu 12 powinna być stosowana dokładnie i ściśle (exactement et strictement) w każdym przypadku, 4) na Radę Ligi może być wnoszona sprawa tylko z wyraźnej i swobodnej (expresse et spontanée) inicjatywy jednego z państw-członków Rady Ligi, z możnością przyłączenia się innych państw, każdego za siebie (individuellement).

List czeskiego ministra spraw zagranicznych nosi późniejszą datę, 5 kwietnia 1923 r., a podany został do wiadomości Rady Ligi dopiero 15 czerwca 1923 r.[1]). Bliski jest polskiego pisma, ale motywacja innego rodzaju, wyłącznie prawnicza: 1) Mniejszości nie tworzą osób prawniczych (constituées comme personnes juridiques). Do Ligi każdy zresztą może przesyłać uwagi, nietylko osoby do mniejszości należące. Niema zaś żadnych organizacyj, któreby miały prawo mówić i działać w imieniu mniejszości; to prawo jest zastrzeżone wyłącznie dla członków Rady Ligi. Jeśli przesyłający uwagi mówią o upoważnieniu mniejszości (autorisation de la minorité), to niema żadnej podstawy, a nieraz czynią

[1]) *Journal Officiel* rok IV str. 717—718.

to osoby niepowołane, i to zgoła w innych celach; 2) przesyłanie takich petycyj do sekretarjatu Ligi, komunikowanie ich członkom Rady Ligi, badanie przez Komitet Trzech — nie stanowi żadnego aktu prawnego (aucun acte juridique), to tylko wezwanie (appel) do Rady Ligi; 3) procedura przyjęta co do takich petycyj ma charakter tylko informacji na użytek członków Rady dla ułatwienia im ich zadań; 4) petycje nie mają charakteru skarg, więc i uwagi, jakie daje państwo interesowane, nie stanowią odpowiedzi, ale są informacją na użytek Ligi; byłoby słuszną rzeczą, by prezydent Ligi mógł termin dwumiesięczny dla przedłożenia uwag państwa w razie potrzeby przedłużać; 5) ponieważ prawo ochrony mniejszości przyznane jest tylko członkom Rady Ligi, a więc takie petycje powinny być komunikowane tylko członkom Rady Ligi, członkom Ligi zaś tylko na żądanie państwa interesowanego lub za uchwałą Rady Ligi, bo ta może postępować, jak uzna za stosowane; 6) nie wszystkie petycje warte są badania, należałoby od niego z miejsca usuwać te, które: a) służą propagandzie, t. j. nie mają charakteru dość poważnego i nie przytaczają dowodów dość ścisłych (allégations assez précises) lub podają informacje, wzgl. tyczą się faktów, zbadanych już przez członków Rady, b) wykraczają poza przepisy traktatów lub c) niezgodne są z godnością państwa.

Ze strony Polski jej delegat przy Lidze wniósł jeszcze dodatkowo drugie pismo z datą 22 sierpnia 1923 r.,[1]) więc tuż przed posiedzeniem Rady Ligi, która miała tą sprawą się zajmować. W tem piśmie postawiono dwa żądania: 1) Petycje, indywidualne czy zbiorowe, powinny być przesyłane do Ligi tylko za pośrednictwem rządu właściwego państwa, jak to jest przepisane co do Górnego Śląska i co do Alandu; rząd mógłby dołączyć swoje uwagi. W razie gdyby petycję wniesiono wprost do Ligi, sekretarjat powinien ją zwrócić z wskazówką, by ją przysłano za pośrednictwem rządu. Przy takiem postępowaniu władza miejscowa dowiadywałaby się

[1]) *Journal Officiel* rok IV str. 1071—1072.

o zażaleniach i mogłaby odrazu zadość im uczynić; mniejszości nie szukałyby pomocy u obcych państw, miałyby do własnego państwa więcej zaufania, stałyby się bardziej lojalne, ilość petycyj uległaby zmniejszeniu. 2) Nie powinny być przyjmowane ani przedstawiane Radzie Ligi petycje, wychodzące od organizacyj międzynarodowych. Jest to bowiem mieszanie się w sprawy obcego państwa, gdy traktaty tworzą stosunki tylko między państwami a ich mniejszościami. Co najwyżej takie petycje mogłyby mieć charakter informacyj pomocniczej natury.

Na sesji Rady Ligi z 5 września 1923 r. przedstawił obszerny referat co do tych żądań referent Rio Branco.[1]) Nie będę go tu streszczał; jakie stanowisko zajął, wynika z rezolucyj, które zgodnie z jego wnioskami zapadły na Radzie Ligi. Rezolucje te są następujące:

1) Petycje, wnoszone do Ligi, by mogły być przedmiotem postępowania określonego uchwałami Rady Ligi z 22 i 25 paźdz. 1920 r. i 27 czerwca 1921 r., mają: a) tyczyć się kwestyj ochrony mniejszości zgodnie z traktatami, w szczególności b) nie powinny zawierać żądania zerwania węzłów politycznych między mniejszościami a państwem (ne doivent pas être présentées sous la forme d'une demande de rupture des liens politiques entre la minorité en question et l'État dont elle fait partie), c) nie mogą pochodzić z źródła anonimowego lub nie mającego autorytetu (d'une source anonyme ou mal établie), d) powinny być pisane bez gwałtowności wyrażeń (sans violence de langage), wreszcie e) powinny podawać informacje lub wskazywać fakty, które nie były już przedmiotem petycyj poprzednio poddanych tej procedurze.

W razie gdyby państwo podniosło zastrzeżenia co do tego, czy nadaje się petycja do przyjęcia (co do jej: recevabilité), sekretarjat Ligi ma przedstawić sprawę prezyden-

---

1) *Journal Officiel* rok IV str. 1426—1431 i 1290—1294.

towi Ligi, który dobierze sobie dwóch członków rady dla jej zbadania; na żądanie państwa kwestja tej procedury powinna być wpisana na porządek dzienny Rady Ligi.

2) Prezydent Ligi może zgodzić się na przedłużenie terminu dwumiesięcznego dla dołączenia uwag państwa, jeśli to państwo tego zażąda, a okoliczności uzasadniają potrzebę zwłoki.

3) Petycje oraz uwagi państwa interesowanego komunikuje się tylko członkom Rady Ligi, innym członkom lub publicznie na żądanie państwa interesowanego lub za uchwałą Rady Ligi, o ile będzie: dument saisi, t. j. jeśli taki wniosek zostanie tam postawiony przez jednego z jej członków.

4) Komitet Trzech ma za jedyne zadanie (pour seul objet) stwierdzić ewentualnie, że zachodzi przypadek, by jeden lub kilku członków rady zwróciło uwagę na naruszenie lub niebezpieczeństwo naruszenia praw mniejszości, ale to prawo członków Rady zostaje w pełni utrzymane.

Takie powzięto rezolucje i o nich postanowiono zawiadomić państwa, które podpisały traktaty lub deklaracje mniejszościowe.

Pewnej modyfikacji uległy one przez uchwałę zebrania (assemblée) Ligi z 26 września 1923 r. Już w rezolucjach o mniejszościach z 21 września 1922 r. zebranie Ligi uchwaliło (jako zdanie ostatnie punktu piątego), iż informacje, zbierane przez sekretarjat Ligi, „mogą być oddawane do dyspozycji państw, członków Ligi, jeśli tego zażądają“ [1]). W związku z tem zebranie z r. 1923 uchwaliło,[2]) iż „petycje komunikuje się tylko członkom Rady, jednak w każdym razie każdy rząd, członek Ligi, może żądać od sekretarjatu, by petycje z uwagami, przedłożone Radzie, były mu też komunikowane“. Bezpodstawnie przyjęta przez sekretarjat procedura znalazła tu odgłos.

---

1) Druk Ligi A. 103. 1922.
2) Druk Ligi A. 98. 1923. I.

Jeśli porównamy rezolucje Rady Ligi z 5 września 1923 r. z żądaniami Polski i Czech, to możemy stwierdzić, iż uznano postulaty polskie, wyrażone w pierwszym liście, oraz czeskie, odrzucono postulaty polskie, które były zawarte w drugim liście z dn. 22 sierpnia 1923 r., o ile zaś chodzi o sformułowanie przepisów, które petycje należy odrazu odrzucać, za podstawę uchwały wzięto zastrzeżenia, uczynione po raz pierwszy przez Jugosławję, gdy przystępowała do uchwał Rady z 27 czerwca 1921 r., potem pomieszczone w deklaracjach estońskiej i łotewskiej.

Tak sprowadzono do właściwej miary charakter petycyj prywatnych, do Ligi wnoszonych. Zaznaczyć należy, iż w dwóch wypadkach — o które potrąca list polski drugi — sprawy wnoszenia skarg do Ligi zostały inaczej unormowane. Jeden wypadek tyczy się Górnego Śląska; konwencja górnośląska z 15 maja 1922 r. dopuściła — ale tylko na lat 15 — możność wnoszenia do Rady Ligi skarg przez te osoby z mniejszości, które się uważają za pokrzywdzone w swoich prawach, a to bądź wprost, bądź w drodze odwołania od rozstrzygnięcia władz miejscowych, w tym ostatnim wypadku przez t. zw. urząd dla spraw mniejszości (ob. bliżej w mej książce p. t. Gdańsk-Górny Śląsk, str. 218—218). Drugi przypadek zachodzi co do Alandu. Według rezolucji z 27 czerwca 1921 r. (art. 7) wnosić może zażalenia lub skargi (plaintes ou réclamations) w sprawie niedostosowania przepisów tej rezolucji sejm alandzki (landsting), i to nie bezpośrednio, lecz przez rząd finlandzki, który może dodać do skargi swoje uwagi.

Co do procedury, to poza traktatami w niektórych deklaracjach i w praktyce przybyła pewna nowość. Po raz pierwszy w rezolucji, tyczącej się wysp Alandzkich, zastrzeżono (art. 7), iż w razie wniesienia przez landsting skarg o naruszenie gwarancyj może Rada Ligi zapytać o zdanie (consulter) trybunał sprawiedliwości międzynarodowej, jeśli będzie chodzić o kwestję prawną. Potem szerzej jeszcze ujęto

taki sposób postępowania. W r. 1923 w sprawie dwóch kwestyj Polskę obchodzących, kolonistów niemieckich i nabyciu obywatelstwa przez urodzenie, Polska zakwestjonowała: 1) kompetencję Ligi w tych sprawach oraz 2) sposób wykładni pewnych kwestyj prawnych. Otóż Rada Ligi Narodów odesłała obie sprawy do stałego trybunału sprawiedliwości międzynarodowej w Hadze pod opinję (avis consultatif) według art. 14 statutu Ligi, na co Polska przystała[1]). W deklaracjach zaś Łotwy z 7 lipca 1923 r. i Estonji z 17 września 1923 r. już ten sposób postępowania przewidziano, a to iż w razie różnicy zdań między jednem z tych państw a Radą Ligi co do kwestyj prawnych lub faktycznych (sur des questions de droit ou de fait) w sprawie deklaracyj rząd odnośny, jak i Rada Ligi, mogą się zwrócić po avis consultatif do tegoż trybunału w Hadze. W przeciwieństwie do przepisu z rezolucji co do Alandu, nietylko kwestje prawne, ale i faktyczne określono jako takie, które można po avis do trybunału odesłać.

Ale jakiż może być rezultat obrad Rady Ligi, jeśli ona zostanie w takiej sprawie „saisi"? Określa to ustęp 2 artykułu 12 traktatu polskiego i jego odpowiedniki: Rada Ligi może postąpić (procéder) w taki sposób (de telle facon) i dać takie instrukcje (instructions), jakie uzna za wskazane i skuteczne (apropriés et efficaces) w danych okolicznościach. Określenie to bardzo niejasne, giętkie. Skuteczne będą przecież instrukcje, jeśli je państwo interesowane zechce wykonać dobrowolnie lub jeśli Liga może zmusić je do tego; a czy może zmusić? W deklaracjach estońskiej i łotewskiej nawet takiego postanowienia niema; wogóle w nich niema mowy, co może zrobić Rada po otrzymaniu informacyj i ewent. zasięgnięciu opinji trybunału. Jak kwestja narazie stoi, ma Rada Ligi tylko broń moralną do dyspozycji. W dwóch konkretnych wypadkach, dotąd jedynych, co do Polski, wyraźnie

[1]) Ob. publikacje trybunału, cytowane na str. 58 w dopisku, nr 6 (co do osadników niemieckich) i nr 7 (co do obywatelstwa).

tej kwestji nie rozstrzygnięto. Wypadków innych dotąd nie było.

IV. **Spory międzynarodowe w sprawach co do mniejszości.** Obok interwencji Rady Ligi przewidują traktaty i deklaracje jeszcze jeden sposób ochrony przepisów mniejszościowych, w nich zawartych, a to w drodze roztrzygnięć arbitrażowych. Nawiązują one do statutu (paktu) Ligi Narodów, który przepisuje w art. 14, iż stały trybunał sprawiedliwości międzynarodowej, utworzony przez Ligę Narodów, będzie rozpatrywał wszystkie spory (différends) charakteru międzynarodowego, które mu strony przedłożą. Art. 12 traktatu specjalnego co do Polski stanowi w ustępie ostatnim, iż w razie jeśli zajdzie różnica zdań w kwestjach prawa lub czynów (de droit ou de fait), tyczących się przepisów tych artykułów, między Polską a jednem z mocarstw głównych lub innem państwem członkiem Rady Ligi Narodów (puissance membre du conseil), będzie taka różnica zdań uważana za spór o charakterze międzynarodowym, określony właśnie w art. 14 statutu Ligi Narodów, i poddany na żądanie tego innego państwa do rozpatrzenia stałemu trybunałowi sprawiedliwości. Przepis ten powtarza się w wszystkich traktatach specjalnych, w traktatach pokoju i deklaracjach szczegółowych (jako ustęp ostatni powoływanych już wyżej artykułów), a więc obowiązuje co do Czech, Jugosławji, Rumunji, Grecji, Austrji, Węgier, Bułgarji, Turcji (według traktatu lozańskiego), Albanji i Litwy.[1]) Niema go w deklaracjach łotewskiej i estońskiej, oraz co do Finlandji; co do tych trzech państw więc ta procedura jest wykluczoną.

Co do treści tego przepisu, to zauważyć należy:

1) Może taki spór powstać tylko między państwem zobowiązanem do ochrony mniejszości a jednem z państw, które mają swoich reprezentantów w Radzie Ligi, więc jednem z państw głównych, bo te stale mają tam przedsta-

[1]) Był ten przepis w traktacie z Armenją.

wicieli, lub jednem z tych obecnie sześciu państw, które są do Rady Ligi wybierane co roku, oczywista więc tylko w ciągu tego roku, kiedy takie państwo ma miejsce w Radzie. Stylizacja tego ustępu nie jest szczęśliwą; mianowicie niewiadomo, czemu użyto terminologji innej, niż ta, która jest właściwą statutowi Ligi. W statucie Ligi państwo, zasiadające w Lidze, określone jest jako representée au conseil (art. 4 ust. 2, 5 i ostatni, art. 15 ust. 4 i ostatni, art. 16 ust. ostatni). Tymczasem w tych artykułach traktatów i deklaracyj, o których tu mowa, użyto wyrażenia: puissance membre du conseil. To samo jednak to oznacza. Starano się, zdaje się, w ten sposób podkreślić, iż uprawnienie do podjęcia sporu międzynarodowego w trybunale należy do państwa, reprezentowanego w Radzie: puissance-membre du conseil, gdy w Radzie Ligi sprawę może podnieść poprostu membre du conseil, fizyczny członek Rady.

2) Spór międzynarodowy może oddać trybunałowi sprawiedliwości międzynarodowej nie państwo, które jest zobowiązane do ochrony mniejszości, lecz tylko państwo, reprezentowane w Radzie Ligi. Rzecz jasna, iż ponieważ chodzi o zobowiązania pierwszego państwa, to przyznanie legitymacji tylko drugiej grupie państw odpowiada możliwościom praktycznym.

3) Nie jest jasna stylizacja co do tego, o jakie kwestje może chodzić przy sporze. Mają to być questions de droit ou de fait concernant ces articles; czy więc wszelkie kwestje sporne z wszystkich artykułów traktatów i deklaracyj, czy też tylko te, które tyczą się kwestyj mniejszościowych, o których mówią poprzednie ustępy tychże artykułów. Logika przemawiałaby za drugą ewentualnością; opinja (avis), wydana przez stały trybunał sprawiedliwości międzynarodowej 15 września 1922 r. w sprawie z art. 4 traktatu polskiego o mniejszościach, idzie w pierwszym kierunku [1]).

[1]) Publications de la Cour permanente de Justice international. Serie B Nr. 7.

Ostatnie zdanie tych artykułów określa skutki oddania sporu trybunałowi. Jego decyzja: 1) jest ostateczna, tak, że od niej niema odwołania (sans appel) i 2) ma tę moc i wartość (force et valeur), jak decyzja wydana na podstawie artykułu 13[1]) paktu Ligi. Ten zaś artykuł 13 paktu, mówiąc o rozstrzyganiu sporów międzynarodowych w drodze arbitrażu, postanawia, iż rozstrzygnięcie ma być wykonane w dobrej wierze (de bonne foi) i że nie wolno się uciekać do wojny w stosunku do państwa, członka Ligi, które się do tego rozstrzygnięcia zastosuje; w razie zaś niewypełnienia rozstrzygnięcia, ma Rada Ligi przedstawić propozycje, któreby zapewniły jego wykonanie (qui doivent en assurer l'effet).

Traktaty i deklaracje nie określają bliżej stosunku między postępowaniem przed Ligą, a postępowaniem przed trybunałem. Z następstwa kolejnego tych przepisów możnaby wyciągać wniosek, że postępowanie drugie uzupełnia pierwsze, t. zn. iż taki spór wobec trybunału może być podniesiony przez państwo dopiero wtedy, jeśli sprawa przed Radą Ligi, wytoczona przez reprezentanta tego państwa, nie doprowadziła do rezultatu, co jest rzeczą bardzo możliwą wobec tego, iż Rada Ligi posiada tylko broń moralną i niema w traktatach czy deklaracjach nawet zastrzeżenia, że państwo musi się orzeczeniu Rady poddać. Inaczej jednak tę kwestję postawiono na zebraniu Ligi w rezolucjach o mniejszościach z 21 września 1922 r. Punkt drugi tych rezolucyj brzmi tak: „W razie różnicy zdań w kwestjach prawa lub faktu, tyczących się zobowiązań z traktatów mniejszościowych, wynikłej między państwem interesowanem a jednem z państw członków Rady Ligi Narodów, zebranie poleca członkom Rady, aby, unikając wszelkiej niepotrzebnej zwłoki, odwoływały się (recommande... de faire appel) do rozstrzygnięcia stałego trybunału sprawiedliwości międzynarodowej, zgodnie z trakta-

[1]) W traktacie rumuńskim przez omyłkę powołano artykuł 14 paktu.

tami mniejszościowemi, oczywista z zastrzeżeniem, że inne sposoby pogodzenia, przewidziane przez pakt, mogą być zawsze użyte". Widocznie więc zebranie stanęło na stanowisku, iż sprawa taka może być wprost oddana pod rozstrzygnięcie trybunału, bez przeprowadzenia uprzednio procedury wobec Rady Ligi.

Byłoby rzeczą właściwą bliższe określenie stosunku tych dwóch procedur do siebie.

Mimo zachęty ze strony zebrania Ligi do wytaczania takich sporów, przecież ani jednego jeszcze nie było wypadku, by zażądano interwencji trybunału. Są to sprawy zbyt drażliwe, by państwa chciały iść na tę drogę.

* * *

Tak się przedstawiają obecnie przepisy i praktyka co do procedury w sprawie ochrony mniejszości, przewidzianej przez traktaty i deklaracje. Był pomysł, by iść jeszcze dalej. Na komisji (szóstej), wybranej przez zebranie Ligi z września 1922 r., przedstawił Gilbert Murray, delegat południowej Afryki, wniosek tej treści: „Komisja sądzi, iż w pewnych okręgach (localités) z ludnością mieszaną ochrona mniejszości może być dostatecznie zapewnioną tylko przez nominację stałych przedstawicieli Ligi, którzy będą mogli zdawać bezstronnie sprawę z zachowania się dwóch lub więcej części ludności".[1]) Wniosek przyjęła podkomisja tej komisji z pewną zmianą, mianowicie w tej formie, iż ustanawianie takich przedstawicieli Ligi mogłoby następować za zgodą interesowanego państwa, i to niekiedy tylko, w okręgach mieszanych, znajdujących się w sytuacji wyjątkowej, gdzie konflikty są bardzo częste i bardzo ostre.[2]) Komisja jednak tego wniosku nie przyjęła.[3]) W obradach zebrania Ligi z r. 1923 już ta kwestja nie została podniesiona.[4])

[1]) Odpis maszynowy A. VI. I. 1922.
[2]) Odpis maszynowy A. VI/4. 1923.
[3]) Odpis maszynowy A. VI/4 1922.
[4]) Druk Ligi A. 98. 1923 I.

Jak widać, początkowo zwłaszcza sekretarjat Ligi poszedł w kierunku jak najszerszego rozwinięcia przepisów o ochronie mniejszości, interpretacji jak najbardziej rozciągliwej przepisów, wypełniania luk i niedomówień w kierunku rozszerzania praw Ligi. Okazały się wkrótce skutki niekorzystne; zapomniano, iż przez takie postępowanie rozdrażniać się będzie stosunki wewnątrz państw, podsycać spory, często bezpodstawne, zamiast prowadzić do załagodzenia konfliktów, do uspokojenia umysłów, popierać rozbijanie państw, na co one oczywista nie mogą się godzić i co nie leży w interesie pokoju światowego. Państwa zaś atakowane czuły się dotknięte w swej suwerenności, zwłaszcza że przepisy o mniejszościach tylko część ich niewielką obowiązują, gdy te, które takie przepisy innym narzuciły, same są od nich wolne i nie myślą im się poddać. A przecież związek Ligi opiera się na zasadzie równości państw, przeciw której te traktaty i deklaracje wykraczają. Nastąpiło otrzeźwienie, zwłaszcza gdy się okazało, że te skargi tak często są przesadzone, nieusprawiedliwione. Liga nawróciła na bardziej realne tory pracy. Jakkolwiek nie wszystko, co robi, może zostać uznane za właściwe pod względem prawnym, celowe pod względem politycznym, jednakże w uchwałach zebrania z r. 1922, podkreślających zadania Ligi łagodzenia przeciwieństw oraz obowiązek mniejszości do lojalnej współpracy z państwem, do którego należą, jak również w rezolucjach Rady Ligi z 5 września 1923 r., ściślej określających procedurę w sprawach mniejszościowych i w dużej mierze kładących tamę nadużyciom prawa ochrony, widać niezaprzeczony postęp.

Celem dalszych zabiegów powinno być wypracowanie ogólnej konwencji o prawach mniejszości, któraby zastąpiła wszystkie traktaty i deklaracje specjalne, a w ten sposób uzgodniła tę kwestję z zasadą równości państw, na której Liga stoi, a przynajmniej stać powinna. Ale to — muzyka dalekiej, bardzo dalekiej przyszłości; nie potrzebuję wyjaśniać, dlaczego.

DODATKI

W dodatkach podaję:

1) zestawienie przepisów traktatów i deklaracyj o mniejszościach oraz

2) rezolucje Rady Ligi Narodów, tyczące się kwestji procedury w sprawie ochrony mniejszości.

Traktatów i deklaracyj nie podaję wszystkich bez wyjątku; pominąłem te, które regulują specjalne stosunki, mianowicie autonomję wysp alandzkich i tylko na lat 15 urządzone stosunki na Górnym Śląsku; chodziło mi bowiem tylko o uwydatnienie ogólnych przepisów (principes généraux), o ochronie mniejszości, które znalazły wyraz w traktatach i deklaracjach. Nie uwzględniłem też w zestawieniach przepisów, tyczących się nabywania obywatelstwa, jako mających omal wyłącznie dorazowe znaczenie, a przytem nie wchodzących właściwie ściśle w zakres praw mniejszościowych.

Ponieważ znaczna część tych przepisów powtarza się w traktatach i deklaracjach, nie podaję takich artykułów lub ich ustępów w całości, ale tylko powołuję odpowiednie artykuły lub ich ustępy z traktatu polskiego (cytuję: Pol.) jako pierwszego z rzędu, który innym służył za wzór, oraz z traktatu pokojowego austrjackiego (cytuję: Austrj.), który znów częściowo był wzorem dla innych traktatów pokojowych. Artykuły traktatu polskiego podaję w urzędowem tłumaczeniu polskiem i do niego dostosowuję inne tłumaczenia.

I.

Traktat z Polską.

Wersal, 28 czerwca 1919 r.

Art. 1.

La Pologne s'engage à ce que les stipulations contenues dans les articles 2 à 8 du présent chapitre soient reconnues comme lois fondamentales, à ce qu'aucune loi, aucun règlement ni aucune action officielle ne soient en contradiction ou en opposition avec ces stipulations et à ce qu'aucune loi, aucun règlement ni aucune action officielle ne prévalent contre elles.

Polska zobowiązuje się, że postanowienia, zawarte w artykułach 2 do 8 niniejszego rozdziału, będą uznane za prawa zasadnicze, że żadna ustawa, żadne rozporządzenie ani żadna działalność urzędowa nie stanie w sprzeczności lub w przeciwieństwie do tych postanowień, że żadna ustawa ani rozporządzenie, ani też żadna działalność urzędowa nie będzie miała wbrew nim mocy.

Art. 2.

Le Gouvernement polonais s'engage à accorder à tous les habitants pleine et entière protection de leur vie et de leur liberté sans distinction de naissance, de nationalité, de langage, de race, ou de religion.

Tous les habitants de la Pologne auront droit au libre exercice, tant public que privé, de toute foi, religion ou croyance, dont la pratique ne sera pas incompatible avec l'ordre public et les bonnes moeurs.

Rząd polski zobowiązuje się udzielać wszystkim mieszkańcom bez różnicy urodzenia, narodowości, języka, rasy czy religji zupełnej i całkowitej ochrony życia i wolności.

Wszyscy mieszkańcy Polski będą mieli prawo swobodnego wykonywania praktyk, zarówno publicznie, jak i prywatnie, każdej wiary, religji lub wierzenia, o ile te praktyki nie będą w niezgodzie z porządkiem publicznym i dobremi obyczajami.

Art. 7

Tous les ressortissants polonais seront égaux devant la loi et jouiront des mêmes droits civils et politiques sans distinction de race, de langage ou de religion.

La différence de religion, de croyance ou de confession ne devra nuire à aucun ressortissant polonais en ce qui concerne la jouissance des droits civils et politiques, notamment pour l'admission aux emplois publics, fonctions et honneurs ou l'exercice des différentes professions et industries.

Il ne sera édicté aucune restriction contre le libre usage par tout ressortissant polonais d'une langue quelconque soit dans les relations privées ou do commerce, soit en matiére de religion, de presse ou de publications de toute nature, soit dans les réunions publiques.

Nonobstant l'établissement par le Gouvernement polonais d'une langue officielle, des facilités appropriées seront données aux ressortissants polonais de langue autre que le polonais, pour l'usage de leur langue, soit oralement, soit par écrit devant les tribunaux.

Wszyscy obywatele polscy bez różnicy rasy, języka lub religji będą równi wobec prawa i korzystać będą z tych samych praw cywilnych i politycznych.

Różnica co do religji, wierzeń lub wyznania nie powinna szkodzić żadnemu obywatelowi polskiemu w korzystaniu z praw cywilnych i politycznych, mianowicie gdy chodzi o dopuszczenie do urzędów publicznych, obowiązków i zaszczytów, lub o wykonywanie różnych zawodów i przemysłu.

Nie będzie wydane żadne ograniczenie swobodnego używania przez obywatela polskiego jakiegokolwiek języka czyto w stosunkach prywatnych lub handlowych, czyto w sprawach religijnych, prasowych lub w publikacjach wszelkiego rodzaju, czyto na zebraniach publicznych.

Bez względu na ustanowienie przez Rząd polski języka urzędowego mają być poczynione obywatelom polskim języka innego, niż polski, odpowiednie ułatwienia w używaniu ich języka w sądach, zarówno ustnie jak na piśmie.

Art. 8.

Les ressortissants polonais, appartenant à des minorités ethniques, de religion ou de langue, jouiront du même traitement et des mêmes garanties en droit et en fait que les autres ressortissants polonais. Ils auront notamment un droit égal à créer, diriger et contrôler à leurs frais des

Obywatele polscy, należący do mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych, będą korzystali z takiego samego traktowania i z takich samych gwarancyj ustawowych oraz faktycznych, jak inni obywatele polscy. Mianowicie będą mieli równe prawa do zakładania, prowadzenia i kontrolo-

institutions charitables, religieuses ou sociales, des écoles et autres établissements d'education, avec le droit d'y faire librement usage de leur propre langue et d'y exercer librement leur religion.

wania własnym kosztem instytucyj dobroczynnych, religijnych lub społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych, oraz prawo swobodnego używania w nich własnego języka i swobodnego w nich wykonywania praktyk swojej religji.

Art. 9.

En matière d'enseignement public, le Gouvernement polonais accordera dans les villes et districts où reside une proportion considérable de ressortissants polonais de langue autre que la langue polonaise, des facilités appropriées pour assurer que dans les écoles primaires l'instruction sera donnée, dans leur propre langue, aux enfants de ces ressortissants polonais. Cette stipulation n'empêchera pas le Gouvernement polonais de rendre obligatoire l'enseignement de la langue polonaise dans lesdites écoles.

Dans les villes et districts, oû réside une proportion considérable de ressortissants polonais appartenant à des minorités ethniques, de religion ou de langue, ces minorités se verront assurer une part équitable dans le bénéfice et l'affectation des sommes, qui pourraient être attribuées sur les fonds publics par le budget de l'Etat, les budgets municipaux et autres, dans un but d'éducation, de religion ou de charité.

Les dispositions du présent article ne seront applicables aux ressortissants polonais de langue allemande que dans les parties de la Pologne qui étaient territoire allemand au 1-er août 1914.

W miastach i okręgach, zamieszkałych przez znaczny odłam obywateli innego języka niż polski, Rząd polski udzieli w sprawach nauczania publicznego odpowiednich ułatwień, aby zapewnić w szkołach początkowych udzielanie dzieciom takich obywateli polskich nauki w ich własnym języku. Postanowienie to nie przeszkodzi Rządowi polskiemu uczynić w tych szkołach nauczania języka polskiego obowiązkowem.

W miastach i okręgach, zamieszkałych przez znaczny odłam obywateli polskich, należących do mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych, mniejszościom tym zostanie zapewniony słuszny udział w korzystaniu oraz w przeznaczeniu sum, które budżet państwowy, budżety miejski lub inne przyznają z funduszów publicznych na cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne.

Postanowienia niniejszego artykułu będą miały zastosowanie do obywateli polskich języka niemieckiego tylko w tych częściach Polski, które dnia 1 sierpnia 1914 r. stanowiły terytorjum niemieckie.

Art. 10.

Des comités scolaires désignés sur place par les communautés juives de Pologne assureront, sous le contrôle général de l'Etat, la répartition de la part proportionnelle des fonds publics assignée aux écoles juives en conformité de l'article 9, ainsi que l'organisation et la direction de ces écoles.

Les dispositions de l'article 9 concernant l'emploi des langues dans les écoles seront applicables aux dites écoles.

Komitety szkolne, wyznaczone na miejscu przez gminy żydowskie w Polsce, zapewnią pod ogólną kontrolą Państwa rozdział stosunkowej części funduszów publicznych, przeznaczonych na rzecz szkół żydowskich, zgodnie z art. 9, zarówno jak organizację i kierownictwo tych szkół.

Postanowienia art. 9 co do używania języków w szkołach stosować się będą do wymienionych szkół.

Art. 11.

Les Juifs ne seront pas astreints à accomplir des actes quelconques constituant une violation de leur Sabbat, et ne devront être frappés d'aucune incapacité s'ils refusent de se rendre devant les tribunaux ou d'accomplir des actes légaux le jour du Sabbat. Toutefois, cette disposition ne dispensera pas les Juifs des obligations imposées à tous les ressortissants polonais en vue des nécessités du service militaire, de la défense nationale ou du maintien de l'ordre public.

La Pologne déclare son intention de s'abstenir de prescrire ou d'autoriser des élections, soit générales, soit locales, qui auraient lieu un Samedi; aucune inscription électorale ou autre ne devra obligatoirement se faire un samedi.

Żydzi nie będą przymuszani do wykonywania jakichkolwiek czynności, stanowiących pogwałcenie szabasu, i nie powinni doznawać jakiegokolwiek umniejszenia swej zdolności prawnej, jeżeli odmówią stawienia się w sądzie lub wykonania czynności prawnych w dzień szabasu. Jednakże postanowienie niniejsze nie zwalnia żydów od obowiązków, nałożonych na wszystkich obywateli polskich ze względu na konieczności służby wojskowej, obrony narodowej lub utrzymania porządku publicznego.

Polska wyraża zamiar nie zarządzania i nie udzielania zezwolenia na wybory — czyto ogólne, czy lokalne — które miałyby się odbywać w sobotę; żadne wciąganie na listy wyborcze lub inne nie powinno się odbywać obowiązkowo w soboty.

Art. 12.

La Pologne agréé que, dans la mesure où les stipulations des articles précédents affectent des personnes appartenant à des minorités de race, de religion ou de langue ces sti-

Polska zgadza się, aby postanowienia artykułów poprzednich, o ile dotyczą osób, należących do mniejszości rasowych, religijnych lub językowych, stanowiły zobowiązanie o zna-

pulations constituent des obligations d'intérêt international et seront placées sous la garantie de la Société des Nations. Elles ne pourront être modifiées sans l'assentiment de la majorité du Conseil de la Société des Nations. Les Etats-Unis d'Amérique, l'Empire britannique, la France, l'Italie et le Japon s'engagent à ne pas refuser leur assentiment à toute modification desdits articles, qui serait consentie en due forme par une majorité du Conseil de la Societé des Nations.

La Pologne agrée que tout Membre du Conseil de la Société des Nations aura le droit de signaler à l'attention du Conseil toute infraction ou danger d'infraction à l'une quelconque de ces obligations, et que le Conseil pourra procéder de telle façon et donner de telles instructions qui paraîtront appropriées et efficaces dans la circonstance.

La Pologne agrée en outre qu'en cas de divergence d'opinion, sur des questions de droit ou de fait concernant ces articles, entre le Gouvernement polonais et l'une quelconque des Principales Puissances alliés ou associées ou toute autre Puissance, Membre du Conseil de la Société des Nations, cette divergence sera considérée comme un différend ayant un caractére international selon les termes de l'article 14 du Pacte de la Société des Nations. Le Gouvernement polonais agrée que tout différend de ce genre sera, si l'autre partie le demande, déféré à la Cour permanente de justice. La décision de la Cour permanente sera sans appel et aura la même force et valeur qu'une décision rendue en vertu de l'article 13 du Pacte.

czeniu międzynarodowem i zostały oddane pod gwarancję Związku Narodów. Nie będą one mogły być zmienione bez zgody większości Rady Związku Narodów. Stany Zjednoczone Ameryki, Imperjum W. Brytanji, Francja, Włochy i Japonja zobowiązują się nie odmawiać swego pozwolenia na jakąkolwiek zmianę powyższych artykułów, któraby uzyskała w należytej formie zgodę większości Rady Związku Narodów.

Polska zgadza się, aby każdy Członek Rady Związku Narodów miał prawo zwracać uwagę Rady na przekroczenie lub niebezpieczeństwo przekroczenia któregokolwiek z tych zobowiązań, oraz żeby Rada mogła postąpić w taki sposób i dać takie instrukcje, jakie uzna za wskazane i skuteczne w danych okolicznościach.

Pozatem Polska zgadza się, aby w razie różnicy zdań w kwestjach prawa lub czynów, przewidzianych niniejszemi artykułami, zachodzącej pomiędzy Rządem polskim a którem z Głównych Mocarstw sprzymierzonych i stowarzyszonych lub jakiem innem Mocarstwem Członkiem Rady Związku Narodów, ta różnica zdań była uważana za spór o charakterze międzynarodowym zgodnie z brzmieniem artykułu 14 Umowy Związku Narodów. Rząd polski zgadza się, aby wszelkie spory tego rodzaju były na żądanie drugiej strony przekazywane stałemu Trybunałowi Sprawiedliwości. Decyzje stałego Trybunału będą bezapelacyjne i będą miały tę samą moc i wartość, co decyzje wydane na zasadzie art. 13 Umowy.

II.

Traktat pokoju z Austrją.

Saint-Germain-en-Laye, 10 września 1919 r.

CZĘŚĆ III — DZIAŁ V

Art. 62.

L' Autriche s'engage à ce que les stipulations contenues dans la présente section soient reconnues comme lois fondamentales, à ce qu'aucune loi, aucun règlement ni aucune action officielle ne soient en contradiction ou en opposition avec ces stipulations et à ce qu'aucune loi, aucun règlement ni aucune action officielle ne prévalent contre elles.

Austrja zobowiązuje się, że postanowienia zawarte w niniejszym dziale będą uznane za prawa zasadnicze, że żadna ustawa, żadne rozporządzenie ani żadna działalność urzędowa nie stanie w sprzeczności lub w przeciwieństwie do tych postanowień, że żadna ustawa, żadne rozporządzenie ani też żadna działalność urzędowa nie będzie miała wbrew nim mocy.

Art. 63 = Pol. art. 2.
Art. 66 = Pol. art. 7.
Art. 67 = Pol. art. 8.
Art. 68 = Pol. art. 9 ust. 1 i 2..

Art. 69 ust. 1.

L' Autriche agrée que, dans la mesure où les stipulations des articles précédents de la présente section affectent des personnes appartenant

Austrja zgadza się, aby postanowienia poprzednich artykułów tego działu, o ile dotyczą osób, należących do mniejszości rasowych, reli-

à des minorités de race, de religion ou de langue, ces stipulations constituent des obligations d'intérêt international et seront placées sous la garantie de la Société des Nations. Elles ne pourront être modifiées sans l'assentiment de la majorité du conseil de la Société des Nations. Les puissances alliées et associées représentées dans le conseil s'engagent respectivement à ne pas refuser leur assentiment à toute modification des dits articles, qui serait consentie en due forme par une majorité du conseil de la Société des Nations.

gijnych lub językowych, stanowiły zobowiązanie o znaczeniu międzynarodowem i zostały oddane pod gwarancję Związku Narodów. Nie będą one mogły być zmienione bez zgody większości Rady Związku Narodów. Mocarstwa sprzymierzone i stowarzyszone, reprezentowane w Radzie, godzą się każde za siebie nie odmawiać swego przyzwolenia na jakąkolwiek zmianę powyższych artykułów, któraby uzyskała w należytej formie zgodę większości Rady Związku Narodów.

Art. 69 ust. 2 i 3 = Pol. art. 12 ust. 2 i 3.

III.

Traktat z Czechosłowacją.

Saint-Germain-en-Laye, 10 września 1919 r.

Art. 1 = Pol. art. 1.
Art. 2 = Pol. art. 2.
Art. 7 = Pol. art. 7.
Art. 8 = Pol. art. 8.

Art. 9 ust. 1.

En matière d'enseignement public le gouvernement tchéco-slovaque accordera dans les villes et districts où réside une proportion considérable de ressortissants tchéco-slovaques de langue autre que la langue tchéque, des facilités appropriées pour assurer que l'instruction sera donnée, dans leur propre langue, aux enfants de ces ressortissants tchéco-slovaques. Cette stipulation n'empêchera pas le gouvernement tchéco-slovaque de rendre obligatoire l'enseignement de la langue tchéque.

W miastach i okręgach, zamieszkałych przez znaczny odłam obywateli języka innego niż czeski, rząd czechosłowacki udzieli w sprawach nauczania publicznego odpowiednich ułatwień, aby zapewnić udzielanie dzieciom takich obywateli czechosłowackich nauki w ich własnym języku. Postanowienie to nie przeszkodzi rządowi czechosłowackiemu uczynić w tych szkołach nauczania języka czeskiego obowiązkowem.

Art. 9 ust. 2 = Pol. art. 9 ust. 2.

Art. 10.

La Tchéco-slovaquie s'engage à organiser le territoire des Ruthènes au sud des Carpathes, dans les frontières fixées par les Principales Puis-

Czechosłowacja zobowiązuje się zorganizować terytorjum ruskie na południe od Karpat w granicach, ustalonych przez główne mocarstwa sprzy-

sances alliées et associées, sous la forme d'une unité autonome à l'intérieur de l'Etat tchéco-slovaque, munie de la plus large autonomie compatible avec l'unité de l'Etat tchéco-slovaque.

mierzone i stowarzyszone, jako jednostkę autonomiczną wewnątrz państwa czechosłowackiego, wyposażoną w jaknajszerszą autonomję, dającą się pogodzić z jednością państwa czechosłowackiego.

Art. 11.

Le territoire des Ruthènes au sud des Carpathes sera doté d'une Diète autonome. Ladite Diète exercera le pouvoir législatif en matière de langue, d'instruction et de religion ainsi que pour les questions d'administration locale et pour toutes autres questions que les lois de l'Etat tchéco-slovaque lui attribueraient. Le Gouverneur du territoire des Ruthènes sera nommé par le Président de la République tchécoslovaque et sera responsable devant la Diète ruthène.

Terytorjum ruskie na południe od Karpat otrzyma autonomiczny sejm. Ten sejm będzie wykonywał władzę ustawodawczą w kwestjach językowych, nauczania i religji, oraz administracji lokalnej i we wszystkich innych kwestjach, które mu przekażą ustawy państwa czecho-słowackiego. Gubernator terytorjum ruskiego będzie ustanawiany przez prezydenta Rzeczypospolitej czechosłowackiej a będzie odpowiedzialny wobec sejmu ruskiego.

Art. 12.

La Tchéco-slovaquie agrée que les fonctionaires du territoire des Ruthènes seront choisis, autant que possible, parmi les habitants de ce territoire.

Czechosłowacja godzi się na to, by urzędnicy terytorjum ruskiego byli dobierani, o ile to tylko będzie rzeczą możliwą, z pośród mieszkańców tego terytorjum.

Art. 13.

La Tchéco-slovaquie garantit au territoire des Ruthénes une représentation équitable dans l'Assemblée législative de la République tchéco-slovaque à laquelle ce territoire enverra des députés élus conformement à la constitution de la République tchéco-slovaque. Toutefois ces députés ne jouiront pas du droit de vote dans la Diète tchéco-slovaque en toutes matières législatives du même ordre que celles attribuées à la Diète ruthène.

Czechosłowacja zapewnia terytorjum ruskiemu słuszne przedstawicielstwo w zgromadzeniu ustawodawczem Rzeczypospolitej czechosłowackiej, do którego to terytorjum wysyłać będzie posłów, wybieranych zgodnie z konstytucją czechosłowacką. W każdym razie ci posłowie nie będą korzystać w sejmie czechosłowackim z prawa głosu we wszystkich takich kwestjach ustawodawczych, które zostały przekazane sejmowi ruskiemu.

Art. 14 = Pol. art. 12.

IV.

Traktat z Jugosławją.

Saint-Germain-en-Laye, 10 września 1919 r.

Art. 1 = Pol. art. 1.
Art. 2 = Pol. art. 2.
Art. 7 = Pol. art. 7.
Art. 8 = Pol. art. 8.
Art. 9 ust. 1 i 2 = Pol. art. 9 ust. 1 i 2.

Art. 9 ust. 3.

Les dispositions du présent article ne seront applicables qu'aux territoires transférés à la Serbie où au Royaume des Serbes, Croates et Slovènes depuis le l-er janvier 1913.

Postanowienia niniejszego artykułu będą miały zastosowanie tylko do terytorjów przypadłych Serbji lub Królestwu Serbów, Kroatów i Słoweńców od 1 stycznia 1913 r.

Art. 10.

L'Etat serbe - croate - slovène agrée de prendre à l'égard des musulmans en ce qui concerne leur statut familial ou personnel toutes dispositions permettant de règler ces questions selon les usages musulmans.

Le Gouvernement serbe-croate-slovène provoquera également la nomination d'un Reiss-ul-Uléma.

L'Etat serbe-croate-slovène s'engage à accorder toute protection aux

Państwo serbsko-kroacko-słoweńskie zgadza się w stosunku do muzułmanów co do ich statutu rodzinnego i osobistego wydać wszelkie zarządzenia, któreby dozwoliły uregulować te kwestje zgodnie ze zwyczajami muzułmańskiemi.

Rząd serbsko-kroacko-słoweński spowoduje również nominację reiss-ul-ulemy.

Państwo serbsko-kroacko-słoweńskie obowiązuje się przyznać wszelką

mosquées, cimetières et autres établissements religieux musulmans. Toutes facilités et autorisations seront données aux fondations pieuses (vakoufs) et aux établissements religieux ou charitables musulmans existants et le Gouvernement serbe-croate-slovène ne refusera, pour la création de nouveaux établisements religieux et charitables aucune des facilités nécessaires qui sont garanties aux autres établissements privés de cette nature.

opiekę meczetom, cmentarzom i innym zakładom religijnym muzułmańskim. Będą przyznane wszelkie ułatwienia i uprawnienia na rzecz fundacyj pobożnych (wakufów) i zakładów religijnych lub dobroczynnych a rząd serbsko-kroacko-słoweński nie odmówi przy tworzeniu nowych zakładów religijnych i dobroczynnych potrzebnych ułatwień, przyznawanych innym prywatnym zakładom tego rodzaju.

Art. 11 = Pol. art. 12.

V.

Traktat pokoju z Bułgarją.

Neuily-sur-Seine 27 listopada 1919 r.

CZĘŚĆ III. DZIAŁ IV.

Art. 49 = Austrj. art. 62.
Art. 50 = Pol. art. 2.
Art. 53 = Pol. art. 7.
Art. 54 = Pol. art. 8
Art. 55 = Pol. art. 9 ust. 1 i 2.
Art. 57 ust. 1 = Austrj. art. 69 ust. 1.
Art. 57 ust. 2 i 3 = Pol. art. 12 ust. 2 i 3.

VI.

Traktat z Rumunją

Paryż, 9 grudnia 1919 r.

Art. 1 = Pol. art. 1.
Art. 2 = Pol. art. 2.
Art. 8 = Pol. art. 7.
Art. 9 = Pol. art. 8.
Art. 10 ust. 1 i 2 = Pol. art. 9 ust. 1 i 2.

Art. 11.

La Roumanie agrée d'accorder, sous le contrôle de l'Etat roumain, aux communautés des Szeckler et des Saxons, en Transylvanie, l'autonomie locale, en ce qui concerne les questions religieuses et scolaires.

Rumunja zgadza się przyznać społecznościom Szeklerów i Sasów w Siedmiogrodzie samorząd lokalny w sprawach religijnych i szkolnych pod kontrolą państwa rumuńskiego.

Art. 12 = Pol. art. 12.

VII.

Traktat pokoju z Węgrami.

Trianon, 4 czerwca 1920 r.

CZĘŚĆ III. DZIAŁ VI.

Art. 54 = Austrj. art. 62.
Art. 55 = Pol. art. 2.
Art. 58 = Pol. art. 7 i 8.
Art. 59 = Pol. art. 9 ust. 1 i 2.
Art. 60 ust. 1 = Austrj. art. 69 ust. 1.
Art. 60 ust. 2 i 3 = Pol. art. 12 ust. 2 i 3.

VIII.

Traktat z Grecją

Sèvres, 10 sierpnia 1920 r.

Art. 1 = Pol. art. 1.
Art. 2 = Pol. art. 2.
Art. 7 ust. 1 = Pol art. 7 ust. 1.
Art. 7 ust. 3, 4 i 5 = Pol. art. 7 ust. 2, 3 i 4.
(Uwaga. Art. 7 ust. 2 traktatu z Grecją został usunięty przez art. 2 raktatu z Grecją, zawartego w Lozannie 24 lipca 1923 r.).
Art. 8 = Pol. art. 8.
Art. 9 ust. 1 i 2 = Pol. art. 9 nst. 1 i 2.

Art. 9 ust. 3.

Les dispositions du présent article ne seront applicables qne sur les territoires transférés à la Grèce depuis le l-er janvier 1913.

Postanowienia niniejszego artykułu będą miały zastosowanie tylko do terytorjów przypadłych Grecji od 1 stycznia 1913.

Art. 10.

Dans les villes ou districts où réside une proportion considérable de ressortisants grecs de religion juive, le gouvernement grec s'engage à ce que les juifs ne soient pas astreints à accomplir des actes quelconques constituant une violation de leur sabbat, et ne soient frappés d'aucune incapacité s'ils refusent de se rendre devant les tribunaux ou d'accomplir

Rząd grecki zobowiązuje się, że w miastach lub powiatach, zamieszkałych przez znaczny odłam obywateli greckich religji żydowskiej, nie będą żydzi zmuszani do wykonywania jakichkolwiek czynności stanowiących pogwałcenie szabasu i nie będą doznawać jakiegokolwiek umniejszenia swej zdolności prawnej, jeśli odmówią stawienia się w sądzie lub wyko-

des actes légaux le jour du sabbat. Toutefois cette disposition ne dispensera pas ces juifs des obligations imposées à tous les ressortissants grecs en vue des necessités du service militaire, de la défense nationale ou du maintien de l'ordre public.

nania czynności prawnych w dzień szabasu. Jednakże postanowienie niniejsze nie zwalnia żydów od obowiązków, nałożonych na wszystkich obywateli greckich ze względu na konieczności służby wojskowej, obrony narodowej lub utrzymania porządku publicznego.

Art. 11.

Pendant une période de six mois après la mise en vigueur du présent Traité, la Grèce s'engage à n'introduire aucun nouveau règlement tendant à modifier le régime foncier dans les territoires acquis par la Grèce en conformité des Traités ayant mis fin à la guerre de 1914—1919.

Grecja zobowiązuje się przez przeciąg sześciu miesięcy od wejścia w życie tego traktatu nie wprowadzać żadnego nowego urządzenia, zmierzającego do zmiany ustroju gruntowego terytorjów, nabytych przez Grecję w zgodzie z traktatami, które położyły kres wojnie 1914—1919 r.

Art. 12.

La Grèce convient d'accorder sous le contrôle de l'Etat hellénique aux communautés des Valaques du Pinde, l'autonomie locale en ce qui concerne les questions religieuses, charitables ou scolaires.

Grecja godzi się przyznać społecznościom Wołochów koło Pindu pod kontrolą państwa helleńskiego samorząd lokalny w kwestjach religijnych, dobroczynnych lub szkolnych.

Art. 13.

La Grèce s'engage à reconnaitre et maintenir les droits traditionnels et les libertés, dont jouissent les communautés monastiques non grecques du Mont-Athos d'après les dispositions de l'article 62 du Traité de Berlin du 13 juillet 1878.

Grecja zobowiązuje się uznać i utrzymać prawa tradycyjne i wolności, z których korzystają społeczności klasztorne nie-greckie na górze Atos zgodnie z postanowieniami artykułu 62 traktatu berlińskiego z 13 lipca 1878.

Art. 14.

La Grèce convient de prendre à l'égard des musulmans toutes dispositions nécessaires pour règler, conformément aux usages musulmans, les

Grecja godzi się wydać w stosunku do muzułmanów wszelkie zarządzenia potrzebne dla uregulowania zgodnie ze z wyczajami muzułmań-

questions de droits de famille et de statut personnel.

L a Grèce s'engage à accorder protection aux mosquées, cimetières et autres établissements religieux musulmans. Pleine reconnaissance et toutes facilités seront assurées aux fondations pieuses (vakoufs), et aux établissements musulmans religieux et charitables actuellement existants, et la Grèce ne refusera, pour la création de nouveaux établissements religieux et charitables, aucune des facilités nécessaires garanties aux autres établissements privés de ce genre.

Art. 16 = Pol. art. 12.

skiemi kwestyj praw rodzinnych i statutu osobistego.

Grecja zobowiązuje się przyznać opiekę meczetom, cmentarzom i innym zakładom religijnym muzułmańskim. Będą przyznane pełne uznanie i wszelkie ułatwienia fundacjom pobożnym (wakufom) i zakładom muzułmańskim religijnym i dobroczynnym obecnie istniejącym, a przy tworzeniu nowych zakładów religijnych i dobroczynnych Grecja nie odmówi jakichkolwiek potrzebnych ułatwień, przyznawanych innym zakładom prywatnym tego rodzaju.

IX.

Deklaracja albańska

2 paźdz. 1921 r.

Art. 1.

Les stipulations continues dans la présente déclaration seront reconnues comme lois fondamentales en Albanie. Aucune loi, aucun règlement, ni aucune action officielle ne seront en contradiction ou en opposition avec ces stipulations et aucune loi, aucun règlement ni aucune action officielle ne prévaudront contre elles, ni maintenant, ni à l'avenir.

Postanowienia zawarte w niniejszej deklaracji będą uznane za prawa zasadnicze Albanji. Żadna ustawa, żadne rozporządzenie, ani żadna działalność urzędowa nie stanie w sprzeczności lub w przeciwieństwie do tych postanowień i żadna ustawa, żadne rozporządzenie ani też żadna działalność urzędowa nie będzie miała wbrew nim mocy, ani obecnie, ani w przyszłości.

Art. 2.

Il sera accordé à tous les habitants de l'Albanie, pleine et entière protection de leur vie et de leur liberté, sans distinction de naissance, de nationalité, de langage, de race ou de religion.

Tous les habitants de l'Albanie auront droit au libre exercice, tant public que privé, de toute fui, religion ou croyance, dont la pratique ne sera pas incompatible avec l'ordre public et les bonnes moeurs. Ils auront le droit de changer de religion.

Wszystkim mieszkańcom Albanji będzie przyznana zupełna i całkowita ochrona ich życia i ich wolności bez różnicy urodzenia, narodowości, języka, rasy i religji.

Wszyscy mieszkańcy Albanji będą mieli prawo swobodnego wykonywania praktyk, zarówno publicznie jak prywatnie, każdej wiary, religji lub wierzenia, o ile te praktyki nie będą w niezgodzie z porządkiem publicznym i dobremi obyczajami. Będą mieli prawo zmieniać religję.

Des mesures appropriées seront prises à l'égard des musulmans pour régler, conformément aux usages musulmans, les questions de droits de famille et de statut personnel.

Będą wydane odpowiednie zarządzenia w stosunku do muzułmanów co do uregulowania w zgodzie ze zwyczajami muzułmańskiemi kwestyj prawa rodzinnego i statutu osobistego.

Art. 4 ust. 1 = Pol. art. 7 ust. 1.

Art. 4 ust. 2.

Un système électoral tenant compte des droits des minorités de race, de religion et de langage sera appliqué en Albanie.

Będzie wprowadzona w Albanji ordynacja wyborcza, uwzględniająca prawa mniejszości rasowych, religijnych i językowych.

Art. 4 ust. 3 i 4 = Pol. art. 7 ust. 3 i 4.
Art. 5 ust. 1 = Pol. art. 8.

Art. 5 ust. 2.

Le Gouvernement albanais, dans les six mois à dater de la présente déclaration, présentera au Conseil de la Société des Nations des renseignements détaillés, concernant le statut légal des communautés religieuses, églises, couvents, écoles, établissements et associations bénévoles des minorités de race, de religion et de langue. Le Gouvernement albanais prendra en considération toutes les recommandations qui lui seront faites par la Société des Nations à ce sujet.

Do sześciu miesięcy od daty niniejszej deklaracji rząd albański dostarczy Radzie Związku Narodów szczegółowych wiadomości co do stanowiska prawnego społeczności religijnych, kościołów, zakonów, szkół, zakładów i stowarzyszeń dobroczynnych mniejszości rasowych, religijnych i językowych. Rząd albański weźmie pod rozwagę wszelkie polecenia, które mu co do tego przedstawi Związek Narodów.

Art. 6 = Pol. art. 9 ust. 1 i 2.

Art. 7 ust. 1.

Dans la mesure où les stipulation des articles précédents de la présente déclaration affectent des personnes appartenant à des minorités de race, de religion ou de langue, ces stipulations constituent des obligations d'intérêt international et se-

Postanowienia powyższych artykułów niniejszej deklaracji, o ile dotyczą osób, należących do mniejszości rasowych, religijnych lub językowych, stanowią zobowiązanie o znaczeniu międzynarodowem i będą oddane pod gwarancję Związku Narodów. Nie

ront placées sous la garantie de la Société des Nations. Elles ne pouront être modifiées sans l'assentiment de majorité du Conseil de la Société des Nations.

będą mogły być zmienione bez zgody większości Rady Związku Narodów.

Art. 7 ust. 2 = Pol art. 12 ust. 2 (ale bez słów na początku: La Pologne agrée que).

Art. 7 ust. 3 = Pol. art. 12 ust. 3 (ale zamiast słów: entre le gouvernement polonais et l'une quelconque des principales puissances alliées et associées ou toute autre puissance — jest zdanie: entre l'Albanie et l'une quelconque des puissances).

X.

Deklaracja łotewska.

7 lipca 1923 r.

(Deklaracja przedstawiciela Łotwy).

Considérant que le règlement de la question des minorités en Lettonis doit tenir compte de la constitution et des droits souverains de l'Etat letton, ainsi que des nécessités sociales, et vu vue, comme l'ai dèja expliqué au conseil dans mes differents mémoires, la Lettonie a, de sa propre volonté, pris des mesures adéquates pour la protection des minorités, et étant donné que divers aspects de la question de la protection des minorités en Lettonie font encore l'objet d'études de la part du gouvernement letton, j'ai l'honneur de proposer que les pourparles entre le gouvernement letton et le conseil de la Société des Nations au sujet de la protection des minorités en Lettonie soient clos. Le conseil aura toutefois le droit de se saisir de nouveau de la question et de rouvrir les pourparlers, si la situation des minorités en Lettonie ne lui semble pas correspondre aux principes généraux

Zważywszy, że przy uregulowaniu kwestji co do mniejszości na Łotwie należy liczyć się z konstytucją i prawami suwerennemi państwa łotewskiego, jak również z koniecznościami społecznemi, i z uwagi też na to, że Łotwa, jak to już wyłożyłem Radzie w różnych moich memorjałach, powzięła z własnej swej woli odpowiednie zarządzenia dla ochrony mniejszości, jak również ze względu, iż różne zagadnienia co do kwestji ochrony mniejszości na Łotwie są jeszcze przedmiotem studjów ze strony rządu łotewskiego, mam zaszczyt postawić wniosek by zamknąć rokowania między rządem łotewskim a Radą Związku Narodów w sprawie ochrony mniejszości na Łotwie. Rada w każdym razie będzie miała prawo zająć się na nowo tą kwestją i wznowić rokowania, jeśliby się jej zdawało, że położenie mniejszości na Łotwie nie odpowiada ogólnym zasadom, mieszczącym się w różnych traktatach,

insrits dans les différents traités dits de minorités. Le gouvernement letton pourra de son coté, également demanmander de rouvrir les négociations.

Je propose, en outre, que les pétitions qui pouraient être, dès maintenant, adresées à la Société des Nations, relatives à la situation des personnes appartenant à des minorités de race, de langue ou de religion en Lettonie, soient transmises pour observations au gouvernement letton. Il va de soi que le secrétariat général de la Société des Nations aurait soin d'écarter les pétitions qui emanent d'une source anonyme, ou mal établie, ou qui sont rédigées avec la violence du langage. Les pétitions reconnues recevables, conjointement avec les observations que le gouvernement letton pourrait désirer présenter, seront communiquées par le secrétariat général aux membres du conseil à titre d'information.

Le gouvernement letton accepte dès maintenant, en principe, de fournir au conseil toutes informations que pourrait désirer celui-ci, s'il se trouve saisi par l'un de ses membres d'une question relative à la situation de personnes appartenant aux minorités de race, de langue ou de religion en Lettonie.

En cas de divergence d'opinion sur des questions de droit ou de fait concernant la présente déclaration, le gouvernement letton se réserve le droit de demander que cette divergence soit déférée á la Cour permanente de justice internationale pour avis cosultatif. Bien entendu, le conseil aura aussi le droit de demander que la question soit déférée à la Cour.

zwanych traktatami o mniejszościach. Rząd łotewski będzie mógł również ze swej strony żądać wznowienia rokowań.

Wnoszę nadto, by petycje, odtąd nadsyłane Związkowi Narodów, a tyczące się położenia osób należących do mniejszości rasowych, językowych lub religijnych na Łotwie, były przekazywane rządowi łotewskiemu dla poczynienia uwag. Rozumie się, iż sekretarjat generalny Związku Narodów będzie odrzucał petycje płynące ze źródła anonimowego lub nie dość pewnego albo gdyby używały gwałtownych wyrażeń. Petycje uznane za dopuszczalne będą przez sekretarjat generalny przesyłane dla informacji członkom rady łącznie z uwagami, które rząd łotewski zechce przedstawić.

Rząd łotewski godzi się w zasadzie odtąd dostarczać Radzie wszelkich informacyj, którychby mogła sobie życzyć, o ile taki wniosek postanowi jeden z jej członków w sprawie tyczącej się położenia osób, należących do mniejszości rasowych, językowych lub religijnych na Łotwie.

W razie różnicy zdań co do kwestyj prawnych lub faktycznych, tyczących się niniejszej deklaracji, rząd łotewski zastrzega sobie prawo żądania, by ta różnica zdań była przekazana stałemu Trybunałowi Sprawiedliwości Międzynarodowej dla wydania opinji doradczej. Oczywista, iż także rada będzie mieć prawo żądania, by taką kwestję przekazano temuż trybunałowi.

XI.

Traktat pokoju z Turcją

Lozanna, 24 lipca 1923 r.

CZĘŚĆ I. DZIAŁ III.

Art. 37.

La Turquie s'engage à ce que les stipulations contenues dans les articles 38 à 44 soient reconnues comme lois fondamentales, à ce qu'aucune loi, aucun règlement, ni aucune action officielle ne soient en contradiction ou en opposition avec ces stipulations et à ce qu'aucune loi, aucun règlement ni aucune action officielle ne prévalent contre elle.

Turcja zobowiązuje się, że postanowienia zawarte w artykułach 38 do 44 będą uznane za prawa zasadnicze, że żadna ustawa, żadne rozporządzenie, ani żadna działalność urzędowa nie stanie w sprzeczności lub w przeciwieństwie do tych postanowień, że żadna ustawa, żadne rozporządzenie ani też żadna działalność urzędowa nie będzie miała wbrew nim mocy.

Art. 88 ust. 1 i 2 = Pol. art. 2.

Art. 38 ust. 3.

Les minorités non-musulmans jouiront pleinement de la libérté de circulation et d'émigration sous réserve des mesures s'appliquant, sur la totalité ou sur une partie du territoire, à tous les ressortisants turcs et qui seraient prises par le gouvernement turc pour la défense nationale ou pour le maintien de l'ordre public.

Mniejszości nie-muzułmańskie będą korzystać w pełni ze swobody przenoszenia się z miejsca na miejsce i emigracji z zastrzeżeniem co do przepisów, które tyczyć się będą — na obszarze całego terytorjum lub jego części — wszystkich obywateli tureckich a zostaną wydane przez rząd turecki ze względu na obronę narodową lub utrzymanie publicznego porządku.

Art. 39 ust. 1 i 2.

Les ressortisants turcs appartenant aux minorités non-musulmanes jouiront des mêmes droits civils et politiques que les musulmans.

Tous les habitants de la Turquie, sans distinction de religion, seront égaux devant la loi.

Obywatele tureccy należący do mniejszości nie-muzułmańskich korzystać będą z tych samych praw cywilnych i politycznych, co muzułmanie.

Wszyscy mieszkańcy Turcji, bez względu na religję, będą równi wobec prawa.

Art. 39 ust. 3 i 4 = Pol. art. 7 ust. 2 i 3.

Art. 39 ust. 5.

Nonobstant l'existence de la langue oficielle, des facilités approprieés seront données aux ressortissants turcs de langue autre que le turc, pour l'usage oral de leur langue devant les tribunaux.

Bez względu na istnienie języka urzędowego mają być poczynione obywatelom tureckim języka innego, niż turecki, odpowiednie ułatwienia w używaniu ustnem ich języka w sądach.

Art. 40.

Les ressortissants turcs appartenant à des minorités non-musulmans jouiront du même traitement et des mêmes garanties en droit et en fait que les autres ressortissants turcs. Ils auront notamment un droit égal à créer, diriger et contrôler à leur frais toutes institutions charitables, religieuses ou sociales, toutes écoles et autres établissements d'enseignement et d'education, avec le droit d'y faire librement usage de leur propre langue et d'y exercer librement leur religion.

Obywatele tureccy, należący do mniejszości nie-muzułmańskich, będą korzystali z takiego samego traktowania i z takich samych gwarancyj ustawowych i faktycznych, jak inni obywatele tureccy. Mianowicie będą mieli równe prawa zakładania, prowadzenia i kontrolowania własnym kosztem instytucyj dobroczynnych, religijnych lub społecznych, wszelkich szkół i innych zakładów nauczania i wychowawczych, oraz prawo swobodnego używania w nich własnego języka i swobodnego w nich wykonywania praktyk swojej religji.

Art. 41.

En matière d'enseignement public, le gouvernement turc accordera dans les villes et districts où réside une proportion considérable de ressortissants non-musulmans, des facili-

W miastach i okręgach, zamieszkałych przez znaczny odłam obywateli nie-muzułmanów, rząd turecki udzieli w sprawach nauczania publicznego odpowiednich ułatwień, aby za-

tés appropriées pour assurer que dans les écoles primaires l'instruction soit donnée dans leur propre langue aux enfants de ces ressortissants turcs. Cette stipulation n'empêchera pas le gouvernement turc de rendre obligatoire l'enseignement de la langue turque dans lesdites écoles.

Dans les villes ou districts où existe une proportion considérable de ressortisants turcs appartenants à des minorités non-musulmanes, ces minorités se verront assureru ne part équitable dans le benefice et l'affectation des sommes qui pourraient être attribuées sur les fonds publices par le budget de l'Etat, les budgets municipaux ou autres, dans un but d'éducation, de religion ou de bienfaisance.

Les fonds en question seront versés aux représentants qualifiés des établissements et institutions intéressés.

pewnić w szkołach początkowych udzielanie dzieciom takich obywateli tureckich nauki w ich własnym języku. Postanowienie to nie przeszkodzi rządowi tureckiemu uczynić w tych szkołach nauczanie języka tureckiego obowiązkowem.

W miastach i okręgach, w których znajduje się znaczny odłam obywateli tureckich należących do mniejszości nie-muzułmańskich, mniejszościom tym zostanie zapewniony słuszny udział w korzystaniu oraz w przeznaczaniu sum, które budżet państwowy, budżety miejskie lub inne przyznają z funduszów publicznych na cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne.

Wchodzące tu w rachubę fundusze będą przekazywane do rąk uprawnionych reprezentantów interesowanych zakładów i instytucyj.

Art. 42.

Le gouvernement turc agrée de prendre à l'égard des minorités non-musulmanes, en ce qui concerne leur statut familial ou personnel, toutes dispositions permettant de régler les questions selon les usages de ces minorités.

Ces dispositions seront élaborées par des commisions spéciales composées en nonbre égal de représentants du gouvernement turc et de représentants de chacune des minorités intéressées. En cas de divergence, le gouvernement turc et le Conseil de la Société des Nations nommeront d'un commun accord un surarbitre choisi parmi les iurisconsultes européens.

Rząd turecki godzi się powziąć w stosunku do mniejszości nie-muzułmańskich wszelkie zarządzenia tyczące się statutu rodzinnego i osobistego, któreby dozwoliły uregulować te kwestje zgodnie ze zwyczajami tych mniejszości.

Zarządzenia te opracują specjalne komisje, złożone w równej liczbie z przedstawicieli rządu tureckiego i z przedstawicieli każdej z interesowanych mniejszości. W razie różnicy zdań rząd turecki i Rada Ligi Narodów ustanowią za wspólną zgodą superarbitra, którego wybiorą z pośród prawników europejskich.

Le gouvernement turc s'engage à accorder toute protection aux églises, synagoges, cimetières et autres établissements religieux des minorités précitées. Toutes facilités et autorisations seront données aux fondations pieuses et aux établissement religieux et charitables des mêmes minorités actuellement existant en Turquie, et le gouvernement turc ne refusera pas, pour la création de nouveaux etablissements religieux et charitables aucune de facilités nécesaires qui sont garanties aux autres établissements privés de cette nature.

Rząd turecki zobowiązuje się przyznać wszelką opiekę kościołom, synagogom, cmentarzom i innym zakładom religijnym poprzednio omawianych mniejszości. Wszelkie ułatwienia i uprawnienia będą przyznane fundacjom pobożnym i zakładom religijnym i dobroczynnym obecnie istniejącym w Turcji, a tworzeniu nowych zakładów religijnych i dobroczynnych rząd turecki nie odmówi żadnego z potrzebnych ułatwień, przyznanych innym zakładom prywatnym tego rodzaju.

Art. 43.

Les ressortissants turcs, appartenats aux minorités non-musulmanes, ne seront pas astreints à accomplir un acte quelconque constituant une violation de leur foi ou de leurs pratiques religieuses, ni frappées d'aucune incapacité s'ils refusent de comparaître devant les tribunaux ou d'accomplir quelque acte légal le jour de leur repos hebdomadaire.

Toutefois, cette disposition ne dispensera pas ces ressortissants turcs des obligations imposées à tous autres ressortissants turcs en vue du maintien de l'ordre public.

Obywatele tureccy, należący do mniejszości nie-muzułmańskich, nie będą przymuszani do wykonywania jakichkolwiek czynności, któreby były pogwałceniem ich wiary lub ich praktyk religijnych, ani nie powinni doznawać jakiegokolwiek umniejszenia swej zdolności prawnej, jeżeli odmówią stawienia się w sądzie lub wykonania jakichkolwiek czynności prawnych w dniu ich spoczynku tygodniowego.

Jednakże postanowienie niniejsze nie zwalnia tych obywateli tureckich od obowiązków, nałożonych na wszystkich innych obywateli tureckich ze względu na utrzymanie porządku publicznego.

Art. 44 ust. 1.

La Turquie convient que, dans la mesure ou les articles précédents de la présente section affectent les ressortissants non-musulmans de la Turquie, ces stipulations, constituent

Turcja godzi się, aby postanowienia poprzedzających artykułów niniejszego działu, o ile dotyczą obywateli nie-muzułmańskich Turcji, stanowiły zobowiązanie o znaczeniu mię-

des obligations d'intérêt international et soient placées sous la garantie de la Société des Nations. Elles ne pourront être modifiées sans l'assentiment de la majorité du conseil de la Société des Nations. L'empire britannique, la France, l'Italie et le Japon s'engagent, par les présents, à ne pas refuser leur assentiment à toute modification desdits articles qui serait consentie en due forme par la majorité du conseil de la Société des Nations.

dzynarodowem i zostały oddane pod gwarancję Związku Narodów. Nie będą one mogły być zmienione bez zgody większości Rady Związku Narodów. Imperjum brytyjskie, Francja, Włochy i Japonja zobowiązują się nie odmawiać swego przyzwolenia na jakąkolwiek zmianę powyższych artykułów, któraby uzyskała w należytej formie zgodę większości rady Związku Narodów.

Art. 44 ust. 2 = Pol. art. 12 ust. 2.

Art. 44 ust. 3 = Pol. art. 12 ust. 3 (ale zamiast: l'une quelconque des pricipales puissances alliées et associées — jest: l'une quelconque des autres puissances signataires).

Art. 45.

Les droits reconnus par les stipulations de la présente section aux minorités non-musulmans de la Turquie, sont également reconnus par la Grèce à la minorité musulmane se trouvant sur son territoire.

Prawa przyznane przez postanowienia niniejszego działu mniejszościom nie-muzułmańskim Turcji przyznaje również Grecja mniejszości muzułmańskiej znajdującej się na jej terytorjum.

XII.

Deklaracja estońska

z 17 września 1923 r.

REZOLUCJA RADY ZWIĄZKU NARODÓW:

I.

Le conseil de la Société des Nations prend acte des renseignements qui lui ont été fournis sur la situation des minorités de race, de langue et de religion en Esthonie, par le représentant de l'Esthonie dans son rapport du 28 août 1923, et d'après lesquels la protection des minorités en Esthonie se trouve actuellement assurée par la constitution esthonienne d'une manière conforme aux principes généraux de la protection des minorités.

Rada Związku Narodów przyjmuje do wiadomości wyjaśnienia co do stanowiska mniejszości rasowych, językowych i religijnych w Estonji, dostarczone jej przez przedstawiciela Estonji w jego referacie z 28 sierpnia 1923 r., według których ochrona mniejszości w Estonji jest obecnie zabezpieczoną przez Konstytucję estońską w sposób zgodny z ogólnemi zasadami ochrony mniejszości.

II.

Le conseil aura le droit de connaître à nouveau du statut des minorités en Esthonie dans le cas où celui-ci cesserait d'assurer l'application des dits principes généraux, conformément au voeu de l'Assemblée de la Société des Nations, en date du 15 decembre 1920.

Rada będzie mieć prawo zbadania na nowo prawnych przepisów co do mniejszości w Estonji w razie, gdyby one przestały zapewniać stosowania tychże ogólnych zasad zgodnie z życzeniem zebrania Związku Narodów z daty 15 grudnia 1920 r.

A cette fin, le conseil pourra demander au gouvernement esthonien de lui fourn'r des informations qu'il pourrait desirer sur toutes questions relatives à la situation des personnes appartenant aux minorités de race, de langue ou de religion, dont il se trouverait saisi par l'un de ses membres.

W tym celu rada będzie mogła domagać się od rządu estońskiego dostarczenia jej wiadomości, jakich mogłaby pragnąć, co do wszystkich kwestyj, tyczących się położenia osób należących do mniejszości rasowych, językowych i religijnych, o ileby na radzie postawił taki wniosek jeden z jej członków.

III.

En cas de divergence d'opinion sur des questions de droit ou de fait concernant la présente résolution, cette divergence pourra être déférée, pour avis consultatif, à la Cour permanente de justice internationale.

W razie różnicy zdań co do kwestyj prawnych lub faktycznych, tyczących się niniejszej rezolucji, różnica ta będzie mogła być przekazana dla wydania opinji doradczej stałemu Trybunałowi Sprawiedliwości Międzynarodowej.

IV.

La présente résolution sera communiquée, pour information, à l'Assemblée.

Niniejszą rezolucję prześle się dla informacji zebraniu Związku Narodów.

DEKLARACJA PRZEDSTAWICIELA ESTONJI:

J'ai l'honneur d'accepter, au nom de mon gouvernement, le texte de la résolution présentée au conseil, concernant la protection des minorités en Esthonie.

Il est entendu que le conseil ne demandera au gouvernement esthonien des informations relatives à la situation des personnes appartenant aux minorités de race, de langue ou de religion que lorsqu'il aura été saisi par l'un de ses membres.

D'autre part, le gouvernement esthonien tient à préciser que toutes informations adressées à la Société

W imieniu mego rządu mam zaszczyt przyjąć rezolucję przedłożoną radzie a tyczącą się ochrony mniejszości w Estonji.

Oczywista, iż rada będzie mogła domagać się od rządu estońskiego informacyj co do położenia osób, należących do mniejszości rasowych, językowych lub religijnych tylko, jeśli taki wniosek postawi jeden z jej członków.

Z drugiej strony rządowi estońskiemu zależy na ścisłem określeniu, że wszelkie informacje, przesyłane

des Nations devront tout d'abord lui être communiquées par le secrétariat général, à l'exception, toutefois, de celle qui, redigées avec la violence de langage ou émanant d'une source anonyme ou mal établie (specialement s'il peut être présumé qu'elles ont une origine extérieure à l'Esthonie), devront, pour l'une ou l'autre raison, être purement et simplement écartées par le secrétariat général. Seules, les informations reconnues recevables seront, conjointement avec les observations que le gouvernement esthonien jugerait bon de présenter, communiquées, à titre d'information aux membre du conseil par le secrétariat général.

Il doit, en outre, être bien entendu que la présente déclaration forme, avec la resolution soumise au conseil, un tout inséparable qui ne saurait, par ailleurs, être considéré comme constituant un traité de minorités.

Związkowi Narodów, mają być przedewszystkiem doręczane przez generalny sekretarjat temuż rządowi, w każdym razie z wyjątkiem tych, które ze względu na gwałtowność wyrażeń lub jako pochodzące z źródła anonimowego lub nie dość pewnego (zwłaszcza gdyby można przypuszczać, że wychodzą z zewnątrz Estonji) powinny być z tej lub owej przyczyny wprost z miejsca odrzucane przez sekretarjat generalny. Tylko informacje uznane za dopuszczalne wraz z uwagami, które rząd estoński będzie uważał za właściwe przedstawić, będą przesyłane przez sekretarjat generalny dla informacji członkom rady.

Ma się rozumieć nadto, że niniejsza deklaracja tworzy wraz z rezolucją przedłożoną radzie nierozdzielną całość, która zresztą nie może być uważaną za stanowiącą traktat o mniejszościach.

XIII.

Referat przyjęty przez Radę Związku Narodów

22 października 1920 r.

Le conseil de la Société des Nations a jugé utile de déterminer la nature et les limites des garanties établies par les différents traités à l'égard de la protection des Minorités.

Les stipulations des Traités concernant les Minorités sont en général conçues dans les termes suivants:

„Le pays intéressé agrée que dans la mesure où les stipulations des articles précédents affectent des personnes appartenant à des minorités de race, de religion ou de langue, ces stipulations constituent des obligations d'un intérêt international et seront placés sous la garantie de la Société des Nations".

Les stipulations relatives aux minorités déclarent ensuite que le pays intéressé „agrée que tout membre du conseil de la Société des Nations aura le droit de signaler à l'attention du Conseil toute infraction ou danger d'infraction, à l'une quelconque de ces obligations, et que le Conseil pourra procéder de telle fa-

Rada Związku Narodów uznała za rzecz pożyteczną określenie natury i granic gwarancyj, ustanowionych przez różne traktaty co do ochrony mniejszości.

Postanowienia traktatu, tyczące się mniejszości, sformułowane są naogół w następujących słowach:

„Kraj interesowany zgadza się, aby postanowienia artykułów poprzednich, o ile dotyczą osób, należących do mniejszości rasowych, religijnych lub językowych, stanowiły zobowiązanie o znaczeniu międzynarodowem i zostały oddane pod gwarancję Związku Narodów".

Postanowienia tyczące się mniejszości określają następnie, iż kraj interesowany „zgadza się, by każdy członek Rady Związku Narodów miał prawo zwracać uwagę rady na przekroczenie lub niebezpieczeństwo przekroczenia któregokolwiek z tych zobowiązań, oraz żeby Rada mogła postąpić w taki sposób i dać takie in-

çon et donner telles instructions qui paraîtront appropriées et efficaces dans la circostance". Les pays intéressés agréent, en outre, qu'en cas de divergence d'opinion sur des questions de droit, ou de fait concernant ces articles, entre le Gouvernement intéressé et l'une quelconque des puissances membres du Conseil de la Société des Nations, cette divergence sera considérée comme un différend ayant un caractère international selon les termes de l'Art. 14 du Pacte; ce différend sera, si l'autre Partie le demande, déféré à la Cour Permanente de Justice.

Jusqu'à présent, le droit international confiait la garantie de l'exécution des dispositions de ce genre aux Grandes Puissances. Les traités de Paix ont inauguré un nouveau système: ils ont fait appel à la Société des Nations.

Le Conseil et la Cour Permanente de Justice sont les deux organes chargés d'assurer l'application de la garantie.

Il ne sera pas inutile de définir tout d'abord clairement le sens exact du terme „garantie de la Société des Nations". Il semble évident que cette stipulation signifie avant tout que les dispositions concernant les minorités sont intangibles; c'est-à-dire elles na peuvent pas être modifiées dans le sens de porter une atteinte quelconque aux droits actuellement reconnus, et sans l'assentiment de la majorité du Conseil de la Société. En second lieu, cette stipulation signifie que la Société doit s'assurer que les dispositions relatives à la protection des Minorités sont constamment xécutées.

strukcje, jakie uzna za wskazane i skuteczne w danych okolicznościach". Kraje interesowane godzą się nadto, żeby w razie różnicy zdań w kwestjach prawa lub czynów przewidzianych temi artykułami, zachodzącej pomiędzy rządem interesowanym a jakiem innem mocarstwem, członkiem Rady Związku Narodów, ta różnica zdań uważana była za spór o charakterze międzynarodowym zgodnie z brzmieniem art. 14 umowy; taki spór będzie, jeśli jedna strona tego zażąda, przekazany stałemu trybunałowi sprawiedliwości międzynarodowej.

Dotychczas prawo narodów powierzało gwarancję wykonania postanowień tego rodzaju wielkim mocarstwom. Traktaty pokojowe rozpoczęły nowy system; zwracają się one do Związku Narodów.

Rada i stały Trybunał Sprawiedliwości są temi dwoma organami, na które nałożono obowiązek zapewnienia zastosowania gwarancji.

Nie będzie rzeczą zbędną określić przedewszystkiem jasno istotny sens słów: „gwarancja Związku Narodów". Wydaje się rzeczą oczywistą, iż to zobowiązanie oznacza przedewszystkiem, iż postanowienia tyczące się mniejszości są nietykalne, t. j. nie mogą być zmienione w tym sensie, by naruszone zostały jakiekolwiek prawa obecnie uznane, i bez zgody większości rady Związku. W drugim rzędzie oznacza to zobowiązanie, że Związek ma zapewnić stałe wykonywanie postanowień tyczących się ochrony mniejszości.

Le Conseil doit entrer en fonctions en cas d'infraction à l'une quelconque des obligations à l'égard des dites minorités. Les Traités en cette matière sont très clairs: ils indiquent la procédure à suivre.

Le droit de signaler les infractions ou les dangers d'infraction est réservé aux membres du Conseil. Il s'agit ici en quelque sorte d'un droit et d'un pouvoir des Puissances représentées au Conseil: par ce droit, elles sont en effet invitées à porter un intérêt tout particulier à la protection des Minorités.

Evidemment, ce droit n'exclut point la faculté des Minorités elles mêmes ou bien des Etats non représentés au Conseil de signaler à la Société des Nations toute infraction ou tout danger d'infraction, mais cet acte doit conserver le caractère d'une pétition, ou d'une information pure et simple, elle ne peut pas avoir pour effet juridique de saisir le Conseil et de provoquer son intervention.

Par conséquent, quand une demande relative aux questions de minorités est adressée à la Société des Nations, le Secretaire Général doit en donner communication, sans commentaire, aux membres du Conseil pour information. Cette transmission ne constitue pas encore un acte juridique de la Société ou de ses organes. La compétence du Conseil à s'occuper de la question surgit simplement si un de ses membres signale à son attention l'infraction ou le danger d'infraction qui a fait l'objet de la pétition ou de l'information.

Rada ma rozpocząć swoją działalność w razie naruszenia któregokolwiek z zobowiązań co do tych mniejszości. W tym względzie traktaty są bardzo jasne: nakazują sposób postępowania.

Prawo zwracania uwagi na naruszenia lub niebezpieczeństwo naruszenia jest zastrzeżone dla członków Rady. Chodzi tu w pewnej mierze o prawo i o obowiązek państw, reprezentowanych w radzie: przez przyznanie im tego prawa w rezultacie wzywa się je, by okazywały zgoła specjalne zainteresowanie ochroną mniejszości.

Oczywiście, że to prawo nie wyklucza wcale możności, by prawa mniejszości lub też państwa nie reprezentowane w Radzie zwracały uwagę Związku Narodów na wszelkie naruszenia lub wszelkie niebezpieczeństwa naruszenia, lecz taki akt ma zachować charakter petycji lub prostej i zwykłej informacji, nie może pociągnąć skutku prawnego, by Rada tą kwestją musiała się zająć, ani wywołać jej interwencji.

Wobec tego, jeśli wpłynie do Związku Narodów żądanie tyczące się kwestyj mniejszościowych, sekretarz generalny ma podać je, bez komentarza, do wiadomości członków Rady. Takie przesłanie nie stanowi jeszcze aktu prawnego Związku czy jego organów. Konieczność zajęcia się kwestją powstaje dla Rady dopiero, jeśli jeden z jej członków zwróci jej uwagę na naruszenie lub niebezpieczeństwo naruszenia, którem zajmuje się petycja lub informacja.

L'Etat intéressé, s'il fait partie de la Société, est aussi renseigné en même temps que le Conseil de l'objet de la demande; en effet, le Secrétaire Général depuis quelque temps a établi que tout document communiqué pour information aux membres du Conseil soit en principe immédiament communiqué aussi à tous les membres de la Société. Cette communication, qui peut permettre à l'Etat intéressé de soumettre aux membres du Conseil les considérations qu'il juge désirables, n'a pas pourtant le caractère d'une requête de la Société en vue d'obtenir des rênseignements au sujet de la demande, ni elle n'implique non plus pour l'Etat intéressé la nécessité de présenter des documentations à sa défense.

Dans le cas où, d'après une pétition, l'intervention de la Société paraît urgente, le Secrétaire-Général pourra également suivre la procédure sus, mentionnée-seulement en considération de l'urgence, il communiquera dans le plus bref délai (télégraphiquement s'il le juge nécessaire), la demande en question aux membres du Conseil

Chaque Puissance représentée au Conseil pourra en exiger la convocation urgente selon les dispositions du règlement en vigueur.

Cette précaution aura pour objet d'empêcher tout acte soudain d'opression des minorités.

Si le Conseil partage l'interprétation que j'ai eu l'honneur de vous ex-

Państwo interesowane, jeżeli należy do Związku, zawiadamia się równocześnie, jak Radę, o przedmiocie żądania; w istocie zaprowadził sekretarz generalny praktykę od pewnego czasu, że każdy dokument, przesyłany dla informacji członkom Rady, wysyła się w zasadzie natychmiast także wszystkim członkom Związku. Takie zawiadomienie, które umożliwia państwu interesowanemu przedłożenie członkom Rady uwag, o ile uważa je za wskazane, nie ma jednak charakteru żądania ze strony Związku, by jej dostarczono wyjaśnień w tym przedmiocie, ani tem bardziej nie zmusza państwa interesowanego do przedstawienia dowodów w jego obronie.

W razie jeśli po wniesieniu petycji wydaje się rzeczą pilną interwencja ze strony Związku, sekretarz generalny będzie mógł również zastosować ten sposób postępowania, tylko z uwagi na konieczność pośpiechu prześle żądanie członkom rady w jak najkrótszym razie (telegraficznie, o ile potrzeba).

Każde państwo, reprezentowane w Radzie, może domagać się natychmiastowego jej zwołania stosownie do postanowień obowiązującego regulaminu.

Takie zastrzeżenie ma na celu zapobiec wszelkiemu niespodziewanemu aktowi ucisku mniejszości.

Jeśli Rada podziela interpretację, którą miałem zaszczyt przedłożyć,

poser, il pourrait adopter la résolution suivante :

Resolution:

Le Conseil invite ses membres à attirer d'une manière toute spéciale l'attention des leurs gouvernements sur les conclusions exposées dans le présent rapport.

mogłaby uchwalić następującą rezolucję:

Rezolucja:

Rada prosi swoich członków, by z naciskiem raczyli zwrócić uwagę ich rządów na konkluzje, wyrażone w niniejszym raporcie.

XIV.

Rezolucja Rady Związku Narodów

z 25 października 1920 r.

Pour définir les conditions dans lesquelles le Conseil exercera les fonctions qui lui sont attribuées par le Pacte et par divers traités pour la protection des Minorités, le Conseil approuve la résolution suivante qui sera insérée dans son règlement intérieur:

En vue de faciliter aux Membres du Conseil l'exercice de leurs droits et devoirs en ce qui concerne la protection des Minorités, il est désirable que le Président et deux Membres désignés par lui dans chaque cas, procèdent à l'examen de toute pétition ou communication à la Société des Nations ayant trait à une infraction ou à un danger d'infraction aux clauses des Traités pour la protection des Minorités. Cet examen aura lieu aussitôt que la pétition ou la communication en question aura été portée à la connaissance des Membres du Conseil.

By określić warunki, w których Rada wykonywać będzie funkcje, przyznane jej przez statut i rozmaite traktaty co do ochrony mniejszości, Rada uchwala następującą rezolucję, która zostanie wpisana w jej regulamin wewnętrzny:

W celu ułatwienia członkom Rady wykonywania ich praw i obowiązków co do ochrony mniejszości jest rzeczą pożądaną, aby jej prezydent i dwaj członkowie, przez niego w każdym poszczególnym wypadku wyznaczeni, przeprowadzali zbadanie każdej petycji lub zawiadomienia, wniesionych do Związku Narodów, a tyczących się naruszenia lub niebezpieczeństwa naruszenia przepisów traktatów o ochronie mniejszości. Do takiego badania przystąpi się, jak tylko dotycząca petycja lub zawiadomienie zostaną podane do wiadomości członków Rady.

XV.

Rezolucja Rady Związku Narodów

z 27 czerwca 1921 r.

En se référant au rapport de M. Tittoni, approuvé le 22 Octobre 1920, à Bruxelles, le Conseil de la Société des Nations décide que:

Toute demande relative à la protection des minorités, en vertu des stipulations des Traités, émanant de requérants qui n'ont pas qualité de Membres de la Société des Nations, sera communiquée immédiatement à l'Etat intéressé.

L'Etat intéressé sera tenu d'informer le Secrétaire Général, dans les trois semaines à dater du jour où son représentant auprès du Secrétariat de la Société des Nations aura reçu le texte d'une telle demande, s'il se propose de transmettre des observations à ce sujet.

Au cas où l'Etat intéressé ne répondrait pas dans les trois semaines, ou déclarerait qu'il s'abstient de faire des observations, la demande en question sera communiquée aux Membres de la Société des Nations, conformément à la procédure prévue par le rapport de M. Tittoni.

W związku z referatem p. Tittoniego, przyjętym 22 paźdz. 1920 r. w Brukseli, Rada Związku Narodów uchwala:

Każde żądanie tyczące się ochrony mniejszości w myśl postanowień traktatów, stawiane przez petentów nie mających charakteru członków Związku Narodów, będzie przesyłane natychmiast państwu interesowanemu.

Państwo interesowane ma powiadomić sekretarjat generalny do trzech tygodni od dnia, kiedy jego przedstawiciel przy sekretarjacie Związku Narodów otrzyma tekst takiego żądania, czy ma zamiar dołączyć swoje uwagi w tym przedmiocie.

W razie jeśli państwo interesowane nie da odpowiedzi do trzech tygodni lub oświadczy, iż wstrzyma się od uwag, żądanie takie prześle się członkom Związku Narodów zgodnie ze sposobem postępowania, przewidzianym w referacie p. Tittoniego.

Au cas où l'Etat intéressé déclarerait qu'il désire présenter des observations, un délai de deux mois à dater du jour où son représentant auprès du Secrétariat de la Société des Nations a reçu le texte de la demande, lui sera accordé à cet effet. Après avoir reçu les observations, le Secrétaire Général fera communiquer aux Membres de la Société des Nations la demande conjointement avec observations susdites.

Dans les cas exceptionnels et d'une extrême urgence, le Secretaire Général est tenu, avant la communication de la demande aux Membres de la Société des Nations, d'en informer le représentant de l'Etat intéressé auprès du Secrétariat de la Société des Nations.

Cette décision entrera immédiatement en vigueur pour ce qui concerne la Pologne et la Tchécoslovaquie.

Pour ce qui concerne les autres Etats qui ont accepté des stipulations de traités pour la protection des minorités, le Conseil autorise le Secrétaire Général à leur communiquer la décision prise à l'égard de la Tchécoslovaquie et de la Pologne et de les inviter à faire connaître s'ils désirent voir appliquer vis-à vis d'eux la même procédure.

W razie jeśli państwo interesowane oświadczy, iż chce przedstawić swoje uwagi, przysługuje mu termin dwóch miesięcy od dnia, kiedy jego przedstawiciel przy sekretarjacie Związku Narodów otrzymał tekst żądania. Po otrzymaniu uwag sekretarz generalny roześle żądanie wraz z temi uwagami członkom Związku Narodów.

W wyjątkowych przypadkach i w razie niezwykłej nagłości sekretarz generalny ma przed rozesłaniem żądania członkom Związku Narodów powiadomić o niem przedstawiciela interesowanego państwa przy sekretarjacie Związku Narodów.

Deklaracja ta wejdzie natychmiast w życie co do Polski i Czechosłowacji.

Co do innych państ, które przyjęły postanowienia traktatów o ochronie mniejszości, Rada upoważnia sekretarjat generalny do zawiadomienia ich o decyzji, powziętej w stosunku do Czechosłowacji i Polski, i poprosi o powiadomienie, czy życzą sobie, aby ten sposób postępowania był także do nich zastosowany.

XVI.

Uchwały zebrania Związku Narodów

z 21 września 1922 r.

L' Assemblée approuve le rapport de la sixième Commission au sujet de la question de la protection des minorités et prend, par conséquent, les résolutions suivantes:

1. Bien que dans des cas d'infraction sérieuse aux Traités de minorités, il soit nécessaire que le Conseil conserve son plein droit d'agir directement, l'Assemblée reconnait que dans les cas ordinaires le meilleur moyen pour la Société des Nations d'entretenir de bonnes relations entre les différents gouvernements signataires des traités et les personnes appartenant à des minorités de race, de religion ou de langue, placées sous leur souveraineté, est d'avoir avec ces gouvernements des communications officieuses et bienveillantes. A cet effet, l'Assemblée suggère que le Conseil pourrait demander à avoir à sa disposition un personnel de secr étariat plus nombreux.

2. En cas de divergence d'opinion sur des questions de droit ou de fait,

Zebranie aprobuje sprawozdanie szóstej komisji w przedmiocie kwestji ochrony mniejszości i przyjmuje na wskutek tego następujące rezolucje:

1. Choć jest rzeczą potrzebną, by w przypadkach poważnego naruszenia traktatów o mniejszościach Rada zachowała pełne prawo bezpośredniej akcji, zebranie uznaje, iż w zwykłych przypadkach najlepszym sposobem, by Związek Narodów mógł podtrzymywać dobre stosunki między różnemi rządami państw, które podpisały traktaty, a osobami należącemi do mniejszości rasowych, religijnych lub językowych, znajdujących się pod suwerennością tychże państw, jest utrzymywanie przez Związek poprawnych i życzliwych stosunków z temi rządami. W tym celu zebranie wyraża życzenie, by Rada zechciała postarać się o liczniejszy personel w sekretarjacie dla swej dyspozycji.

2. W razie różnicy zdań w kwestjach prawa lub faktu, tyczących

concernant les stipulations des Traités de minorités entre le gouvernement intéressé et l'un quelconque des Etats membres du Conseil de la Société des Nations, l'Assemblée recommande aux Membres du Conseil de faire appel, en évitant tout délai inutile, à la decision de la Cour permanente de Justice internationale, conformément aux Traités de minorités, étant entendu que les autres formes de conciliation prévues par le Pacte peuvent toujours être employées.

3. L'Assemblée, tout en reconnaissant le droit fondamental des minorités à être protégées par la Société des Nations contre toute oppression, insiste sur le devoir qui incombe aux personnes appartenant aux minorités de race, de religion ou de langue de coopérer, en citoyens loyaux, avec la nation à laquelle ils appartiennent maintenant.

4. L'Assemblée exprime l'espoir que les Etats qui ne sont liés vis-à-vis de la Société des Nations par aucune obligation légale en ce qui concerne les minorités, observeront cependant dans le traitement de leurs minorités de race, de religion ou de langue, au moins le même degré de justice et de tolérance qui est exigé par les Traités et selon l'action permanente du Conseil.

5. Le Secrétariat général, chargé de réunir des informations concernant la façon dont sont exécutés les Traités de minorités, doit non seulement assister le Conseil dans l'examen des plaintes concernant les infractions à ces traités, mais doit aussi aider le Conseil à se rendre compte

się zobowiązań z traktatów mniejszościowych, wynikłej między interesowanem rządem a jednem z państw członków Rady Związku Narodów, zebranie poleca członkom Rady odwoływanie się bez wszelkiej niepotrzebnej straty czasu do decyzji stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, zgodnie z traktatami mniejszościowemi, oczywista z zastrzeżeniem, że zawsze mogą być użyte inne formy pogodzenia się, przewidziane przez pakt.

3. Uznając w pełni zasadnicze prawo mniejszości do ochrony ich przez Związek Narodów przeciw wszelkiemu uciskowi, zebranie podkreśla obowiązek, ciążący na osobach należących do mniejszości rasowych, religijnych i językowych, do współpracy w charakterze lojalnych obywateli z państwem, do którego obecnie należą.

4. Zebranie wyraża nadzieję, iż państwa niezwiązane w stosunku do Zwizku Narodów przez żadne prawne zobowiązania co do mniejszości przecież będą przestrzegać w postępowaniu z ich mniejszościami rasowemi, religijnemi i językowemi przynajmniej tego samego stopnia sprawiedliwości i tolerancji, który jest wymagany przez traktaty i zgodnie z stałą działalnością Rady.

5. Sekretarjat generalny, który ma obowiązek zbierania wiadomości co do sposobu wykonywania traktatów o mniejszościach, powinien nietylko współdziałać z Radą przy badaniu skarg co do naruszeń tych traktatów, lecz także pomagać Radzie, by mogła zdać sobie sprawę, w jaki

de la façon dont les personnes appartenant à des minorités de race, de religion ou de langue remplissent leurs devoirs envers leurs Etats. Les informations ainsi réunies pourraient être mises à la disposition des Etats membres de la Société s'ils le demandent.

sposób osoby należące do mniejszości rasowych, religijnych i językowych wypełniają swoje obowiązki wobec swoich państw. Wiadomości tak zezebrane mogą być oddawane do dyspozycji państw członków Rady, o ile tego zażądają.

XVII.

Rezolucja Rady Związku Narodów

z 5 września 1923 r.

Se référant à ses résolutions anterieures relatives à la procédure à suivre en matière de protection des minorités du 22 et 25 octobre 1920 et du 27 juin 1921, le Conseil de la Société des Nations décide que:

1. Pour être soumises á la procédure établie par les résolutions du Conseil des 22 et 25 octobre 1920 et du 27 juin 1921, les petitions adressées à la Société des Nations, relatives à la protection des minorités:

a) doivent avoir pour objet la protection des minorités, conformément aux traités;

b) en particulier, elles ne doivent pas être présentées sous la forme d'une demande de rupture des liens politiques entre la minorité en question et l'Etat dont elle fait partie;

c) elles ne doivent pas émaner d'une source anonyme ou mal établie;

d) elles doivent être redigées sans violence de langage;

W związku z poprzedniemi rezolucjami, tyczącemi się sposobu postępowania co do ochrony mniejszości z 22 i 25 paźdz. 1920 r. i 27 czerwea 1921 r., Rada Związku Narodów uchwala:

1. Petycje, zwrócone do Ligi Narodów a tyczące się ochrony mniejszości, powinny, aby do nich mógł być zastosowany sposób postępowania określony przez rezolucje Rady z 22 i 25 paźdz. 1920 r. i 27 czerwca 1921 r.:

a) mieć za przedmiot ochronę mniejszości, zgodnie z traktatami;

b) w szczególności nie być przedstawianemi w formie żądania zerwania związków politycznych między mniejszością, o którą chodzi, a państwem, do którego należą;

c) nie pochodzić ze źródła anonimowego lub niedość poważnego;

d) nie zawierać gwałtownych wyrażeń:

e) elles doivent contenir des informations ou signaler des faits qui n'ont pas récemment fait l'objet d'une pétition soumise à la procédure ordinaire.

Au cas où l'État intéressé souleverait, pour une raison quelconque des objections contre la recevabilité d'une pétition, le Secrétaire Général soumettra la question de recevabilité au Président du Conseil qui pourra inviter deux autres Membres du Conseil à l'assister dans l'examen de cette question. Si l'Etat intéressé le demande, cette question de procédure pourra être inscrite à l'ordre du jour du Conseil.

La prolongation du délai de deux mois prévu par la resolution du 27 Juin pour les observations du Gouvernement intéressé au sujet des pétitions pourra être autorisée par le Président du Conseil, si l'Etat intéressé le demande et si les circonstances semblent le rendre nécessaire.

3. La communication aux membres de la Société des pétitions ainsi que des observations (s'il y en a) du Gouvernement intéressé, conformément à la résolution du 27 Juin 1921, sera restreinte aux membres du Conseil. Elle pourra être faite aux autres membres de la Société ou au public en général à la demande de l'Etat intéressé ou en vertu d'une résolution portée à cet effet par le Conseil ayant été dûment saisi.

4. L'examen des pétitions et des observations (s'il y en a) des Gouvernements intéressés par le Président et deux autres membres du Conseil, conformément à la résolu-

e) podawać informacje lub wskazywać fakty, które nie były niedawno przedtem przedmiotem petycji, do której zastosowano zwykły sposób postępowania.

W razie jeśli państwo interesowane podniosłoby z jakiegokolwiek powodu zarzuty co do dopuszczalności petycji, sekretarz generalny przedłoży sprawę dopuszczalności prezydentowi Rady, który może zaprosić dwóch innych członków Rady do udziału przy badaniu tej kwestji. Na żądanie państwa interesowanego sprawa sposobu postępowania może być wpisaną na porządek dzienny Rady.

2. Prezydent Rady może przedłożyć termin dwumiesięczny, przewidziany przez rezolucję z 27 czerwca dla przedłożenia uwag przez państwo interesowane w przedmiocie petycji, a to o ile tego zażąda państwo zainteresowane i jeśli okoliczności wskazują, iż jest to potrzebne.

3. Przesyłanie członkom Związku Narodów petycyj, jak i ewentualnie uwag rządu interesowanego, zgodnie z rezolucją z 27 czerwca 1921 r., ogranicza się do członków Rady. Innym członkom Związku przesyła się je lub ogłasza wogóle publicznie na żądanie państwa interesowanego lub na mocy rezolucji powziętej co do tego przez Radę na podstawie odpowiedniego wniosku.

4. Badanie petycyj lub ewent. uwag rządów interesowanych przez prezydenta i dwóch innych członków Rady w myśl rezolucji z 25 paźdz. 1920 r. ma mieć na celu tylko ewen-

tion du 25 Octobre 1920, aura pour seul objet de constater éventuellement qu'il y a lieu pour un ou plusieurs des membres du Conseil de signaler à l'attention du Conseil une infraction ou un danger d'infraction àl'une quelconque des stipulations pour la protection des Minorités. Le droit appartenant à tous les membres du Conseil de signaler à l'attention reste entier.

5. La présente résolution sera portée à la connaissance des Gouvernements qui ont signé des traités ou fait des déclarations au sujet de protection des Minorités.

tualne stwierdzenie, czy nie zachodzi przypadek, by jeden lub kilku członków Rady zwróciło uwagę Rady na naruszenie lub niebezpieczeństwo naruszenia któregokolwiek z postanowień o ochronie mniejszości. Prawo wszystkich członków Rady do zwracania uwagi tejże na naruszenie lub niebezpieczeństwo naruszenia pozostaje w swej mocy.

5. Niniejszą rezolucję poda się do wiadomości rządów, które podpisały traktaty lub złożyły deklaracje w sprawie ochrony mniejszości.

Spis rzeczy.

I. Traktaty międzynarodowe i deklaracje tyczące się mniejszości 7
I. Traktaty pokojowe 8
II. Traktaty o mniejszościach 10
III. Deklaracje 16
IV. Mandaty 29

II. Treść praw, przyznanych mniejszościom 30
I. Nabycie obywatelstwa 31
II. Prawa zapewnione mieszkańcom 36
III. Ogólne prawa mniejszości należących do obywateli państwa 37
IV. Specjalne prawa niektórych mniejszości 41
V. Przepisy dla krajów mandatowych 48

III. Ochrona praw, przyznanych mniejszościom 52
I. Prawa mniejszości jako prawa zasadnicze 53
II. Zmiana przepisów o ochronie mniejszości 58
III. Ochrona mniejszości przez Radę Ligi 62
IV. Spory międzynarodowe w sprawach co do mniejszości . . . 80

Dodatki 85
1. Traktat z Polską, Wersal 28 czerwca 1919 r. 87
2. Traktat pokoju z Austrją, Saint-Germain-en Laye 10 września 1919 r. 92
3. Traktat z Czechosłowacją, Saint-Germain-en-Laye 10 września 1919 r. 94
4. Traktat Jugosławją, Saint-Germain-en Laye 10 września 1919 . . 96
5. Traktat pokoju z Bułgarją, Neuilly-sur-Seine 27 listopada 1919 r. 98
6. Traktat z Rumunją, Paryż 9 grudnia 1919 r. 99
7. Traktat pokoju z Węgrami, Trianon 4 czerwca 1920 r. 100
8. Traktat z Grecją, Sèvres 10 sierpnia 1920 r. 101
9. Deklaracja albańska z 2 paźdz. 1921 r. 104
10. Deklaracja łotewska z 7 lipca 1923 r. 107

11. Traktat pokoju z Turcją, Lozanna 24 lipca 1923 r. 109
12. Deklaracja estońska z 17 września 1923 r. 114

13. Referat przyjęty przez Radę Związku Narodów 22 paźdz. 1920 r. 117
14. Rezolucja Rady Związku Narodów z 25 paźdz. 1920 r. 122
15. Rezolucja Rady Związku Narodów z 27 czerwca 1921 r. . . . 123
16. Uchwały zebrania Związku Narodów z 21 września 1922 r. . . 125
17. Rezolucja Rady Związku Narodów z 5 września 1923 r. 128

